ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ

[illegible]

ନିଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋରସ୍ ଲମିଟେଡ
ବ୍ରହ୍ମପୁର—କଟକ

ପ୍ରକାଶକ
ନଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋରସ୍ ଲମିଟେଡ଼
ବ୍ରହ୍ମପୁର – କଟକ

(ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୪୮)
ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୫-
ଏକଟଙ୍କା ଚାରିଅଣା

ମୁଦ୍ରାକର
ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ମିଶ୍ର ବି. ଏ.
ନବଭାରତ ପ୍ରେସ
କଟକ

ଉତ୍ସର୍ଗ

ଶ୍ରୀମତୀ ପଦ୍ମା ଦେବୀଙ୍କୁ

ଏଇ ଲେଖକଙ୍କ

ପଥପ୍ରାନ୍ତେ (୨ୟ ସଂ)

ବେଦୁଇନ ଦେଶ

ତରୁଣ ତୁର୍କୀ

ଆଜିର ଆମେରିକା

ଯାତ୍ରୀ

ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରର ଅଶାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶମୁଖୀ

ତରଙ୍ଗ ରୋଧିବ କଏ

ସ୍ୱପ୍ନମୟ ସିଂହଳ

ଦୁର୍ଗମ ପଥେ

ତୁଷାର ତୀର୍ଥ

ଅଫ୍ରିଦି ସୀମାନ୍ତେ

କହଂକଥା

ମା

ସେପଥେ ଯାଉଛନ୍ତି ଗୁଲ
(ପଥପ୍ରାନ୍ତେର ୨ୟ ଖଣ୍ଡ)

ବଙ୍ଗଳା

ଅଧିବାସୀର ଦେଶେ

ଆତ୍ମ ପରିଚୟ

ଆଜି 'ଅଭିଶପ୍ତ' କୌଣସି ପ୍ରକାର ଗୋଟିଏ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଧନଭଣ୍ଡାର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଏହାର ରଚନାରେ ଯେ ମୁଁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଛି, ଏହା ଯେପରି କେହି ନ ଭାବନ୍ତି । ଯାଯାବର ଜୀବନ ଭିତରେ ନାନା ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମୋତେ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେହି ପରିସ୍ଥିତିର ଘୂର୍ଣ୍ଣିପାକରେ ପଡ଼ି ଯେଉଁ ଚିନ୍ତାଧାରା ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି—ତାହାର ଫଳ ଆଜି ଗଳ୍ପାକାରରେ ଏହି ବହି ଖଣ୍ଡିକରେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ଏହି କାହାଣୀ ଭିତରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଶେଷର ଛବି ନାହିଁ । କାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକ ମୋର ଏକାନ୍ତ କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ । ସୁତରାଂ ଏଥି ମଧ୍ୟରେ କେହି ଯେପରି ନିଜର ଛାୟା ନ ଦେଖନ୍ତି—ଆଗରୁ ସାବଧାନ !

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ପୁସ୍ତକର ଆତ୍ମ-ପରିଚୟ ଦେବ ।

ବଡ଼ମୂଳ କେମ୍ପ, "ସାତକୋଶିଆ"
ଦଶପଲ୍ଲା, ୧୨, ଡ଼ିସେମ୍ବର.୧୯୪୩.

ଗ୍ରନ୍ଥକାର

ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଶେଷ ହେବାର ଛଅବର୍ଷପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହି ଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ମୋର ପ୍ରଥମ ଜୀବନର ଲେଖା । ସୁତରାଂ ଏହି ସଂସ୍କରଣରେ କେଉଁଠି କେମିତି ଟିକିଏ କଲମ ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଅଭିଶପ୍ତର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ପରି ପ୍ରିୟ ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହେବ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଗ୍ରନ୍ଥକାର

ସର୍ବହରାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଗଭୀର ରାତ୍ରି !

ଗୋଟିଏ ପଳ କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ କୁଣ୍ଠା ଶେଯ ଉପରେ ଦୁଖିଆ ସୁଖସୁପ୍ତ । ପଳ କୁଡ଼ିଆର ସାମନାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡା କାଠ ମୁଣ୍ଡାରେ ବେଶ୍ ଧୂଆଁଟିଏ ହୋଇଛି—କେତେବେଳେ କେମିତି ଟିକିଏ ପବନ ବାଜି ଦପ୍ କରି ଜଳି ଉଠି ପୁଣି ମଉଳି ଯାଉଛି ମଗୁଶୀର ମାସର ଜାଡ଼ରେ । ଦୁଖିଆର ମୁଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ ବାଉଁଶର ବଡ଼ ଧନୁଟାଏ, ଆଉ ତା ପାଖକୁ ଲାଗି କେଇଟା ଶରଆଳ କାଣ୍ଡ । କୁଣ୍ଠା ଶେଯ ପାଖକୁ ଲାଗି ତା ସାଥୀରେ ଶୋଇଛି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବାଉଁଶ ଠେଙ୍ଗା । କୁଡ଼ିଆ ସାମନାରୁ ନଦୀକୂଳ ଯାଏ ପାଚିଲା ଧାନ କ୍ଷେତ । ବହୁଦୂରରେ ଲୋକାଳୟରେ ତାର ଗାଁଉଳର ଘରଟି ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଥାଏ ଧୋବଧାଉଳିଆ ହୋଇ । ଧାନକ୍ଷେତର ସେପାଖରେ ଛାୟା ପରି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ଘନବନର ଶ୍ୟାମଳିମା । ସେଇ ନିର୍ଜନ ଘନବନ ଭିତରୁ ବିଲୁଆଦଳ ବେଳେ ବେଳେ 'ହୁକେ-ହୋ' କରି ବୋବାଳି ଛାଡ଼ି ଜଣାଇ ଦେଉଛନ୍ତି—ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରହରର ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା । କେତେବେଳେ କେମିତି ଉଡ଼ିଯାନ୍ତି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବିଧୌତ ନୀଳ ଆକାଶର ବକ୍ଷ ଉପରେ ଉଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ନିଶାଚର ପକ୍ଷୀଗଣ ଡେଣା ହଲାଇ । ଦୁଖିଆ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ

ହୋଇ ତା'ର କୁହା-ଶେଯ ଉପରୁ ଉଠିବସେ ଠେଙ୍ଗାଟାକୁ ଧରି ।
ନିଆଁ ମୁଣ୍ଡା ଉପରେ ଛୋଟ ଛୋଟ କାଠିକୁଟା ଦି'ଟା ପକାଇ ଫୁ ଫୁ
କରି ଦି'ଥର ଫୁଙ୍କିଦିଏ । ଟିକିଏ ମୋଡ ଭିଡ଼ ହୋଇ ଠେଙ୍ଗା ଧରି
ବାହାରି ପଡ଼େ କୁଡ଼ିଆ ସାମନାକୁ । ପଥର ଚଟାଣଟା ଉପରେ
ଠେଙ୍ଗାଟା ଦି'ଥର ବାଡ଼େଇ ଦେଇ 'ହେଇରେ ହେଇ, ଗଲା-ଗଲା
ବୋଲି ଦି'ଥର କୁହାଟି ଦିଏ—ଆଉ ଦଣ୍ଡେ ଘଡ଼ିଏ ନଦୀକୂଳ
ବ୍ୟାପି ପାଚିଲା ଧାନଖେତ ଉପରେ ତା'ର ନିର୍ନିମେଷ ଦୃଷ୍ଟି ବୁଲାଇ
ଆଣେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ କଟିଯାଏ ତାର ଶୀତଦିନିଆ କେତେ
ନିଃସଙ୍ଗ ରଜନୀ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେ ତା'ର ନିତିଦିନିଆ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
'ଖେତ ପହରା'ରେ ନିଯୁକ୍ତ । ଘଡ଼ିଏ ଦି'ଘଡ଼ି ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଦେଖା-
ଯାଏ ସେ ତା'ର ଠେଙ୍ଗାଟା ଧରି ବସିଥାଏ ନିଆଁ ମୁଣ୍ଡା ପାଖରେ
ହାତ ପାପୁଲି ଦି'ଟା ନିଆଁ ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇ ଦେଇ । ତା'ର ସ୍ମୃତିର
ପରଦା ଉପରେ ଭାସିଯାଏ—ଅତୀତର କେତେ ବର୍ଷର ଦୁଃଖଦ
ଜୀବନ-କଥା, ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଚଳଚିତ୍ର ପରି—.
ଏଇ କେଇ ପହରି ସମୟ ଭିତରେ ।

ଅନେକ ଦିନ ଆଗର କଥା । ଦୁଖିଆ ସେତେବେଳେ ଲଙ୍ଗା
ଚିହ୍ନା ଜାଣି ନ ଥାଏ । ଅକସ୍ମାତ୍ ଏକ ଧାରା ଶ୍ରାବଣର ରାତିରେ
ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ପାଚିଲା ପରି ଲୁଚି ଗୃହଲି ଗାଁ ଭିତରେ ପଶି । ସୁଖଶୁପ୍ତ
ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ମୂହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ହାହାକାରମୟ ହୋଇଉଠିଲା ।
ସେତେବେଳକୁ ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ—ଗାଁ ଗୃହପାଖରେ ପାଣିମାଡ଼ି
ଯାଇଛି । ଦୁଖିଆର ବାପ ଓ ମା ଦୁଖିଆକୁ ଧରି ଘର ଚାଳ ଉପରେ
ଯାଇ ବସିଲେ—ବର୍ଷାର ପ୍ରବଳ ଧାରାପାତ ମଧ୍ୟରେ । କ୍ରମେ ପାଣିର

ଝଡ଼ଝଞ୍ଜା ଓ ସ୍ରୋତର ବେଗ ବଢି ଚାଲିଥାଏ । ଗାଁଟା ଯାକ ଖାଲି 'ହରି ହେ ରକ୍ଷା କର' ଆର୍ତ୍ତ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନିରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡୁଥାଏ । ପ୍ରଭାତର ଆଲୋକ ଫୁଟି ନ ଦେଖୁଣୁ ଦୁଖିଆ ଘରର ଦୁର୍ବଳ ମାଟି କାନ୍ଥ କେଇଟି ପ୍ରାଣର ଆଶା ଭରସା କ୍ଷୁଦ୍ର ଚାଳଟିକୁ ସ୍ରୋତମୁଖରେ ଭସାଇଦେଇ ପାଣି ଭିତରେ ମିଳାଇ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ଦୁଖିଆର ବାପ ତାକୁ ତା' ମା କୋଳରୁ ନେଇ ନିଜ ଛାତି ଭିତରେ ଯାକି ଧରି ହାଉ ହାଉ କରି ଉଠିଲା । ଏ ଭୟଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ ଓ ପ୍ରବଳ ବାତ୍ୟାଘାତର ଧକ୍କା ଦୁଖିଆର ମା' ସହ୍ୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ହୃତପିଣ୍ଡ କ୍ରିୟା ହଠାତ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ତାର—ସେ ମାଟି ଫିଟିଲା ପରି ଚାଳଉପରୁ ଖସିପଡ଼ି ପ୍ରବଳ ବାତ୍ୟାସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚିଗଲା । ଦୁଖିଆର ବାପ କାଠପାଲଟି ବସି ରହିଲା—ଦୁଖିଆକୁ ଆହୁରି ଜୋରରେ ଭିଡ଼ିଧରି । ସେଇଦିନ ରାତିରେ ଚାଳଟି ଗୋଟିଏ ଗଛରେ ଲାଗି ଭାସି ଭାସି କୂଳରେ ଲାଗିଲା । ବାପ ତା'ର ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛି ଦୁଃଖିଆକୁ ଧରି ନିକଟସ୍ଥ ଗାଁକୁ ଯାଇ ତୋରାଣୀ ଟିକିଏ ମାଗି ଦୁଃଖିଆକୁ ପିଆଇଲା । ଦୁ'ଟା ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚିଗଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଦୁଖିଆର ବାପ ଆପଣା ଗାଁକୁ ଫେରି କୁଡ଼ିଆ ତିଆରି ଦୁଖିଆକୁ ଦେଖି ତା'ର ସଂସାର ତିଆରି କଲା—ସେତେ-ବେଳେ ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଦୁଖିଆକୁ ଛାତି ଭିତରେ ଭିଡ଼ିଧରି କହୁ-ଥିଲା, ମୁଁ ଅଛିରେ ତୋର ମୁଁ ଅଛି । ମୁଁ ଯେ ତୋର ବାପ ଆଉ ମା ! ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଭିକମାଗି ମଧ୍ୟ ତୋତେ ମଣିଷ କରିବି । ତାହାଙ୍କ ଆଖିର ପାଣି ଝରି ପଡୁଥିଲା ଝର ଝର ହୋଇ ।

...ଏହିପରି ଭାବରେ କଟିଯାଏ ଦିନପରେ ଦିନ, ବର୍ଷ ପରେ

ବର୍ଷ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଭିତର ଦେଇ । ସ୍ମୃତି ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ମଉଳି ଆସେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ କରି ।

ସେଇ ମାତୃହରା ଶିଶୁଟି ଆଜି ପିତାର ଆଦର ଯତ୍ନ ଓ ସ୍ନେହ ପାଇ ବଡ଼ ହୋଇ ଉଠିଛି—ସେ ଆଜି ଯୁବକ । ଯୌବନ ସାଗରର ଉଦ୍ଦାମ ତରଙ୍ଗ ଆଜି ତା'ର ବୁକୁ ଭିତରେ ବୋହି ଚାଲିଛି, କିନ୍ତୁ ତେବେ ମଧ୍ୟ ଯୌବନର ଶତ ଆନନ୍ଦର କଳ କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ତା'ର ସ୍ୱର୍ଗୀୟା ମା'ର ସ୍ମୃତି ଗୁଡ଼ିକ ଜାଗି ଉଠେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ—ତା'ର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ । ଟିକିଏ ଦୁଖର ଆଘାତରେ ତା'ର ପ୍ରାଣ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଉଠେ—ସେ ଛୁଟି ଯିବାକୁ ଚାହେଁ ତା'ର ମା'ର ସ୍ନେହମୟ କୋଳରେ ଟିକିଏ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇବାକୁ ।

ରାତିରେ ସେ ସେଇ ପଲକୁଡ଼ିଆଟି ଭିତରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ—ସେ ଯେପରି ଚାଲିଯାଉଛି ଏକ ନୂତନ ଅଜଣା ଦେଶକୁ—ତା'ର ମାଆର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ । ଚାଲିଛି ସେ ଏକମୁହାଁ ହୋଇ କେତେଦୂର ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରି । କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସେଇ ଦେଶଟା, କେଡ଼େ ମଧୁର ତା'ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଜନମାନବର ଦର୍ଶନ ନାହିଁ । କେବଳ ସେ ଏକାକୀ ଚାଲିଛି ଏକ ଅସୀମ ପଥରେ । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ହଠାତ୍ କେହି ଆସି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୁଏ ତା'ର ସମ୍ମୁଖରେ । ସେ ପଚାରି ବୁଝେ, ଯେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସେଇ ଦେଶର ଦେବତା—ଦ୍ୱାରକର୍ତ୍ତା !

ଦୁଃଖିଆ କାନ୍ଦ ପକାଇ କହେ, ହେ ଦେବତା, ମୋ ମା'ଙ୍କୁ ଥରେ ବୋଲି ଦେଖାଇ ଦିଅ । ମା'ର ସନ୍ତାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ

ମା'କୁ ମୁଁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲି ନାହିଁ । କେବଳ ଥରେ ମାତ୍ର... । ତୁମେ ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର କାହିଁକି ? କେତେଦୂରରୁ ମୁଁ ଧାଇଁ ଆସିଛି କେବଳ ଥରେ ମାତ୍ର ମୋ ମା'କୁ ଦେଖିବି ବୋଲି । ଶରୀର ମୋର ଶ୍ରାନ୍ତକ୍ଳାନ୍ତ ! ଥରେ ବୋଲି ଦେଖାଇଦିଅ ମା'କୁ ମୋର—ମୋ ମା କୋଳରେ ଥରେ ବୋଲି ବସିବାକୁ ଦିଅ ଦେବତା !—

ଦେବତା କଣ୍ଠରୁ ବଜ୍ରଗମ୍ଭୀର-ସ୍ୱରରେ ଉତ୍ତର ଆସେ, "ନାହିଁ, ନାହିଁ ସେ କଥା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, ବାବୁ ! ତମ ପାଇଁ ଏ ରାଜ୍ୟ ନୁହେଁ ।" ଦୁଖିଆ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଦେବତାର ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇ କହେ, ଜାଣେ, ଜାଣେ ଦେବତା—ସବୁଜାଣେ ! ତେବେ କୁହଭଲା, କାହିଁକି ମୋର ମାଆକୁ ତମେ ନେଇ ଆସିଲ ? ଯଦି ତମର ଆଇନରେ ଏଇଆ ଥିଲା, ତେବେ ମୋତେ ସେତେବେଳେ ଡାକି କଲ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଆଜି ତାହା ହେଲେ କାହିଁକି ମା'ର ସ୍ନେହ ଆଦରର ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ ମୋର ଆଖି ଆଗରେ ନାଚୁଛି ?

ପାହାନ୍ତିଆ ଚଢ଼େଇ 'ଚୁକେ-ହୋ' କରି ଡାକି ଉଠେ । ସହସା ନିଦ ତା'ର ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସେ 'ହୁହ୍' କରି ଦେଙ୍ଗାଟା ଦେହରେ ହାତ ପକାଏ । ଆଖି ଦି'ଟା ମଳି ମଳି କୁଣ୍ଡିଆ ହୁଆର ମୁହଁ ର ନିଆଁ ମୁଣ୍ଡାଟାକୁ ଦି'ଥର ଫୁଙ୍କିଦେଇ, ହାତଦି'ଟା ଦେଖାଇ ବସିଯାଏ । ସ୍ୱପ୍ନର ନିଶା ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର କଟି ନ ଥାଏ । ଅତୀତ-ଭବିଷ୍ୟ ସବୁ କଥା ମନେ ପଡ଼ି ମନଟା ତା'ର ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠେ ।

ତା'ପରେ—

ସେଥର ହେଲା ଏକ ଭୀଷଣ ତୋଫାନ ଆଉ ବନ୍ୟା । ତାର ଫଳରେ କେତେ ଘରଦ୍ୱାର ଯେ ଭାଙ୍ଗି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା—କେତେ ଲୋକ ଆଉ କେତେ ଗୃହପାଳିତ ପଶୁ ଯେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ପୃଥିବୀ-ପୃଷ୍ଠରୁ ଲିଭିଗଲେ ତା'ର କଳନା ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ କେବଳ ହାହାକାର ଧ୍ୱନି । ଖାଦ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ଯାହା ଥିଲା ସବୁ ବତାସ ଆଉ ବନ୍ୟାର ଦାଉରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଜନସେବା ଅନୁଷ୍ଠାନ-ମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟରୁ କେହି ବା ଓଳିଏ ଖାଇବାକୁ ପାଉଛି, ପୁଣି କାହାରି ଭାଗ୍ୟରେ ତା ବି ଯୁଟୁ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ନିଜର ସଂସାରର କଥା ଭୁଲିଗଲେ ସଭିଏଁ—କେବଳ ଆପଣାକୁ ନେଇ ସଭିଏଁ ବ୍ୟସ୍ତ । ସମୟ ସେତେବେଳେ ଛୁଟି ଚାଲିଥାଏ—ଅସଂଖ୍ୟ ନରନାରୀଙ୍କର ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଆଉ ଅଭିଶାପ ବୁକୁରେ ଧରି ମହାକାଳର ସ୍ରୋତ ମୁଖରେ ।

ମାତ୍ର ନିଶୀଥ ଅନ୍ତେ ପ୍ରଭାତର ଆଲୋକ ସ୍ପର୍ଶରେ ବାପପୁଅ ଦୁଇଜଣ ଦୁଇଆଡ଼କୁ ବାହାରି ପଡ଼ନ୍ତି ମଜୁରି ପାଇଁ—କେହି ବଦାନ୍ୟ ପୁଚ୍ଛି ପଡ଼ି କୌଣସି କାମ ତାଙ୍କଠୁଁ କରାଇ ନେବ କହି ଦେଉନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ଖଟଣୀର ବିନିମୟରେ ! କିନ୍ତୁ ହାୟ, ବୃଥା ହୋଇଯାଏ ସମସ୍ତ ଶ୍ରମ ତାଙ୍କର ! ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ମନ ଭିତରେହିଁ ମିଳାଇ ଯାଏ ! ସେମାନେ ଯେ ସର୍ବ-ହରା ! ତାଙ୍କଠୁଁ କାମ ନେବ କିଏ ?

ଆପଣା ଜୀବନର ମାୟା ନିକଟରେ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଯେ କେତେ ଟିକିଏ ଭାବି ଠିକ୍ କରି ହାୟ !

ଏକ ଅନ୍ଧକାର ରାତ୍ରିରେ ଦୁଖିଆ ତା'ର ସ୍ନେହମୟ ପିତାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ନିଃସହାୟରୂପେ ଛାଡ଼ି କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ କରି ଖସିଗଲା ଦୂରକୁ—ଅନ୍ୟ ଏକ ଗ୍ରାମକୁ । ସେହି ଗାଆଁର ଗଉନ୍ତିଆ ଘରେ କେବଳ ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତେ ଏକ ବନ୍ଧା ମୂଲିଆର କାମ ପାଇଲା—ଠିକ୍ ଆଫ୍ରିକାର ନିଗ୍ରୋଦାସ ପରି ।

ସେଇଦିନରୁ ଶୀତଦିନର ସମସ୍ତ ରାତି ଧାନଖେତ ଜଗିବା ତା'ର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ୍ମ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେଥର ଧାନ ଫସଲ ଭଲ ହୋଇଥାଏ, ଆଉ ଖେତ ମଝିରୁ ଧାନ ବି ଚୋରି ହେଉଥାଏ ଖୁବ୍ । ସେଥିପାଇଁ ଗଉନ୍ତିଆଙ୍କର ତାଗିଦ୍ ଥାଏ ଯେ ଯଦି ତାଙ୍କ ଖେତରୁ ଧାନ ଚୋରି ଯାଏ ତାହା ହେଲେ ଦୁଖିଆର ପିଠି ଜାଣିବ କି ତାଙ୍କର ବେତ ଜାଣିବ ।

ପଲକୁଡ଼ିଆଟି ଭିତରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ତା'ର ପୂର୍ବ ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ତା'ର ମନ ଆଗରେ ଖେଳିଉଠେ । କ୍ଷୋଭ, ଅଭିମାନ ଆଉ ଘୃଣାରେ ସେ ନିଜେ ନିଜ କାନ୍ଦିଉଠେ । ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ ତା'ର କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଶୋକାତୁର, ଅସହାୟ ପିତାଙ୍କୁ । କେତେ ନିଃସହାୟଭାବରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି,—ଯେ ଦିନେ ତା'କୁ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ ଭିତର ଦେଇ ବଞ୍ଚାଇ ମଣିଷ କରି ଆଣିଥିଲା । ଆଜି ସେ ଯୁବକ ପୁଣି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିକଟରେ ନିଜର ଜୀବନକୁ ବଡ଼ କରି ଦେଖିଛି ।

ଏହି ସବୁ ଚିନ୍ତା ଚିନ୍ତାରେ ତା'ର ନିଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ରାତିରେ ଗଭୀର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ନିଦ୍ରିତ, ଦୁଖିଆ ସେତେବେଳେ ଗ୍ରାମ ପ୍ରାନ୍ତରର ପଲ କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ କୁଣ୍ଠା-ଶେଯ

ଉପରେ ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତ-ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ । ନିଦ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଶାନ୍ତି ପାଏନାହିଁ—ତାହାର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦେଖେ ସେହି··· ।

ସେତେବେଳେ ଦଶମୀର ଜହ୍ନ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ଧକାର ଘନେଇ ଆସୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ଦୂରରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଡ଼ିଲା ତା'ର—ଦେଖେ, ସେଇ ଘୁପିଘୁପି କଳା ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଦୁଇଟି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଛାୟା ଧାନ ଖେତ ଭିତରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ଅପଲକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଚାହିଁ ରହେ ତାଙ୍କର ଆଡ଼କୁ—ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ତାଙ୍କର ଗତିବିଧିକୁ । ପ୍ରଥମେ ଭାବେ, କେହି ବୋଧେ ଆଗ ଗାଁକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ବିଲ ଗହୀର ରାସ୍ତା ଦେଇ । କିନ୍ତୁ ସେ ଧାରଣା ତା'ର ଚାଲିଯାଏ, ଯେତେବେଳେ ସେ ଦେଖେ ସେଇ ଛାୟାମୂର୍ତ୍ତି ଦୁଇଟି ଫୁସ୍ ଫାସ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଧାନକ୍ଷେତ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଦେହଜନକ ଗତିବିଧି କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି କେତେବେଳେ କେମିତି ଖସ୍ ଖସ୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଭୁଛି ।

କଥା କ'ଣ ? ଏହି ରହସ୍ୟମୟ ବ୍ୟାପାର ଦେଖିବା ପାଇଁ ଦୁଖିଆ ଠେଙ୍ଗାଟାକୁ ଶକ୍ତ କରି ହାତ ମୁଠା ଭିତରେ ଧରି କୁଡ଼ିଆ ଭିତରୁ ବାହାରେ ଗୋଟାଏ ବିଲ ହୁଡ଼ା ତଳେ ବସିଗଲା । ଦେଖିଲା ସେହି ଛାୟା ମୂର୍ତ୍ତି ଦୁଇଟି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତାହାରି ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛନ୍ତି, ଆଉ ମଝିରେ ପାଚିଲା ଧାନଶିଷ ଗୁଡ଼ିକ କାଟି ବୋହି ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରୁଛନ୍ତି । ଦୁଖିଆର ଆଉ ବସି ରହିବାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରହିଲା ନାହିଁ—ଠେଙ୍ଗାଟା ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ଧାଇଁଗଲା ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ । ମାତ୍ର ମଝିବାଟରେ ଧକ୍କା ଖାଇଲା ପରି ଚମକି ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା—ମୁହଁରୁ ତାହାର ବାହାରି ଆସିଲା,—ଏଁ,

ଏ ଯେ ମୋର ବାବା । ଦେହଟା ଯାକ ତା'ର ବରଡ଼ା ପତ୍ର ପରି ଥରି ଉଠେ,—ଠେଙ୍ଗାଟା ହାତରୁ ଖସି ପଡ଼େ ।

ଥରେ ଭାବେ—ଫେରିଯିବ ସେ । ନା,ତାହା ହେଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସେ ଯେ ତା'ର ମୁନିବର ଲୁଣ ଖାଇଛି । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିବ କିପରି ? ଠେଙ୍ଗାଟା ଭୂଇଁ ଉପରୁ ଉଠାଇ ଶକ୍ତ କରି ପୁଣି ଧରେ, ଆଗକୁ ବଢ଼ି ଚାଲିଯାଏ—ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ବାଟ ଅଗୁଳି ଛିଡ଼ାହୁଏ ।

ବାପ ପୁଅର ଦୃଷ୍ଟି କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଏକ ହୋଇଯାଏ—ଦୁହିଙ୍କ ଆଖିରୁ ଝରିପଡ଼େ ଶ୍ରାବଣର ଧାରା । କାହାରି ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରେ ନାହିଁ—ନୀରବତାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ବିରାଜ କରେ ।

ଦୁଖିଆର ବାପ ମୁଣ୍ଡର ବୋଝ ଆଉ ହାତର ଦାଆ ବିଲ ଭିତରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦି ଉଠେ—ଆଉ ଦୁଖିଆକୁ ତା'ର ଛାତି ଭିତରେ ଭିଡ଼ିଧରେ ଶିରାବହୁଳ କର୍ମମାନ ଦୁର୍ବଳ ହାତ ଦୁଇଟିରେ । ଦୁଖିଆ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠେ —ବାବା !—

...ହଁ, ହଁ,—ମୁହିଁରେ, ତୋର ବାପ ମୁଁ । ଚୋରିକରିବାକୁ ଆସିଥିଲି—ନିଜର କାଙ୍ଗାଳ ପେଟ ପାଇଁ ଦି'ମୁଠା ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ—ଧରା ପଡ଼ିଛି ପୁଣି ନିଜର ପୁଅ ପାଖରେ । ଅପମାନଠାରୁ ମୋର ଆନନ୍ଦ ବେଶୀରେ ଆଜ ! ହଜିଯାଇଥିବା ମୁକ୍ତି ଯେ ମୋର ଛାତି ଭିତରେ ଫେରି ପାଇଛି । ଚାଲ, ଚାଲ ବାବା— ଆମକୁ ନେଇ ଚାଲ୍ ତୋର ଖାଉନ୍ଦ ପାଖକୁ, ଚୋର ବୋଲି

ପୋଲିଶ ହାତରେ ଧରାଇ ଦେ··· ! ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ହେବ ସେଇ ଜେଲ ଭିତରେ—ଦୁଇବେଳା ଦୁଇମୁଠା ଖାଇବାକୁ ପାଇବୁଁ — ତୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ହେବ ସେଇଠି···! ଚାଲ, ଚାଲ ବାବା··· ! ବୁଢ଼ା ଆଉ କହିପାରେ ନାହିଁ ; ଥରି ଥରି ବସି ପଡ଼େ ବିଲର ସେଇ କାକର ଭିଜା ହିଡ଼ ଉପରେ । ଦୁଖିଆର ଠେଙ୍ଗା ଖଣ୍ଡିକ ମଧ୍ୟ ଥରି ଥରି ଖସି ପଡ଼େ ତାହାରି ପାଖରେ ।

ଦୁଖିଆ ନିର୍ବାକ୍ ନିସ୍ପନ୍ଦ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହେ— ଉପରକୁ ଚାହିଁ । ଆଖି ବୁଜି ପୁଣି ଥରେ ଦେଖିଯାଏ ତା'ର ଅତୀତ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳି ।

ଏତିକିବେଳେ ପହରିକିଆ ବାଲୁଆ ପୁଣି ହୋବାଳି ଛାଡ଼େ- "ହୁକେ-ହୋ, — ହୁକେ-ହୋ··· !"

ଝରାଫୁଲ

ଠିକ୍ ପାହାଡ ତଳରେ, ଶ୍ୟାମଳ ବନାନୀର ଅନ୍ତରାଳରେ—ଯକ୍ଷ୍ମା ହାସ୍ପାତାଲ 'ଇଷ୍ଟ୍କ ସେନଟୋରିୟମ୍ ।' ବାହାର ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ବହୁତ ଭାବଚିନ୍ତା ସଭ୍ୟ ଜଗତର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏହି ଓହ୍ଳାଂ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଦାନ ଟିକକ ଦେଇଛନ୍ତି—ରୋଗ ଜଗତର ଚରମ ଶାସ୍ତିରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ନିଶ୍ୱାସ ପ୍ରାଣ ନିମନ୍ତେ । ଗୃହ ପାଖରେ ବଣ—ଆଉ ପାହାଡ଼, କେବଳ ପ୍ରକୃତିର ବିଶାଳ ଶ୍ୟାମଳିମାରେ ଶ୍ୟାମଳାୟମାନ । ପାଖରେ ଇଉକ୍ୟାଲିପ୍ଟାସ୍ ଗଛ ଉପରୁ ଯେତେବେଳେ କାଉଆ ଚଢ଼େଇଟିଏ ଡ଼ାକି ଉଠେ—ରୋଗୀ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ ଝରକା ଦେଇ ବାହାରକୁ ଚାହେଁ, ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ତା'ର ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ଏକ ସବୁଜ ଲହରୀ ଖେଳିଯାଏ । ରୋଗୀ କ୍ଷଣିକ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଏ—ପୁଣି ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରୋଗର ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ତା'ର ମୁହଁରେ ଏକ ବିକୃତ ଭଙ୍ଗୀ ଖେଳିଉଠେ—ତା'ର ସେ ସବୁଜ ଲହରୀଟିକ ଏକ ଦାରୁଣ ସାହାରାର ବକ୍ଷରେ ଲିଭିଯାଏ । ଆଖି ଦୁଇଟି ତାର ଏକ ଅନାଗତ ଆଶଙ୍କାରେ ସଜଳ ହୋଇ ଉଠେ ।

ଖରାଦିନ । ବେଳ ବାରଟା ସଟିକ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ବାହାରେ ସେତେବେଳେ ଝଞ୍ଜା-ପବନ ତା'ର ପ୍ରଳୟ ନୃତ୍ୟର

ଛନ୍ଦରେ ନାଚି ନାଚି ଗ୍ଳ ଯାଉଥାଏ । ମଧ୍ୟାହ୍ନ ପଥ୍ୟ ଖାଇସାରି ଅନେକ ରୋଗୀ ଏକ ଅଜଣା ମାଦକତାର ଆବେଶରେ ଆଖିବୁଜି ଅଶୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଣବ ତା'ର ଓ୍ୱାର୍ଡ଼ରେ ଶୋଇଛି ପ୍ରତିଦିନର ଚିର-ଅକାଂକ୍ଷିତଟି ପରି । ଅଜକୁ ପ୍ରାୟ ଦ'ବର୍ଷ ହେବ ସେ ଏହି ହାସ୍ପାତାଳରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛି । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର କେତେ ହା-ହତାଶମୟ ବ୍ୟର୍ଥ ଅଶା ନେଇ କେତେ ରୋଗୀ ଅସିଛନ୍ତି— ଅଉ କେତେ ରୋଗୀ ଅରୋଗ୍ୟ ଲଭ କରି ଚିରଅକାଂକ୍ଷିତ ପ୍ରିୟ-ଜନଙ୍କ ମଧୁର ପରଶ ପାଇବା ପାଇଁ ଛୁଟି ଯାଇଛନ୍ତି—ପକ୍ଷୀଗୁଳି ପରି ।...ପ୍ରଣବ କିନ୍ତୁ ତା'ର ଓ୍ୱାର୍ଡ଼ରେ ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା—ସବୁ ସୁଖର ଅଶା ତା'ର ମଉଳି ଯାଇଛି, ପୋକକଟା ଦରଫୁଟା ବଣ-ମାଲତୀ ଫୁଲଟି ପରି । ପ୍ରଣବର ଆଖିରେ ତନ୍ଦ୍ରାର ପଲକ ନାହିଁ— ଦୁନିଆଯାକର ବିଯିପ୍ତ ଚିନ୍ତାସବୁ ମାନସପଟରେ ଖେଳିଉଠି ବୁକୁତଳେ ତା'ର ବିସ୍ରଟ ଊର୍ମ୍ମିମାଳାର ନର୍ତ୍ତନ ଖେଳାଉଥାଏ । କାନ୍ଥରେ ଟଙ୍ଗା ହୋଇଥିବା ଘଡିର ଟକ୍-ଟକ୍ ଶବ୍ଦ ସାଥୀରେ ନିଜର ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡର ସ୍ପନ୍ଦନ ମିଳାଇ ଦେଖେ—ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ଦେହରେ ନିଜେ ହାତ ପକାଇ ଶରୀରର ଉଷ୍ଣତା ଅନୁଭବ କରେ,—ଅଉ କେବଳ ଆଖିବୁଜି ପଡ଼ିଥାଏ—କାହାରି ଅଡ଼କୁ ଗ୍ହେଁ ନାହିଁ ।...ଠିକ୍ ଏହିପରିଭାବରେ ଦିନ ପରେ ଦିନ, ରାତି ପରେ ରାତି, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ସୃଷ୍ଟିଚକ୍ରର ଘୂର୍ଣ୍ଣନପଥରେ ଯାଉଛି ହୁଏ । ଭିଜିଟିଂଟାଇମ୍ ବେଳେ ସେ ମନେ ମନେ ଅତୀତ ସ୍ମୃତି-ଭଣ୍ଡାରର କବାଟଫିଟାଇ ଭାବେ ଅନେକ କଥା...ତାର ଅଜାଣତରେ ହୁଏତ ପଞ୍ଜରା ହାଡ଼ ଦ'ଖଣ୍ଡି ଦୋହଲାଇ ବାହାରିପଡ଼େ ଏକ ତପ୍ତ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସରେ ଟିକେ । କାହାରି ଅଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଦିଏ ନାହିଁ ସେ । ରୋଗୀ, ରୋଗୀ ପରିଜନଙ୍କ ଗହଳରେ ହାସପାତାଳ ମେଳେ-

ବେଳେ ଚଞ୍ଚଳ ଓ ମୁଖର ହୋଇ ଉଠେ···ପ୍ରିୟଜନଙ୍କର ଆଶ୍ୱାସବାଣୀ ପାଇ ହତାଶ ରୋଗୀର ପ୍ରାଣରେ ମଧ୍ୟ ଆଶାର କ୍ଷୀଣ ଦୀପଶିଖା ଜଳିଉଠେ । ପ୍ରଣବ ହୁଏତ ନିଜର ଖିଆଲରେ ନିଜେ ଟିକିଏ ହସେ, ପୁଣି ନାର ଲେଉଟାଇ ଶୁଏ । ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ପାଖରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଆସି ସେ ପଡିଅଛି ଏହି ଦୁରନ୍ତ ଓର୍ମ୍ବ ଓ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଦେଶରେ । ତାର ଦୁଃଖରେ ସମବେଦନାର ସୁରରେ 'ଆହା' କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କେହି ନାହିଁ—ଏଠାରେ । କେବଳ ନର୍ସର ଉଦାସୀନ ସେବା ତା' ନିକଟରେ ପରମ ପ୍ରୀତିକର ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ଆଜିକୁ ତିନିଦିନ ହେଲା ପ୍ରଣବର ବେମାର ଟିକିଏ ବଢି-ଉଠିଛି । କାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମେଞ୍ଚା ମେଞ୍ଚା କାଳିଆ ରକ୍ତ ପଡ଼ିବା ଦେଖି ପ୍ରଣବ ଟିକିଏ ଡରିଯାଇଛି । ଡାକ୍ତର ଦୁଇବେଳେ ଦେଖି ଯାଉଛନ୍ତି । ନର୍ସର ଭୀତିପ୍ରଦ କରୁଣ ଚାହାଣି, ଡାକ୍ତରର ମ୍ଳାନମୁଖ ଦେଖି ପ୍ରଣବ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ ତା'ର ଜୀବନ-ପଥ ଓ ପାଥେୟ ଦୁଇଟିଯାକ ଏକାବେଳେକେ ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଛି । ଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ଆଜି,—ଆଖି ଦୁଇଟା ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଉଠୁଛି । ···ପଲକ ଗଲ ଯେ ବେଲକୁବେଳ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଆସୁଛି ।

ଅନେକ ବିନୟ କରି କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଯୋଗାଁଟିଏ ନର୍ସ ନିକଟରୁ ପ୍ରଣବ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ ଓ ପେନ୍‌ସିଲଧ ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିଲା । ତା'ର ମରମ ସାଥୀ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରଣୟିନୀ ଉଷା ନିକଟକୁ ଶେଷ ଚିଠିଖଣ୍ଡି ମଧ୍ୟ ଲେଖି ରଖିଛି । ଏତେଦିନ ଯାହା ତା'ର ଅନ୍ତରର ଗଭୀର ପ୍ରଦେଶରେ ଏକ ବିରାଟ ଆସନ ମାଡ଼ି ବସିଥିଲା, ଆଜି ତାହାହିଁ

ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଛି ସାଦା କାଗଜ ଉପରେ ପେନ୍‌ସିଲର କଳାଗାରର ବଙ୍କିମ ଛନ୍ଦରେ । କିପରି ଭାବରେ ଏହି ଚିଠିକି ସେ ପଠାଇବ ଉଷା ନିକଟକୁ କାଲି ସାରାରାତ ଉଜାଗର ରହି ତାହାରି ଚିନ୍ତା କେବଳ କରିଛି ।

ଧୀରେ ଧୀରେ ତକିଆ ତଳୁ ଚିଠିଟି ବାହାର କରି ପୁଣି ସେ ପଢ଼ିଗଲା ଥରେ—

ଇନ୍‌କ ସେନଟୋରିୟମ୍
(ରାଞ୍ଚି)
ତା ୭।୪।୪୦

ହୃଦୟସ୍ବାମିନୀ ଉଷା ମୋର,

ନୀତ ଭାବେ ତୁମ କତକ ଚିଠି ଲେଖିବି—କାରଣ, ବୁଝି-ପାରୁଛି ଜୀବନଦୀପ ମୋର ଧୀରେ ଧୀରେ ଲିଭି ଆସୁଛି···କାଲିଠୁ ଶରୀର ବଡ଼ ଖରାପ ଲାଗୁଛି । ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କ ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟି, ନର୍ସର ସତର୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ତତ୍ପରତା ଦେଖି ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ ଏଇ ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ଏହି ଦେହ-ପିଞ୍ଜରର ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ି ଚାଲିଯିବ । ଅନେକ କଷ୍ଟରେ ଅନୁନୟ ବିନୟ କରି ଏହି କାଗଜଖଣ୍ଡିକ ଆଣିଛି । ତୁମରି ନିକଟରେ ମୋର ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତିମ ଭାଷା ଜଣାଇ ନ ପାରିଲେ ମରଣ ପରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଶାନ୍ତି ପାଇପାରିବି ନାହିଁ । ଅନେକ ଚିଠି ତୁମକୁ ଲେଖିଛି ଉଷା ! —ବ୍ୟାକୁଳ ନୟନର ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ସେ ସବୁ ଭିଜି ଛିଣ୍ଡିଯାଇଛି, ତେବେ ମଧ୍ୟ ଡାକରେ ଦିଆ ହୋଇନି । ଆଜି ମୋର ମନ-ମୁକୁର ସମ୍ମୁଖରେ ଅତୀତର ସମସ୍ତ ଛବି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ମନେ ଅଛି, ଏକା ଶରତର

ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଶେଫାଳିର ମାଳା ଗୁନ୍ଥି ନେଇ ଯାଇଥିଲି—ତୁମରି କବରୀରେ ବାନ୍ଧି ଦେବ ବୋଲି, ଶେଫାଳି ଫୁଲ ତୁମର କେଡ଼େ ଆଦରର ବସ୍ତୁ ନ ଥିଲା ! ଟିକିଏ ସୁବିଧା ପାଇଲେ ସତ୍ୱ ଛୁଟି ଆସୁଥିଲ ଆମ ବସାକୁ—ମୋରି ହାତଧରି ଟାଣି ନେଇ ଯାଉଥିଲ ଶେଫାଳି ଗଛ ତଳକୁ ଆଉ ଠିକ୍ ମୋରି କୋଳକୁ ଲାଗି ବସି ପଡୁଥିଲ ପକା ବେଦୀ ଉପରେ ! ମାତ୍ର ସେ ଦିନ,—ସେହି ବର୍ଷା ଧୌତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ଉଦ୍ଭାସିତ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତୁମର କବରୀରେ ଫୁଲର ମାଳା ଦେବାକୁ ଯାଉଛି, ହଠାତ୍ ତମର ପିତାଙ୍କର ନିର୍ମମ ବାଣୀ ଭାସି ଆସିଲା··· ଯାହା ଶୁଣି ତମର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁଟି ଲଜ୍ଜାରେ ଲାଲ ହୋଇଗଲା—ମୁଁ ପାଞ୍ଚପାଦ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲି । ଫୁଲରମାଳା ମୋର ହାତରେ ରହିଗଲା ପ୍ରେମ ପ୍ରତିମାର ପୂଜାରେ ଲାଗି ପାରିଲା ନାହିଁ ।···

ତମର ପିତାଙ୍କର ମୁହଁରେ ସେହି କର୍କଶ ଓ ଅସୁନ୍ଦର କଥା ଶୁଣି ମୁଁ କ'ଣ କରିବି କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ତା'ପରେ କେତେଦିନ ବିତିଗଲା—ତମରି ମୁହଁରୁ କଥା ଦି'ପଦ ଶୁଣିବି ଏହି ଆଶାକୁ ହତାଶ ପ୍ରାଣର ସମ୍ବଳରୂପେ ରଖି ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଦିନ କଟାଇଲି । ତୁମ ସାଥିରେ ଦେଖା ବା କଥା ହେବାର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ବା ସୁବିଧା ଖୋଜି ପାଇଲି ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଦିନେ ଭୋରବେଳେ ତମେ ତମ ସାନ ଭାଇ ବିରୁ ସାଥିରେ ଚନ୍ଦ୍ରତୀର୍ଥର ବେଳାଭୂମିରେ ଶାମୁକା ଗୋଟାଉଥିଲ—ସେଇ ଅବସରରେ ମୁଁ ଧାଇଁ ଯାଇଥିଲି ତମ ନିକଟକୁ—ସେ ଦିନ ମଧ୍ୟ ମୋର ହାତରେ ଥିଲା ରଜନୀଗନ୍ଧାର ଗୁଚ୍ଛ—ସେ ଦିନ ନିଜେ ତମେ ମୋର ହାତରୁ ଫୁଲର ଗୁଚ୍ଛଟି ନେଇ ଖୋସି ଦେଇଥିଲ ତମର ସୁନ୍ଦର ଓ ଘନକୃଷ୍ଣ କବରୀରେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ତମର ହାତ ଦୁଇଟି ଆଣି

ମୋର ଶର-ପିପାସିତ ଅଧରତଳେ ସ୍ପର୍ଶ କରାଇଥିଲ ସେତେବେଳେ ତମେ ମୋର ବୁକୁଭିତରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ ଅଶ୍ରୁନିର୍ଝରରେ ବୁକୁ ମୋର ଭିଜାଇ ଦେଇଥିଲ ! ସେଦିନ ମୋର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଦରକାର ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତମର ରଜନୀଗନ୍ଧା-ମଣ୍ଡିତ କବରୀ ଆଉ ଆଖିପତା ତଳର ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ, ସେଇଥିରେ ମୁଁ ମୋର ସମସ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ସ୍ୱତଃପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଉତ୍ତର ପାଇ ପାରିଥିଲି ।

ତୁମର ପିତାଙ୍କୁ ଅନେକ ବୁଝାଇଛି । ସମାଜର ବନ୍ଧନ ଓ ନିୟମ ଦେଖାଇ ସେ ମୋର ସବୁଯାକ ଯୁକ୍ତି କାଟିଦେଲେ – ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ମୁଣ୍ଡଟେକି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରିଲାନି । ଅଜା ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା, – ମୋର ସେହି ଝାଉଁବଣ ଭିତର 'ନନ୍ଦନ-ନିଳୟ'କୁ ଫେରି ଚାଲିଆସିଛି । ଅନେକ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ତୁମକୁ ଭୁଲିଯିବାକୁ ଜନ୍ମ,– କିନ୍ତୁ କାହିଁକି, ଜାଣେ ନାହିଁ ଜୀବନର ଧୂଳି-ଧୂଆଁ ମରୁପଥରେ ନିର୍ବାପଣୋନ୍ମୁଖ ଜୀବନ-ପ୍ରଦୀପର ଶେଷ ଶିଖା ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ତୁମରି ଛବି ଦେଖିପାରୁଛି – ଭୁଲି ପାରିଲେ ନାହିଁ···ଜୀବନର ଏ ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା । ଏ ଶରୀର ମନର ସବୁ କଳକବ୍ଜା ଯେପରି ବିଗିଡ଼ି ଯାଇଛି । ଠାଠା ଟେକାମାନଙ୍କର କାରଖାନା କାମ, ନିଆଁର ଗରମ ଆଉ ଚିମିନିର ଧୂଆଁ ମୋ ସୁକୁମାର ଶରୀରରେ ଆଦୌ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ··· ସୁଯୋଗ ପାଇ ଅନେକ ପ୍ରକାର ରୋଗ ଦେହରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି ! ବାସ୍ ! ଆଜି ତମରି ବିରହ ଆଉ ତମରି ଚିନ୍ତା ମୋର ଶୁଙ୍ଖଳା ଖେଳି ବୁଲୁଛି । ମୁଁ ଜାଣେନା, ତମ ହାତରେ ଏ ଚିଠି ପହଞ୍ଚିବ କି ନା – ଯଦି ପହଞ୍ଚେ ତେବେ ଜାଣିଥାଅ ତାର ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଅନ୍ୟଜଗତକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିବି । କେହି ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ

ଯେ ପ୍ରଣବକୁମାର ଏ ଜଗତରୁ ଚାଲିଗଲେ, କାରଣ ମୁଁ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ନାମରେ ପରିଚିତ କରାଇଛି—ନିରୁଦ୍ଦେଶ ହୋଇଛନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ତୁମର ଖବରଟିକ ଜାଣିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ମୋର ଆଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟରୁ ଉତ୍ତ-ଦେଇ ପାରୁନି—"ବାହା ହୋଇଛ ତ ?" ଯଦି ନ ହୋଇଥାଅ, ତେବେ ମୋର ଏକାନ୍ତ ମିନତି—ତୁମେ ବିବାହ କରି ସୁଖୀ ହୁଅ ଉଷା ! ଆଜି ମୋତେ କ୍ଷମା କରି ଭୁଲି ଯାଅ,—ଭୁଲି ଯାଅ !" ବର୍ତ୍ତମାନ ମୃତ୍ୟୁ ମୋ ନିକଟକୁ ଯେତେ କରାଳ ମୂର୍ତ୍ତି ନେଇ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ—ତୁମର କ୍ଷମା ମୋର ପରଜନ୍ମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ପଦ ହୋଇ ରହିବ । ହଉ,—ଉଷା ! ଦୁଃଖ କରିବ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ କରିବାର ତ କିଛି ନାହିଁ··· ।

ଏଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ି ପ୍ରଣବ ଏକ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବ୍ୟଥାରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଲା—ଏବଂ ତା' ସାଥିରେ କାଶ ସହିତ ଝଲକାଏ ତାଜା ରକ୍ତ ବାହାରି ଆସିଲା । କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଦମ୍ ନେଇ ଇଙ୍ଗିତରେ ନର୍ସ୍‌କୁ ତା' ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ସଙ୍କେତ ଦେଇ ତା'ର ଶିଥିଳ ହାତ ଦୁଇଟିରେ ଚିଠିଟାକୁ ଭିଡ଼ି ଧରିଲା ।

ନର୍ସ୍ ପାଖକୁ ଆସି ତା'ର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ବାଳଗୁଡ଼ିକ ଅଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା ସଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରଣବ ତା'ର କ୍ଷୀଣଦେହଟିକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଟିକିଏ ସଜାଡ଼ି ନେଇ ସଜଳ ନୟନରେ କହିଲା—"ଶତ ଧନ୍ୟବାଦ ଆପଣଙ୍କୁ—ମରଣ ବେଳରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ମମତାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନେହ କରସ୍ପର୍ଶରେ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ତୃପ୍ତି ପାଉଛି··· ଆପଣଙ୍କୁ ଆଜି ଗୋଟିଏ କାମ କରିବାକୁ ହେବ । ମୋର ଚିର-ବିଦାୟର ଶେଷ ନିବେଦନ ଆପଣଙ୍କୁ ରଖିବାକୁ ହେବ—ଏଇ

ଶଠିଚି······ଏତକ କହ ମିନତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନର୍ସଙ୍କୁ ସେହି ଚିଠିଟି ଦେଲା । ନର୍ସ୍ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ହାତକୁ ନେଇ ଦେଖିଲା, ଚିଠିର କଭର୍‌ରେ ଲେଖାଅଛି—

କୁମାରୀ ଉଷାରାଣୀ ଦେବୀ
C/o. ଜୟଗୋବିନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର
'ସାଗର-ବିତାନ'—ଚକ୍ରତୀର୍ଥ, ପୁରୀ

ନର୍ସ୍ ହଠାତ୍ ଭୀତ ଓ ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଛକୁ ଫେରି ଦେଖିଲା ପ୍ରଣବର ଦେହଟା ନିଷ୍ଫଳ ଓ ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି—ନାକ ପୁଡ଼ାରୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ରକ୍ତଧାର ବୋହି ଆସୁଛି । ଘଡ଼ିରେ ସେତେବେଳେ ତିନିଟା ।

ନର୍ସ୍ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ହାତରେ ଧରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା—ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉପରକୁ ଚାହିଁ । ହଠାତ୍ ଆଖିରୁ ତା'ର ଅଶ୍ରୁ ବିନ୍ଦୁ ଭାଙ୍ଗି ବକ୍ଷଦେଶ ଭସାଇ ବୋହିଗଲା—ଅଜାଣତରେ ତା' ପାଟିରୁ ବାହାରି ଆସିଲା···'ତମେ' 'ଚାଲିଗଲ !' କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ 'ଆଃ' କହି ଚାଛ କାଟିଲା ପରି ନର୍ସ କରୁଣ ହୋଇ ପ୍ରଣବର ଶଯ୍ୟା ପ୍ରାନ୍ତରେ ପଡ଼ିଗଲା—ସଂଜ୍ଞାହୀନା ହୋଇ ! !

ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଦୂରରୁ କେଉଁଠି ଏକା ଓ୍ୱିଂ ଯୁବକର ବଂଶୀର ସୁର କରୁଣରୁ କରୁଣତର ହୋଇ ପବନ ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ଆସୁଥାଏ ··ପିଁ···ଇଁ···ଇଁ···।

ଭଗ୍ନନୀଡ

ଗୁଇଁବସା ସହରର ସୀମାନ୍ତରେ 'ରଡ଼' ନଈଟି ବୋହି ଯାଉଅଛି ଶିଳା-ବନ୍ଧୁର ଦେଶ ଉପରେ—ଗାଇଲା ଗାଇଲା ନାଚି ନାଚି, ଠିକ୍ ନର୍ତ୍ତନ-ରତା 'ହୋ' ତରୁଣୀର ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ପଦର ଛନ୍ଦ ପରି ! ନାଲି ସଡ଼କଟା ସହରରୁ ବାହାରି ଠିକ୍ ଓଡ଼ିଆ ସ୍କୁଲ ପାଖ-ଦେଇ ତା'ର ବୁକୁ କାଟି ଚାଲିଯାଇଛି--ହାଟକୁ । ଦୁଇ ପାଖରେ ତା'ର ସବୁଜ ଧାନ କ୍ଷେତ୍ର—ଆଜି କେଉଁଠି ହୁଏତ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି କାଶଫୁଲର ଗୁଚ୍ଛ !—ତା ମଧ୍ୟ ଧୀର ବତାସର ସୁଅରେ ହଲି ହଲି ଉଠୁଥାଏ । ସାମନାରେ ନେଳି ପାହାଡ଼ଟା ଠିଆ ହୋଇଛି ଆକାଶକୁ ମୁଣ୍ଡଟେକ ।

ନଈ ଆରପାଖରେ ଠିକ୍ ସଡ଼କ କଡ଼କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟ ହୋ-ପଲ୍ଲୀ । ସେଇ ପଲ୍ଲୀରେ ଶାରଦାରଘର । ଆଖପାଖ ଗାଁ ଭିତରେ ସେଇ ଥିଲା ସବୁଠୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ । ହରିଣୀ ପରି ତା'ର ଦୁଇଟି ଟଣାଟଣା ଆଖି । ତା'ର ସେଇ ଆଖି ଦୁଇଟିକୁ ଚାହିଁଲେ—ଯେପରି ତା'ର ଅନ୍ତରଟାଯାକ ଫୁଟି ଦେଖାଯାଏ—ଶାରଦା ଥିଲା ଭାରି ଚଞ୍ଚଳା । ସବୁବେଳେ ସେ ତା'ର ଚଞ୍ଚଳତାରେ ଭରପୂର । ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ । କେବଳ ତା'ର ବାପ, ଧନିଆ ମୁଣ୍ଡା ଯେତେବେଳେ ସହରର ଜଙ୍ଗଲ ବାବୁ

ଧନ୍ଦ କାମ ସାର ଫେରେ—ସେତିକବେଳେ କଏ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ଜୋର କରି ଶାନ୍ତ କରାଏ ।

ପୋଲୁଅ ଭିତରେ କାଳୁଆ ଗଞ୍ଜାଟା ଯେତେବେଳେ ପହିଲ୍ଲ 'କେ-କେ-ରେ···କେ···' ବୋଲି ଡାକଦିଏ—ସେତିକବେଳୁ ଶାରଦୀ ପଟିଆରୁ ଉଠି ତା' କାମରେ ଲାଗିଯାଏ । କାଳିଆ ହାଣ୍ଡି ଖଣ୍ଡିକ ପୋଛୁପାଛୁ ପଖାଳ ଗଣ୍ଡାକ ସିଆଡ ପଲଙ୍ଗାରେ ପତୁଆବାନ୍ଧ ଦିଏ । ବାଡ ପଛରୁ କଞ୍ଚା ଲଙ୍କା ଦୁଇଟା ତୋଳିଆଣି ଲୁଣ ଟିକିଏ ସାଥିରେ ପତର ଖଣ୍ଡିକରେ ସୁଲୁଙ୍ଗା କରି ପତୁଆ ଭିତରେ ଗେଞ୍ଜି ଦିଏ । ସରଗି ପତରରେ ଦୋକତା ମେଞ୍ଚେ ନେଇ ଗୋଟାଏ କାହାଳିଆ ନଳି ପତୁଆ ପାଖରେ ରଖିଦେଇ ଘର ବାହାର ଖଣ୍ଡିକ ଓଳାଇ ପକାଏ । ଫରଚୁ ହେଉଁ ହେଉଁ ବାପ ତା'ର ଉଠି ମୁହଁ ଭିତରେ ଦାନ୍ତକାଠିଟା ଦି'ଗୁଡ଼ିଥର ବୁଲାଇ ଦେଇ ମୁହଁଟା ଧୋଇ ପକାଏ—ମାଠିଆଟାରେ ମାଠିଏ ହାଣ୍ଡିଆ ପିଇ କାହାଳିଆଟା ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସି ପତୁଆଟାକୁ ହାତରେ ଓହଳାଇ କାମକୁ ବାହାରି ଯାଏ । ଶାରଦୀ ଗୁହ୍ନି ରହେ ସେଇ ନାଲି ସଡ଼କଟାକୁ । ବାପ ତା'ର ନଈ ଭିତରେ ଲୁଚିଗଲେ, ଲୁଗାଟା ଅଣ୍ଟାରେ ଭିଡିଦେଇ ଛିଣ୍ଡା ପାଛିଆ ଖଣ୍ଡିକରେ କଂସା ଦି'ଖଣ୍ଡି ପକାଇ କଳସୀଟାଏ କାଖରେ ଧରି ବାହାରିପଡେ ନଈକୁ । ନଈରୁ ଫେରି ସେଇ କାଳିଆ ହାଣ୍ଡିଟାରେ ପାଣି ମୁନ୍ଦାଏ ଢାଳି ଗୁଡ଼ିଲା ଦିଓଟି ସିଝାଇ ପକାଏ । ସେତିକବେଳେ ମାଆକୁ ତା'ର ମନରେ ପକାଇ ଆଖି ଦୁଇଟି ଟିକିଏ ଦଳି ଦିଏ । ମା' ତା'ର ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ସବୁ କାମର ଭାର ଏଇ ଚଉଦ ବର୍ଷର ଝିଅଟି ଉପରେ ଲଦିଦେଇ ପାଖ ନଡୁଳା ଗଛ ମୂଳରେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଲୁଚି ଯାଇଛି । ସେଇ ଗଛ

ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ବଡ ପଥର ଆଉକୁ ଗାଉଦା ଜଳ ଛଳ କରି ଗୁହୁଁ ରହେ !

ଶାରଦାର ଘର ସାମନାରେ ଧାନ କିଆରୀ । ସେଇ କିଆରୀର ହିଡ ମୁଣ୍ଡରେ ମନୁଆ ଯେତେବେଳେ ଲଙ୍ଗଳଟା କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ହଳଅ ଦି'ଟା ଅଡାଇ ନଇ ଆଡ଼କୁ ଗୁଲିଯାଏ—ଶାରଦା ତାକୁ ବାଡ଼ ଗ ତାଟି ଫାଙ୍କରୁ ଦେଖେ । ଦେହଟା ତା'ର କାହିଁକି ଅଜାଣତରେ ନାଚି ଉଠେ । ବାହାରଆଡୁ କବାଟ ଶିକୁଳିଟା ଲଗାଇ ଦେଇ ସେ ମନୁଆର ପଛ ଧ କ । ମନୁଆ ଗୋରୁ ଦି'ଟା ନଈକୂଳକୁ ଅଡାଇ ଦେଇ ଲଙ୍ଗଳଟା କାନ୍ଧରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଥର ଉପରେ ଯାଇ ବସେ—ଗୋଡ଼ ଦି'ଟା ପାଣି ଉପରେ ଖେଳାଇ ଖେଳାଇ । ଶାରଦା ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହୁଏ ମନୁଆର ପଛରେ ପଥରକୁ ଲାଗି । ମନୁଆ ସେଇ ନଳ ପାହାଡ଼ଟା ଆଡ଼କୁ ଗୁହିଁ ଗାଏ 'ଜଗତ ପାଳନକାରୀ ହେ ଭଗବାନ, କରୁଣାନିଦାନ…' । ଠିକ୍ ତା'ର ଗୀତ ସରିଲାବେଳକୁ ଶାରଦା ପଛ ପାଖରୁ ଚିମୁଟି ଦେଇ 'ହିହି' କରି ହସି ଉଠେ—ମନୁଆ ଚମକି ପଡ଼େ ।

"ମନୁଆ"—

"ଶାରଦା"—

"କଣ ?"—

"ତୁ ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ !"

"ହଁ…ଭାରିତ ! ସବୁ କାମ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ତୋ ସାଥିରେ ଦି'ପଦ କଥା ହେବାକୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲି ମୁଁ ହେଲି ଦୁଷ୍ଟ ! ଆଜି ତୁ…"

ମନୁଆ ଶାରଦୀ ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇ ତାକୁ ଅନୁରାଗ ପାଖକୁ ଟାଣିନିଏ । ମୁଣ୍ଡରୁ ଅଲରା ବାଳଗୁଡ଼ିକ ସାଉଁଳି ସାଉଁଳି ତାକୁ ଛାତି ଉପରକୁ ଆଉଜାଇ ନେଇ କହେ—"ଆଚ୍ଛା ଶାରଦୀ କହନା, ତୁ କାହିଁକି ମୋତେ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ଛୁଟିଆସୁ ଏମିତି ? ତୋ ବାବାର ତ ଆମେ ଦୁଷ୍‌ମନ୍ ! ସେଥିରେ ତୁ କାହିଁକି ଏତେ ଭାବ ରଖୁଚୁ ମୋ ସାଥିରେ ?"

ଶାରଦୀ ତା' କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି କହେ—"ସତରେ ମନୁଆ ତୋତେ ଦେଖିଲେ ମୋତେ କାହିଁକି ଭାରି ଆନନ୍ଦ ଲାଗେ ତୋ ସାଥିରେ ନାଚିବାକୁ ମନ ହୁଏ । ତୋର ସେଇ ଫେଉଁ ଉଡ଼ିଆ ଗୀତଟା ତ ମୋତେ ପାଗଳ କରିଦିଏ । ତୋର 'କରି'ରେ (ଗୁଣ), ମୋତେ କପାଇଁ ତୋର ପାଖ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମନ ହୁଏନାହିଁ । ଚାକ ଦେଖ, ତୋର ବାବା ଯେପରି ମୋ ବାବା ନିକଟରେ ଏକଥା ନ କହେ,—ତା ନ ହେଲେ ବାବା ମୋତେ ହାଣି ଦ'ଖଣ୍ଡ କରିଦେବ । ଭାରି ରାଗୀ ମଣିଷ ସେ—ତୁମର ଉପରେ ତା'ର ରାଗ ଅଛିରି ବେଶୀ, ଜାଣୁତ ? ପୁଣି ସେଇ ବାହାଘରବାବୁଟା ଶିଖାଇ ଦେଇଛି ଯେ ତୁମେ ଉଡ଼ିଆ ଘରେ କାମ କରି, ଉଡ଼ିଆ ପଢ଼ି ଜାତି ମାରିଛ—ଉଡ଼ିଆ ହୋଇଛ,—ଆଉ ଆମେ ବାହାରି ।—ତୁମେ ଆମର ପକ୍‌କା ଦୁଷ୍‌ମନ ! ଅଚ୍ଛା ମନୁଆ, ତୋର ବାବା ଆଉ ମୋର ବାବା ଏତେ କଳି କରନ୍ତି କାହିଁକିରେ ? ଆମ ଭିତରେ ତ ବେଶ୍ ଭାବ ଅଛି ।"

ମନୁଆ ଏ ସବୁ କଥା ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ଟାଣି କହେ,—"ଶାରଦୀ, ତୋତେ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ଦୁନିଆର ସବୁ ଜଞ୍ଜାଳ ଭୁଲିଯାଏ ରେ । ମନେହୁଏ କେବଳ

ତୋର କୋଳଭିତରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସପନ ଦେଖେ ଶୀଲ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଛବି । ସତରେ ଶାରଦୀ, ତୋର ଏ ଟଣା ଟଣା ଆଖି ଦ'ଟାକୁ ଗୃହିଁଲେ ସବୁ ଦୁଃଖ ପାସୋରି ଯାଏଁ ମୁଁ ।''

ଶାରଦୀ ଏ ସବୁ କଥାର ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । କେବଳ ହସରେ ଭୁଲାଇ ଦିଏ ମନୁଆର ବ୍ୟର୍ଥତା—ଆଉ ତାକୁଇ କେନ୍ଦ୍ର କରି କେତେ କଳ୍ପନାର ଜାଲ ବୁଣିଯାଏ ।

ମନୁଆ କୋଡ଼ିଏ ବାଇଶ ବର୍ଷର ଯୁବକ । ଗଲାବର୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ସ୍କୁଲରୁ ଅପରପ୍ରାଇମେରୀ ପାଶ୍ କରିଛି । ବଳିଷ୍ଠ ଶ୍ୟାମଳ ଦେହଟିର ମଧ୍ୟରେ କି ଅପୂର୍ବ ତା'ର ମୁହଁ, ଆଖିର ଜ୍ୟୋତି ! ବାପ ତା'ର ଭାରି ଭଲ ମଣିଷ । ବିପଦ ଆପଦରେ ପରର ଉପ-କାର କରିବା ତା'ର ଚିରକାଳର ସ୍ୱଭାବ । ଶାରଦୀର ବାପ ସାଥିରେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଭାବ-ଦୋସ୍ତି ଥିଲା ଖୁବ୍ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ-ଦିନୁ ସେ ନିଜ ପିଲାକୁ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ାଇଲା ଆଉ ପାଖଆଖ ଗାଁ'ର 'ହେଟା' ପିଲାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ିବାକୁ ଶିଖାଇଲା—ପୁଣି ନିଜେ ଯାଇ ପଣ୍ଡିତ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ଘରେ କାମ କଲା—ସେଇଦିନୁ ଧନିଆ ମୁଣ୍ଡା ସାଥିରେ ତା'ର ଝଗଡ଼ା । ସେଇ ମହାନ୍ତର ଦିନେ ହଠାତ୍ ରୂପ ଧରି ଛଡ଼ାଇନେଲା ସାମାନ୍ୟ ଟଗାଟିଏ ଧାନ ଲେଉ ଛୁଡ଼ା ପାଇଁ । ସେଦିନ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର କି ଭୀଷଣ କଳି ! ସେଇଦିନୁ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଆଶଙ୍କାରେ ଶାରଦୀର ବୁକୁ ଭିତରଟା ଭୟଙ୍କର କମ୍ପିଉଠେ ଦୁରୁ ଦୁରୁ ହୋଇ । କିଏ ଜାଣେ, ତାର ଝୁଣ୍ଟା ବାଢ଼ା ଯଦି ରାଗର ଟେଣ୍ଟରେ କାନ୍ଧରୁ ବାହାରି ରକ୍ତପିପାସୁ ଠେଙ୍ଗାଟା ଚଳାଇ ବସାଇ ଦିଏ ମନୁଆର ବାପର ଦେହ ଉପରେ !...ସେଥି ତା'ର ବାପକୁ ଭଲକରି

ଚାହେଁ । ବାପ ତା'ର ଫେର ଗୃହିଁଲେ ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ତା'ର ଭୟରେ ଶିଉରି ଉଠେ ।

ଆଜି ରବିବାର । ଧନିଆ ଖାଇପିଇ ବାହାରି ଯାଇଛି ସହରରୁ ଦଶମାଇଲ ଦୂର 'ଜୋଡ଼ାପୋଖରୀ'କୁ ତା'ର ମାଳିକର କାମରେ । ଆଜି ଫେରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଯଦିବା ଫେରେ ତା ହେଲେ ଖୁବ୍ ଡେରିରେ ଫେରିବ—ପ୍ରାୟ ରାତିରେ ।

ଶାରଦୀର ମନ ଆଜି ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ଆଜି କେବଳ ମନୁଆକୁ ତା ନିକଟରେ ଗୃହେଁ । ତା'ର ଗଭୀର ଦୁଃଖଭରା ଛଳ ଛଳ ଆଖି ଦୁଇଟି ମନୁଆର ଘର ଉପରେ କେତେ ଥର ଯେ ବୁଲି ଆସିଲାଣି—ତାର ଆଉ କଳନା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆଜି ମନୁଆର ଘର କବାଟ ବନ୍ଦ । ଆଜି ଯେ ରବିବାର । ସେ ଆଜି ନିଶ୍ଚୟ ଯାଇଥିବ 'ଲ୍ୟୁଂଗୁଡ଼ୁ' ଝରକୁ ତା'ର ଲୁଗା ସଫା କରିବାକୁ । ଶାରଦୀର ମନ ଏଥର ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଲୁଗା ଦିଓଟି ଧରି ଛୁଟି ଗ୍ଲଲା—'ଲ୍ୟୁଂଗୁଡ଼ୁ' ଝରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ମଝି ରାସ୍ତାରେ ତାର ସ୍ମୃତିପଟରେ ଭାସି ଉଠିଲା ତାର ବାପର ରୁକ୍ଷମୂର୍ତ୍ତି ଆଉ କର୍କଶବାଣୀ,—ସେ ଦିନ ମନୁଆର ବାଟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହୁଥିଲା—"ଫେର ଯଦି ତୋର ମନୁଆ ମୋର ଶାରଦୀ ସାଥିରେ ମିଶିଛି, ତେବେ ଜାଣି ରଖ, ମୋର ଝାଙ୍ଗିଠା ମନୁଆର ଗର୍ଦ୍ଦନଠାକୁ ତଳେ ଗଡ଼େଇ ଦେବ ।" ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ତାର ପାଦର ଗତି ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା । ସେ ଉପରକୁ ଗୃହିଁ କଣ ଭାବିଲା । ତାପରେ ସେ ତାର 'ମାରାଂ-ବୁରୁ' ନିକଟରେ ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ଜଣାଇଲା,—"ହେ ଦେବତା, ବାବା ମୋର ଯେପରି ସନ୍ଧାନ ନ ପାଏ—ମୁଁ ଥରେ ପାଇଁ ମନୁଆକୁ ଦେଖିଆସେ ।"—ପାଗଳ ପରି ସେ

ଧାଇଁ ଗଲେ ସେହି ଘଣ୍ଟାଭର, କୁଞ୍ଜଦୋଗ 'ଲଭ୍ ଗୁଡ଼ନ୍ଦର' ଆଡ଼କୁ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବୃକ୍ଷଲତାର ସମାବେଶ ସ୍ଥାନଟିକୁ ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସଜାଇ ଦେଇଛି । ନିକଟରେ କେଉଁଠି ଟିଉବ୍‌ୱେଲରୁ ମାଟି ତଳେ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଝର ଫୁଟି ବାହାରୁଛି । ସହରର ବଡଲୋକେ ସେଇଠି ପକା ତାଙ୍କ ଝରମୁହଁରେ ନଳ ଖଞ୍ଜି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ସେଇ ନଳ ଭିତର ଦେଇ ମୁଷଳଧାରରେ ପାଣି ଝରେ-ପଡ଼ୁଛି । ସାମନାରେ ଏକ ସୁସଜ୍ଜିତ ଫୁଲ ବଗିଚା—ସରକାର ତରଫରୁ ତିଆରି ହୋଇଛି ସହରର ବାବୁମାନେ ବନଭୋଜି କରିବାକୁ ସମୟେ ସମୟେ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେଇଠି ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରେ ସହସା ତାର ବୁକୁଭେଦ କରି କିଏ ଡେକିଲା—"ଶାର...", ...ଶାରଦୀ—ମୁଁ ଚେ ଏଇଠି । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଶାରଦୀ କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ ଲଟାଇ ମନୁଆର ଆବେଗ ପ୍ରସାରିତ ଭୁଜ ବନ୍ଧନରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ତାର ବୁକୁ ଉପରେ ଢଳି ପଡିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ମନୁଆ ଶାରଦୀକୁ ତାର କୋଳ ଉପରେ ଶୁଆଇ ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ବାଳଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

—"ମନୁଆ !"

—"କଣ ?"

—"ମୁଁ ଯଦି ତୋ'ର କୋଳ ଉପରେ ଏମିତି ଶୋଇ ରହି ମରି ଯାଆନ୍ତି ତାହାହେଲେ ବେଶ୍ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା, ନାହିଁ ?

ମନୁଆର ଆଖି ଦୁଇଟି ଛଳ ଛଳ କରି ଉଠିଲା । ଦୁଇଟୋପା ତାତଲା ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା ଶାରଦାର କପାଳ ଉପରେ । ଶାରଦା ତା'ର ପ୍ରିୟତମର ଅଶ୍ରୁର ତପ୍ତ ପରଶରେ ଚମକି ଉଠିଲା,—"ମନୁଆ, ତୁ କାନ୍ଦୁଛୁ ?"

ମନୁଆ ତା'ର ଅଶ୍ରୁ ସଜଳ ଦୃଷ୍ଟି ଶାରଦାର ଝଣା ଝଣା ଆଖି ଦୁଇଟି ଉପରେ ରଖି କହିଲା—"କେତେଦିନ ପରେ ଆଜି ତୋତେ ଏକାକୀ ବୁକୁ ଉପରେ ପାଇଛୁ, ଶାର୍ଦ୍ଦି । ଆଜିପରି ଦିନରେ ତୁ ବି ମୋତେ କନ୍ଦାଇବୁ । ମୋର ଆଖିରେ ଲୁହ ଦେଖିଲେ ତୋତେ ଭାରି ଖୁସି ଲାଗେ, ନା ?"

ଶାରଦାର ଅନୁତପ୍ତ ପ୍ରାଣ ଗୁମୁରି ଗୁମୁରି କାନ୍ଦିଉଠିଲା—ପାଟିରୁ ତାର କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ସତରେ ଥଟ୍ଟା କରିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରିୟତମକୁ ସେ ତା'ର ଦାରୁଣବ୍ୟଥା ଦେଇଛି !

ମନୁଆ ଶାରଦାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ହାତ ରଖି ଦୂରର ସେହି ନେଳି ପାହାଡ଼ଟା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ—ସମ୍ମୁଖରେ ସବୁଜ ଧାନକ୍ଷେତ । ଦୂରରେ ମାଛରଙ୍କାଟାଏ ବିଲ ମଝିରେ କେଉଁଠି ତାର ଆଧାର ଦେଖି ଥଣ୍ଟଟା ତଳକୁ ଦେଇ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥାଏ । ବେଳେ ବେଳେ ଗୋଟାଏ ଝାମ୍ପ ମାରି ପୁଣି ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଉଥାଏ । ଦୂରରେ ନେଳି ଆକାଶତଳେ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ଧଳା ରଙ୍ଗୀନ ମେଘ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ଚୁମ୍ବନ କଲେ—ତା'ପରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଦୋହଲି ଦୋହଲି ଭାସି ଚାଲିଲେ— ଅସୀମ ପଥରେ··· । ଦ'ଟା ବଗ ଚଢ଼େଇ ଆଖି ଆଗରେ ତାର ସେଇ ନେଳି ପାହାଡ଼ର ବୁକୁ ଉପର ଦେଇ ଉଡ଼ିଗଲେ ଆଉ ଲୁଚିଗଲେ ଠିକ୍ ସେଇ ମେଘ ତଳରେ । ଅଜାଣତରେ ମନୁଆର

ବୁକୁ ଭିତର ସ୍ପନ୍ଦନଟା ଦ୍ରୁତ ହୋଇ ଉଠିଲା ।...ମେଘଖଣ୍ଡିକ ତା'ର ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ଭାସି ଚାଲିଥାଏ—ସେପରି ହସି ଉଠୁଥାଏ ତା'ର ସାର୍ଥକତାର ମହାନନ୍ଦରେ... ।

ଶାରଦୀ ଏତେବେଳକେ ତା'ର ବାହୁଲତାରେ ମନୁଆର ଗଳା ଭିଡ଼ିଧରି ପଚାରିଲା—"ସଂଗିଲ୍ଲ ସତେ, ଏତେ କ'ଣ ଭାବୁଛୁ ?"

—ଦେଖୁଛୁ ନା, କି ସୁନ୍ଦର ଏହି ମେଘଖଣ୍ଡିକ ଉଡ଼ିଯାଉଛି । ଥିଲା ଦଇଟା, କେହେଁ ଦୁଇଆଡ଼ୁ ଆସି ହେଲେ ଗୋଟାଏ...ତା' ପରେ କେମିତି ଆନନ୍ଦରେ ମାତାଲ ହୋଇ ଆପଣାକୁ ଭୁଲିଯାଇ ନାଚି ନାଚି ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ।" ମନୁଆ ଶାରଦୀକୁ ତା'ର ଆହୁରି ନିକଟକୁ ଭିଡ଼ି ଆଣିଲା । ମନୁଆର କପାଳ ଉପରେ ଶାରଦୀର ଦୁଷ୍ଟ କେଶଗୁଚ୍ଛି ପବନର ହିଲ୍ଲୋଳରେ ଖେଳିଉଠିଲା । ତାର ନଗ୍ନବକ୍ଷର ଦ୍ରୁତ ସ୍ପନ୍ଦନ ମନୁଆର ବୁକୁତଳ ସ୍ପନ୍ଦନ ସହିତ ମିଶିଯାଇ ଦ୍ରୁତତର ହୋଇଉଠିଲା । ମନୁଆର ଆଖି ଆଗରେ ପ୍ରକୃତର ଦୃଶ୍ୟ ଆଜି ଥରେ ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ଖେଳିଉଠିଲା—ମୁହଁଟି ତାର ଶାରଦୀର ମୁହଁଉପରକୁ ଝୁଙ୍କି ପଡ଼ିଲା...ଦୁଇଟି ତୃଷାତୁର ଅଧର ଏକତ୍ରିତ ହେଲା—ଦୁଇଟି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରାଣ ଏକ ହେଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ସେତେବେଳ ସୁଦ୍ଧା ଘନାଇ ଆସିନାହିଁ—ଉଚ୍ଚବୃକ୍ଷର ଚୂଡ଼ାରେ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ରଙ୍ଗିନ୍ ପରଶ ଖେଳି ଉଠୁଥାଏ । 'ଶାରଦୀ' 'ଶାରଦୀ"—ଘନଆର ଡାକରେ ଗାଁଅନ୍ତ କମ୍ପି ଉଠିଲା—ବନଗଛର ଶୀର୍ଷରେ ଶୀର୍ଷରେ ତା'ର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଖେଳିଗଲା । ଘର, ଚାହାଳି, ନଈକୂଳଠୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପାଖ ପଡ଼ିଶା ଘରମାନଙ୍କରେ ଘନଆ ଖୋଜି ଆସିଲା ଶାରଦୀକୁ ତାର । ଦେଖିଲା

ଶାରଦୀର ଲୁଗା ଧାଁ ଟା ନାହିଁ ଆଉ ମନୁଆର ଧରାଟା ବି ବନ୍ଦ ଅଛି । 'ଅରେ ଆଜି ରବି ରବିବାର—ମନୁଆରେ ଲୁଗା ସଫା କରିବାର ପାଳି ।' ତା'ପରେ ହଠାତ ତା'ର ମନେ ହେଲା ଟାଙ୍ଗିଟାର କଥା । ସେଇଟା ପାଇଁ ତ ସେ ବାଟରୁ ଫେରି ଆସିଛି । ଏତେ ବାଟକୁ ଫିକି—ଲଟି ବଦଳରେ ସେଇଟା ତ ତା'ର ପ୍ରଧାନ ସଖା । ସେଇ-ଖଣ୍ଡିକ ନେବାକୁ ତ ସେ ଫେରିଛି କେବଳ । କଣ ଭାବି ଦଣ୍ଡେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ତା ପରେ କାନ୍ଧରୁ ଟାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ସେ ଛୁଟିଲା 'ଲୁପୁଂଗୁଟୁ' ଝର ଆଡ଼କୁ ଶାରଦୀର ସନ୍ଧାନରେ ।

'—ଶାରଦୀ !'

ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ଦୁଇଜଣ କମ୍ପି ଉଠିଲେ ସେହିଆର ବିଷମ ଉତ୍ତେଜନାମୟ କଣ୍ଠସ୍ୱରରେ । ଭୁଜ ବନ୍ଧନ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା ତାଙ୍କର । କଣ୍ଠସ୍ୱର ଅନୁସରଣ କରି ଆଖି ଫେରାଇବା ମାତ୍ରକେ ଶାରଦୀର ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲା—ତାର ଦସ୍ୟୁପିତା ସେ ମନୁଆକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ତା'ର ଟାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡିକ ଫିଙ୍ଗିଲା । 'ମନୁଆ 'ମନୁଆ ଶାରଦୀ ମନୁଆକୁ ପଛକୁ ଠେଲିଦେଇ ତା ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା । ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଟାଙ୍ଗି-ଖଣ୍ଡିକ ନିର୍ମମ କଠୋରତାରେ ଶାରଦୀର କୋମଳ ବୁକୁଟିକୁ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ବସି ରହିଲା । ତା'ପରେ ସବୁ ନିଶ୍ଚଳ, ନିସ୍ତବ୍ଧ !···କେବଳ ଦୁଇଟି [କଥା,-- 'ମନୁଆ—'ବାବା—ତା ପରେ ଶାରଦୀର କମ୍ପିତ ଅଧର ଦୁଇଟି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ନୀରବ ନିସ୍ପନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ସେତିକିବେଳେ ସେହି 'ଲୁପୁଂଗୁଟୁର' ନିସ୍ତବ୍ଧତା ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଦଳଛଡ଼ା ଚଢ଼େଇଟାଏ ଡାକିଗଲା···କି···ରି, ରି, ରି,—କି···ଅ—ରି, ରି, ରି !

ଘୃଣାର ଢେଉ

ବହୁଦିନ ତଳର କଥା ।

ସେଥର ସାଇକେଲରେ ସିଂହଭୂମି ବୁଲୁଥାଏ । ଦିନେ ଚକ୍ରଧରପୁରରୁ ସରେଇକଳା ଅଭିମୁଖରେ ଗଲୁଥାଏ–ରାସ୍ତା ମଝିରେ ଜୁଟିଲା ଭୀଷଣ ଝଡ଼ ଆଉ ବର୍ଷା । ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ 'ହୋ' ପଲ୍ଲୀ । ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରାନ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ 'ରେଷ୍ଟ ହାଉସ୍' । ସାଇକେଲ ନେଇ ରେଷ୍ଟ୍ ହାଉସ ବାରଣ୍ଡାରେ ଯାଇ ଉଠିଲି । ସେହି ବଙ୍ଗଳାର ରକ୍ଷକ 'ହୋ' ଜାତିର ବୁଢାଟିଏ । ଖୁବ୍ ଭଲ ମଣିଷ । ମୋତେ ଆଦର କରି ନେଲା ଖୁବ୍ । ଖଣ୍ଡିଏ ଭଙ୍ଗା ଖଟିଆରେ ନିଆ ଜାଳି ଆଣି ଆସିଲା । ଖଣ୍ଡିଏ ଦଉଡି ଟାଙ୍ଗି ମୋ ଭିଜା ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଶୁଖାଇ ଦେଇ ମୋ ଖିଆପିଆର ବ୍ୟବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ ପଚାରି ଉତ୍ସୁକ ନୟନରେ ମୋତେ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

—"ମୋର ସେମିତି ବାଛ ବିଚାର ନାହିଁ, ମୁଁ ଯାହାଦେଲେ ଖାଇବ ।"

ମୋ'ର ପାଖରୁ ଏତିକି ଶୁଣି ବୁଢ଼ା ଏକାବେଳକେ ଥ କରି ରହିଲା । କେତେବେଳେକେ କହିଲା–"ଆପଣ ଏଠି ଖାଇବେ ବାବୁ ? ଆମେ ପରା 'ହୋ' ଜାତି, ଆମ ହାତରେ କିପରି ଖାଇବେ ?"

ମୁଁ ତାର ଏ କଥା ପଦକ ଶୁଣି ବ୍ୟସ୍ତହୋଇ ପଡ଼ିଲି, କହିଲି ଅରେ ତମେ ମଣିଷ ତ ! ମୁଁ ବି ମଣିଷ; ଏଣୁ ମୁଁ ମଣିଷ ଭିତରେ ଧଳାର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖେ ନାହିଁ । ଯା ।" ବୁଢ଼ା କୃତଜ୍ଞତାର ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଗୁଲିଗଲା ।

ମୁଁ ବସି ବସି ପାଖରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ସମ୍ବାଦ ଧରି ତା ଉପରେ ଆଖି ବୁଲାଇ ଆଣୁଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ଏକ ଶ୍ୟାମଳୀ 'ହୋ' ତରୁଣୀ ଆସି ପାଣି ଘଡ଼ାକୁ ଖାଇବାକୁ ଡାକିଲା । ସଲଜ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—"ବାବୁ ଡେରି କରିବ ନାହିଁ ।"

ମୋତେ ଭୋକ ବି ଲାଗୁଥିଲା ଖୁବ୍ । ତେଣୁ ଆଗ୍ରହ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତରୁଣୀଟି ସହିତ ଦି ପଦ କଥା ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ପଛେ ପଛେ ଯାଇ ଖାଇବାକୁ ବସିଗଲି । ଏଠିକି ପହୁଞ୍ଚି ବୁଝିଲି ଯେ ସେ ହେଉଛି ବୁଢ଼ାର ଝିଅ ।

ପରଦିନ ସକାଳୁ ହେଇ ସୁନ୍ଦରୀଟି ଚା' ଆଣି ଟେବୁଲ ଉପରେ ଥୋଇଲା । 'ଚା' ଖାଇବା ଆଗରୁ ତା' ହାତରେ କିଛି ବକ୍‌ସିସ୍ ଗୁଞ୍ଜିଦେଲି । ପ୍ରକୃତରେ ସେତେବେଳକୁ ସେହି ମାତୃସ୍ଥାନୀ ସରଳା 'ହୋ' ରମଣୀଟି ମୋ ପରି ଏକ ତରୁଣ ମନରେ ପ୍ରେମଠାରୁ ସହାନୁଭୂତିଟାକୁ ହିଁ ବିଶେଷ ରୂପେ ଜାଗ୍ରତ କରିଥାଇଥିଲା ।

ଚା' ପାନାଦି ପରେ ପୁଣି ସାଇକେଲ ନେଇ ଗୁଲିଲି ସହେଇକଲା ପଥରେ ।

ତା' ପରେ ଅନେକ ବର୍ଷ ବିତିଯାଇଛି । ସଂସାରର ଦୁର୍ବିସହ ଦୁଃଖ ଜଞ୍ଜାଳରେ ପଡ଼ି ସେହି 'ହୋ' ବୁଢ଼ାଟି କମ୍ବା ତା'ର ସୁନ୍ଦରୀ ଗୋଲାପ ଫୁଲପରି ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାଟିକୁ ଏକାବେଳକେ ଭୁଲି-ଯାଇଛି । ଆଜି ଠିକ୍ ମନେ ପଡୁନି, ହଠାତ୍ କାହିଁକି ପୁଣି ଥରେ ସେହି ରେଷ୍ଟ୍ ହାଉସ୍‌ରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ମୋତେ । ସେଦିନ ଦେଖିଲି ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଇଛି, ଘରଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଅପରିଷ୍କାର ମନେ ହେଲା । ଯେପରି ଏକ ଶ୍ରୀହୀନ ଭାବ । ଟିକିଏ ପରେ ସେଇ 'ହୋ' ବୁଢ଼ାଟି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ପ୍ରଥମେ ବୁଢ଼ାକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ହେଲା ନାହିଁ । ଗାଲ ଦି'ଟା ଏକାବେଳକେ ବସି ଯାଇଛି, ଆଖି ଦି'ଟା କୋଟର ଭିତରକୁ ବହୁତ ପଶି ଯାଇଛି । ଶିଥିଳ ହାତ ଦୁଇଟିରେ ତା'ର ମଇଳା ମୋଟା ଶିରଗୁଡ଼ିକ ଫୁଟି ଦିଶୁଛି । ଏଇ କେଇଟା ବର୍ଷ ଭିତରେ 'ହୋ' ବୁଢ଼ାର ଏଇ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହେଲି । ଶେଷରେ କହିଲି—"ଚିହ୍ନି ପାରୁଛ ?"

ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ନାହିଁ ।"

"ମୁଁ ଯେ ଥରେ ବର୍ଷା ପାଗରେ ଆସି ଏଠାରେ ରହି-ଯାଇଥିଲି ।"

"ହାଁ' ଆସିଥିଲେ । ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ବଙ୍ଗଳା । ଅନେକ ହୁଏତ ଥରେ ଛାଡ଼ି କେତେଥର ଆସିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ କ'ଣ ମନେ ରଖିଛି ?"

କଥାଟା ଏକାବେଳକେ ଠିକ୍ । କିନ୍ତୁ କଥା କହିବାର ଭଙ୍ଗୀଟା ଦେଖି ଯେପରି ନୂଆ ନୂଆ ମନେ ହେଲା । ବୁଢ଼ା ମୋ ସାଥିରେ

ନାହାଁତ ଦରକାରୀ କଥା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଥା ପକାଇବାକୁ ନାରାଜ। ହଠାତ୍ ସେହି ଯୁବତୀ ଝିଅଟି କଥା ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଲା । କାହିଁ ସେ ଏତେବେଳଯାଏ ତ ଆସି ନାହିଁ । କୌତୂହଳ ଲାଗିଲା, ପଚାରିଲି—"ତୁମର ଝିଅ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି ?"

ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିଲି, ବୁଢ଼ାର ମୁହଁ ଉପରେ କାଳିମାର ରେଖା ଖେଳିଗଲା । ସେ ଯେପରି ମୋର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣିପାରି ନାହିଁ ସେହିପରି ଭାବରେ ବସି ରହିଲା । ବୁଝିବାକୁ ମୋର ଡେରି ହେଲା-ନାହିଁ—ମୁଁ ତାର ଗୋପନ କ୍ଷତରେହିଁ ଆଘାତ ଦେଇଛି । ଭାବିଲି ତାକୁ ଆଉ କିଛି ପଚାରିବି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମନର କୌତୂହଳ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ଆହୁରି ଥରେ ଦୁ'ଥର ସେ ଝିଅଟି ବିଷୟରେ ପଚାରିଲି । ଶେଷରେ ସେ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ମୋତେ ତାର ଝିଅର ଅନୁପସ୍ଥିତିର କାରଣ ଜଣାଇଲା ।

ବାହାରେ ସେତେବେଳକୁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଥଣ୍ଡା ପବନ ବହୁଥିଲା । ଯେତେବେଳେ କମିତ ଭଙ୍ଗା ଝରକା ଭିତର ଦେଇ ଥଣ୍ଡା ପବନ ଘର ଭିତରକୁ ବୋହି ଆସି ଏକ ହିମ ପ୍ରଦେଶର ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ଟେବୁଲ ଉପରର ଦୀପଟା ମରଣ-ଭୀରୁ ଚକ୍ଷୁ ପରି ଥର ଥର ହଉଥିଲା । ମୁଁ ଚୁଲି ପାଖକୁ ଚୌକିଟା ଟାଣିନେଇ ଟିକିଏ କାଶି କହିଲି,— "ଆଚ୍ଛା, କୁହ ତ "

ବୁଢ଼ା ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଧୀରେ ଧୀରେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା— "ସେଦିନ ଠିକ୍ ଏହିପରି କାକର ପଡ଼ୁଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାର ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଗୋଟିଏ ଯୁବକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତା'ର ବେଶଭୂଷା ଦେଖି ଅନୁମାନ କଲି ଯେ ସେ କାଳିମାଟିରେ କାମ କରେ । ସେ ଏଠାରେ ଆସି ବଙ୍ଗଳାରେ ରହିଲା । ସେ ମୋ ହାତରେ ଏତେ କଥାବାର୍ତ୍ତା

ସବୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ଯେପରି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବାଧ ବାଧକତା କରି ଏଠାରେ ଅଟକାଇ ରଖି ତାର କାମର କ୍ଷତି କରୁଅଛୁ । ଖାଲି ମିଛଟାରେ ସେ ମୋତେ ଅନେକ ଖରାପ କଥା ମଧ୍ୟ କହିଲେ । ସେ ଖାଇପିଇ ସାରିଲାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଶୋଇବାକୁ କହି ସାଇଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଅନ୍ୟ କାମରେ ଗଲି । ଟିକିଏ ପରେ ଫେରି ଆସି ଦେଖେ, ସେ ମୋ ଝିଅ ସାଥିରେ ବେଶ ଗପ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଛି । ଆପତ୍ତି କଲି ନାହିଁ । ଏମିତି ଗପ ଅନେକେ ତ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେ ରାତିରେ ତାର ଦେହ କଣ ଖରାପ ହେଲା—ସକାଳୁ ତାର ଯିବାର ବନ୍ଦ ହେଲା । ଯା’ପରେ ଦୁଇଦିନ ଯାଏ ସେ ବିଛଣା ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଝିଅ ମୋର ଦିନରାତି ତାର ସେବା କରିବାରେ ଲାଗିପଡ଼ିଥାଏ । ଦିନେ ଦିନ ଦିପହରେ ସେ ଯିବାକୁ ବସିଲା । ଗୋଟିଏ ବଳଦ ଗାଡ଼ି ଠିକ୍ ହେଲା । ଗାଡ଼ି ଆସି ବଙ୍ଗଳା ସାମନାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି ଝିଅ ମୋର ସଫା ଲୁଗାଟିଏ ପିନ୍ଧି ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ସଜାଡ଼ୁଛି ।

“ହଠାତ୍ ସେ ଯୁବକ କହି ବସିଲା—‘ଦେଖ ବୁଢା, ତମର ଝିଅ ମୋର ବହୁତ ସେବା କରିଛି । ତମର ଉପକାର ଶୁଝି ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋ ଦେହ ଏପାଟେ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତମ ଝିଅ ଯଦି ମୋ ସାଥିରେ ‘ଆମଦା’ ଷ୍ଟେସନଯାଏ ଯାଇ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସନ୍ତା ବଡ଼ ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଫେରିଲାବେଳେ ଏହି ଗାଡ଼ିରେ ଚାଲି ଆସିବ ସେ । କ’ଣ ତମର ଆପତ୍ତି ଅଛି ?’

“ଆପତ୍ତି କରିବାର କିଛି ନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଆପତ୍ତି କଲି ନାହିଁ। ଝିଅ ମଧ୍ୟ ମୋର ଗାଡ଼ିରେ ବସି ତା ସାଥିରେ ଗ୍ଲଲିଲା । କ୍ରମେ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା । ଯେଉଁ ଗାଡି ଷ୍ଟେସନକୁ ଯାଇଥିଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ଫେରି

ଅହିଲି; କିନ୍ତୁ ଝିଅର ମୋର ଦେଖା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଅନ୍ଧକାର ଘନାଇ ରାତିରେ ପରିଣତ ହେଲା—ଭୟ ଓ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାରେ ମୋର ହାତ ପାଦ ଆଉ ଚଳିଲା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶଗଡ଼ିଆ ଶଗଡ଼ ନେଇ ଯାଇଥିଲା ତାକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲି, ସେ କହିଲା—'ବାବୁ ତ ତୋ ଝିଅ ସାଥିରେ ରେଲରେ ବସି କାଳିମାଟି ଗଲେ ।' ମୁଁ ସେଇଠି ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସି ପଡ଼ିଲି ।

"ଦୁଇ ତିନିମାସ ପରେ ଖବର ନେଇ କାଳିମାଟି ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଯୁବକଟି ମୋତେ ଦେଖି ରାଗି ଉଠିଲେ । ମୋ ହାତରେ ଟଙ୍କା କେଇଟା ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ କହିଲେ—'ଏଥର ଯାଅ, ଆମ ସୁଖରେ ବାଧା ଦିଅ ନାହିଁ ।" ତା'ପରେ ଜୋର୍ କରି ଆପଣା ରାସ୍ତା ଧରିବାକୁ କହିଲେ ।

"ରାଗ, ଦୁଃଖ ଓ ଘୃଣାରେ ମୋ ଶୁଖିଲା ଆଖିରୁ ପାଣି ଠପ୍ ଠପ୍ ଖସିପଡ଼ିଲା । ହାତର ଟଙ୍କା କେଇଟା ରାସ୍ତା ଉପରେ ବିଞ୍ଚିଦେଇ ଭାବିଲି,—ଝିଅ ମୋର ଗଲା କାହିଁ, ତାକୁ ତ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି ନାହିଁ ।

"ରାସ୍ତା ଉପରେ ଥାଇ ଦେଖିଲି, ସେହି ଯୁବକଟି ତାଙ୍କର ବସାରୁ ବାହାରି ସାଇକେଲରେ ବସି ଚାଲିଗଲେ । ସେ ଯେଉଁ କୋଠା ନିକଟରେ ଯାଇ ଓହ୍ଲାଇଲେ, ମୁଁ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ମିଥ୍ୟା ପରିଚୟ ଦେଇ ସେହି କୋଠା ଦୁଆରେ ଯାଇ ହାଜର୍ ହେଲି । ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦୁଇ ମହଲା କୋଠା । ଦୁଆର ମୁହଁରେ କେତେ ଜଣ ବାବୁ ବାସନା ରୁମାଲରେ ନାକ ପୋଛୁଥାଆନ୍ତି ଆଉ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଦଚାରଣା କରୁଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଠକି ଭଣ୍ଡି କରି ମୁଁ ପାଖ

ଘରର ସିଡ଼ିଦେଇ ଉପର ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲି । ଯାହା ଦେଖିଲି, ସେହି ଯୁବକଟି ଗୋଟିଏ ଗଦିପକା କୁରୁଶି ଉପରେ ବସିଅଛି — ଆଉ ତାର ପାଖରେ ମୋର ଝିଅ । ଯାହାକୁ ମୁଁ ପନ୍ଦରଟି ବର୍ଷ କାଖରେ କୋଳରେ କରି ବଢାଇ ଆଣିଥିଲି, ତାକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନିବାର ଉପାୟ ଆଉ ନାହିଁ । ଦେହରେ ଖୁବ୍ ଦାମୀ ପୋଷାକ, ହାତରେ ତାର ମୁଦି ଜକ୍‌ଜକ୍ କରୁଛି । ଆହୁରି କେତେ ଯେ କ'ଣ ତା' ଦେହରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିଲା ଆଜି ମୋର ଠିକ୍ ମନେ ନାହିଁ । ଯୁବକ ମୋତେ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । ଶେଷରେ ଝିଅ ମୋର ଯେତେବେଳେ ମୋତେ ଚିହ୍ନିଲା ସେ ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ଚିତ୍କାର କରି ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତା'ପରେ କ'ଣ ହେଲା ମୋର ମନେ ନାହିଁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ କାଠ ପାଲଟି ଯାଇଥିଲି । ଯେତେବେଳେ ଚେତନା ଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଯେ ମୁଁ ବଡ଼ ବଜାରର ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଶୋଇଛି । ତାପରେ ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ବିତିଯାଇଛି, ମୁଁ ଆଉ ତା'ର କୌଣସି ଖବର ଜାଣେ ନାହିଁ । ସତରେ ବାବୁ, ଝିଅ ମୋର ଯଦି ମରିଯାଇ ଥାନ୍ତା,········ ।

ବୁଢ଼ା ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନୀରବରେ ବସି ରହିଲି, କିଛି କହିଲି ନାହିଁ । ପରଦିନ ପ୍ରଭାତରୁ ପୁଣି ମୋର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ଆଜି ବର୍ଷ କେତେ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସ୍କୁଲ ଦେଖିବା ଅଭି-ପ୍ରାୟରେ ସେହି ରାସ୍ତାରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ସେଇ 'ଦାଦା' ବୁଢ଼ାଟି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେଦିନ ବେଲବୁଡ଼ ସଡ଼କେ ଯାଇ ସେହି ବଙ୍ଗଳା-ରେ ଉଠିଲି । ଭିତରକୁ ଯାଇ ବୁଢ଼ାର ନାମ ଧରି ଥରେ ଦି'ଥର

ଡାକିଲି, କିନ୍ତୁ କିଛି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ । କିଛି ସମୟ ପରେ ଜଣେ ପ୍ରୌଢ଼ା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବାହାରକୁ ଆସି ମୋର ପାଦରୁ ମୁଣ୍ଡଯାଏଁ ଥରେ ଚାହିଁଗଲେ, ତା'ପରେ ପଚାରିଲେ—"ତମେ କାହାକୁ ଖୋଜୁଛ ? ସେଇ ବୁଢ଼ା କୋହ୍ଲିକୁ ?—ସେ ତ ଆଜକୁ ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ମରିଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ସ୍ୱାମୀ, ଏହି ବଙ୍ଗଳାର ଚୌକିଦାର । ତମେ କଣ ଏଠାରେ ରହିବ ?"

କହିଲି, "ରହିବି ନାହିଁ ଯେ, ମୋର ଜଣେ ଲୋକ ଦରକାର ।"

ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ ପରା ସେ ! ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲା କେବଳ ।

ପୁଣି ମୁଁ କହିଲି—"ମୋର ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଦରକାର—ସେଇ 'ହୋ' ବୁଢ଼ାଟିକୁ ଯେଉଁଠି ପୋତିଛନ୍ତି ସେହି ସ୍ଥାନଟି ଦେଖାଇଦେବ ।"

"ଆପଣ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ"—କହି ସେ ଚାଲିଗଲା ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଗୋଟିଏ ବାଳକ ସହିତ ମୁଁ ସେହି 'ହୋ' ବୁଢ଼ାର ସମାଧି ଦେଖିବାକୁ ଚାଲିଲି । ରାସ୍ତାରେ ସେଇ ବାଳକଟି କେତେ କ'ଣ ଗପି ଯାଉଥାଏ—ବିଚରା ସେ କୋହ୍ଲି ବୁଢ଼ାଟି ଭାରି ଭଲ ଲୋକ ଥିଲା । ସେ ମଲାପରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଲୋକ ଆସି ତାକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ଏଇ ତ ସେଦିନ ଗୋଟିଏ ମଟରଗାଡ଼ି ନେଇ ଚୁଆପିଲା ଚାକ... ବାକର ଧରି ଜଣେ ସୁନ୍ଦରୀ ବାବୁଆଣୀ ଆସି ମୋ ମାଆକୁ ପଚାରିଲେ—'ସେଇ ବଙ୍ଗଳା ଚୌକିଦାର

ଅଛି ?' ମା' ତାଙ୍କୁ ଯେମିତ 'ନାହିଁ' କହୁଛନ୍ତି—ସେ ଲୋକଟିର କ କାନ୍ଦ ! ଆମେ ତ ଅବାକ୍ ! ତା'ପରେ ସେଇ ବୁଢ଼ାର ସମାଧି କେଉଁଠି ଦିଆହୋଇଛି ପଚାରିଲେ । ମା' ସ୍ଥାନଟାର ନାମ କହି ଲୋକ ସାଥିରେ ଦେବାକୁ କହିବାରୁ କହିଲେ—ନା, ଦରକାର ନାହିଁ, ମୋର ଜଣାଶୁଣା ଜାଗା । ସେ ସେହି ସମାଧି ଆଡକୁ ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ପଛେ ପଛେ ଯାଇ ଦେଖିଲି ସେ ସେହି ସମାଧି ପଥର ଉପରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାହା ଦେଖି ଅବାକ ହୋଇଗଲି । ସେ ଯାହାହେଉ ଲୋକ କିନ୍ତୁ ଭାରି ଭଲ । ଗଲା-ବେଳେ ମୋତେ କିଛି ବକ୍‌ସିସ୍ ଦେଇଗଲେ ।"

ବୁଝିବାକୁ ମୋର ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ ଯେ—ସୁନ୍ଦରୀଟି କିଏ ?

ପରଦିନ ଅଜ କିଛିଦୂର ଯାଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ତେନ୍ତୁଳି-ଗଛ ମୂଳରେ ସେଇ ବୁଢ଼ାର ସମାଧି ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି । ଦେଖିବା ଭଳି କିଛି ନ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ମାଟିକୁଦ ଉପରେ ବଡ଼ ପଥରଟିଏ ଥୁଆ ହୋଇଛି । ମୁଁ କିଛିକ୍ଷଣ ସ୍ଥାଣୁ ପରି ବସି ରହିଲି; ସେଇ ବୁଢ଼ାର ଶେଷ କଥାପଦକ ମୋର ମନେ ପଡିଗଲା 'ଝିଅ ମୋର ଯଦି ମରିଯାଏ ତା' ପଛକେ ଭଲ, ମାତ୍ର ମୁଁ'—କଥା ସେ ଶେଷ କରିପାରି ନ ଥିଲା ।

ମୁଁ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଥିଲି,—"ଏମିତ ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ । ଏ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଖେଳ ! ସୃଷ୍ଟିର ନିୟମ ! —ତୁମେ କଣ କରିବ ?"

କାହିଁକି ଜାଣେ ନା, ସେଦିନ ମୋର ମଧ ଦୁଇଟି ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ ଭରି ଉଠିଲା । ସେଇ ପଥର ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ

ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଜଣାଇଥିଲି—"ହେ ପ୍ରଭୁ, ଜୀବନରେ ଯେବେ ମନ୍ଦ କିଛି ପୁଣ୍ୟ କରିଥାଏ, ତେବେ ତା'ର ପୁରସ୍କାର-ସ୍ୱରୂପ କେବଳ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା—ଯେପରି ଏହି ହତଭାଗ୍ୟ ବୁଢ଼ା ପରଲୋକରେ ସୁଖରେ ରହେ ।"

ତା'ପରେ କେତେ ବର୍ଷ ବିତିଗଲାଣି ।

କେଉଁଠି ବା ସେଇ ବଙ୍ଗଳା ରକ୍ଷକ 'ଝୋ' ବୁଢ଼ା, ଆଜ କେଉଁଠି ବା ତାର ଝିଅ ? କାହାକୁ ଆଜ ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ତେବେ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ମୋ ଆଖି ସାମନାରେ ବେଳେବେଳେ ନାଚିଉଠେ—ତାହା ସେହି ତେନ୍ତୁଳି ଗଛମୂଳରେ ଏକ ମାଟିକୁଦ ଉପରର ବଡ଼ ପଥର ଖଣ୍ଡିକ ! ତା'ରି ଭିତରେ କେତେ ବ୍ୟଥାର ଅଗ୍ନି ରାଗିଣି ଯେ ବାଜି ଉଠିଥିଲା—ଜନମନର ଅଜ୍ଞାତରେ କିଏ ଜାଣେ ! !

ସାରା ଜୀବନର ଦାନ

—"ବାପା, ଗୋଟିଏ ପଇସା-ବାପା !"—

ଛଅଟା ବାଜି ଯାଇଥାଏ । ଉତ୍କଳ ଏସୋସିଏସନ୍‌ରେ ଗୋଦାବରୀଶବାବୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବେ—ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା କମିଟି ଓ ସିଂହଭୂମି ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ।—ତା' କଥାରେ କାନ ନ ଦେଇ ଆଗକୁ ବଢ଼ି ଗ୍ଲଲି ।

—"ବାପା, ଶୁଣିଲ ନାହିଁ ?—ଖାଲି ଗୋଟିଏ ପଇସା !—ପୁଣି ସେଇ କରୁଣ ସ୍ୱର ।

ଏଥର କିନ୍ତୁ ତା' ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଚମକି ଉଠିଲି । ପଇସେ ଅଧଲେ ଥାଇପାରେ ମନେକରି ପକେଟ ଭିତରେ ହାତ ଭର୍ତ୍ତି କଲି । ମାତ୍ର ପକେଟ ଥିଲା ଖାଲି—ଏକାବେଳେକେ ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ ।

ପକେଟରେ ମୋତେ ହାତ ଭର୍ତ୍ତି କରିବା ଦେଖି ସେ ମୋର ପାଖକୁ ଲାଗି ଆସିଲା । ଓଠରେ ମୋର ହାତ ମାରିଦେଇ କହିଲା—"ଅହା-ହା···ହା, ଧନଟା ମୋର, —ଜଗନ୍ନାଥେ ତୋତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କରନ୍ତୁ ବାପ !" ତା'ର କୋଟରଗତ ଦୁଇଟି

ବୁଦ୍ଧିଷ୍ଟୁ ଚକ୍ଷୁର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ମୋର ପକେଟ୍ ଭିତରର ହାତ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା ।

ମୁଁ ଟିକିଏ ଇତଃସ୍ତତ ହେଲି—ଲାଜ ଭିତରଟା ମୋର କମ୍ପି ଉଠିଲା । ସେ ଏକ ବ ବୃଦ୍ଧ ଆଶା ଘେନି ମୋ ନିକଟରେ ହାତ-ପତାଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି; ଆଉ ମୁଁ ଦାନବୀର ଭୁପେ ପକେଟ୍ ଭିତରେ ହାତ ଭର୍ତ୍ତିକରି ଛିଡାହୋଇଛି ।—ଏଣେ ପକେଟରେ ପଇସାଟାଏ ବି ନାହିଁ । ମୋ ନିକଟରେ ଏହା ଏକ ଗୁରୁତର ସମସ୍ୟା ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ମୁଁ ତା'ର ହାତ ଦୁଇଟି ଧରିପକାଇ କହିଲି—"ମା!" । ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଁ ଲାଲ ହୋଇଗଲି ! ସେ କିନ୍ତୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ଆପେ ଆପେ କହି ଉଠିଲା—"ହଉ ବାପା !"—ମୁଣ୍ଡ ମୋର ତଳକୁ ନଇଁଗଲା ।

ସେ କିନ୍ତୁ ମୋର ହୃଦୟର ଭାବ ପରିସ୍କାର ବୁଝି ପାରିଲା ଭଳି ଏତିକି କହିଲା—"ଜଗନ୍ନାଥ ତୋର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ବାପା !"—ଆଉ ବାଡ଼ି ଠୁକୁ ଠୁକୁ କରି ଆଗକୁ ଚାଲିଲା ।

ମୁଁ ସେଇଠି କାଠଭଳି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲି—ତା'ର ଗତିପଥକୁ ଚାହିଁ । ବିଡ଼ାଗମ୍ବୁଜ ପାରହୋଇ ସେ ସଡ଼କ ଭିତରେ ଲୁଚିଗଲା । ମୁଁ ଯନ୍ତ୍ର-ଚାଳିତବତ୍ ଉତ୍କଳ ଏସୋସିଏସନ୍ ହତା ଭିତରକୁ ପଶିଲି ।

ମଣିଷ ତା' ଜୀବନରେ କେତେ କ'ଣ ସୁନାଲି କଳ୍ପନା ନେଇ ନିତି ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତା'ର ସେଇ କଳ୍ପନା ଯେ ଖୁବ୍

କ୍ୱଚିତ ଫଳବତୀ ହୁଏ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ – କଳ୍ପନା ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ପରିସ୍ଥିତି ନେଇ ଶେଷରେ ସେ ଆପଣା ଛାଏଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେଇ ସବୁ କଳ୍ପନାକୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ହୃଦୟ ଭିତରୁ ପୋଛିଦିଏ

—ମୋର ଭାଗ୍ୟରେ ଠିକ୍ ସେଇ ଦଶା ଘଟିଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼େ, ମନେ ମନେ କେତେ ଭାବନ୍ତି— ଯେତେବେଳେ ଏମ. ଏ. ଅଉ ବି. ଏଲ୍, ଦି'ଟାଯାକ ଉପାଧି ହାସଲ କରିବି, ଭଲ ଚାକରୀଟାଏ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବ – ଅନ୍ତତଃପକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ଦାରୋଗି । ମାସକୁ ପାଞ୍ଚ ଶହ ଟଙ୍କା ତ ଥୁଆ ! କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ବାସ୍ତବରେ ବି. ଏ. ପାଶ୍ କଲି, ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ମୋର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ – ଘୋର ଅନ୍ଧକାର – ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ! ତା' ଉପରେ ପୁଣି ସେହି ମହାସଂକ୍ରାମକ ବ୍ୟାଧି 'ବେକାର' ମୋ ପରି ଡିଗ୍ରୀଧାରୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ବିରାଟ ମୁଖବ୍ୟାଦାନ କରି ଅଟ୍ଟହାସ କରୁଥିଲା – ତୀବ୍ର ଅଟ୍ଟହାସ ।

ମୁଁ ଚମକି ଉଠିଲି । ଏ ପୁଣି କ'ଣ ହେଲା ? ମୋର ସବୁ ସୁନାଲି କଳ୍ପନା ପାଣି ଫୋଟକା ପରି ମିଳାଇଗଲା । ରଙ୍ଗିନ୍ ସ୍ୱପ୍ନର ବିରାଟ ସ୍ତମ୍ଭ ମୋର ବେକାର-ବନ୍ୟାର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆଘାତରେ ଭାସି ଚାଲିଗଲା । ଶେଷରେ ମୋତେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଜାମସେଦ୍‌ପୁରର ବିରାଟ ଯନ୍ତ୍ର-ଦାନବ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା— ମାସକୁ ଚାଳିଶ ଟଙ୍କା ବେତନର କିରାଣୀଗିରି ।

ସେଦିନ ଅଫିସ କାମସାରି ବସ୍ତିକୁ ଫେରୁଥାଏ,—ନାରଭି- ସମ୍ ଦୋକାନ ପାଖରେ ସାଇକେଲ୍ ଚକଟାରୁ ପବନ ବାହାରି ଗଲା । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଚାଲି ଚାଲି ଫେରୁଥାଏ । ରିଗେଲ୍ ସିନେମା

ପାଖରେ ମୋର ପରିଚିତ ଏକ କବିବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାହେଲା । ଫୁଟ୍‌ପାଥ୍ ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଦହେଁ କେତେ ଗପ ଆରମ୍ଭ କରି-ଦେଲୁଁ । ପ୍ରାୟ ଦଶ ବାର ମିନିଟ୍ ପରେ ସେ ମୋଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଅଳ୍ପଦୂର ଯାଇଥାଆନ୍ତି—ପଛରୁ ହଠାତ୍ ଶୁଣିଲି—"ବାପା, ଗୋଟିଏ ପଇସା ।"

ମୁଁ ଟିକିଏ ଥମିଗଲି; ପୁଣି ସାଇକେଲ୍ ଠେଲି ଆଗକୁ ଚାଲିଲି । ଭାବିଲି—ଏ ଦୁର୍ବଳତା ମୋର କାହିଁକି ? ଏ ତ ସଂଘର୍ଷ-ମୟ ଜଗତ ! ଏ ସଂଘର୍ଷରେ କେତେ କେତେ ଲୋକଙ୍କର କେତେ ମହାପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି—'ଆଜି ଯେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରାସନେ କାଲି ସେ ଫକୀର !'—ଯୁ'ର ପରି ତ ଅଦୃଷ୍ଟର କେତେ ଭିକାରି ପଡ଼ି ରହି-ଛନ୍ତି—ତାଙ୍କୁ କିଏ ପଚାରୁଛି ! ଚାରିପାଖରୁ କେବଳ ଆବେଗ-ଭରା ସହସ୍ର କରୁଣ ନିବେଦନ—"ବାବୁ ଦିଅ—, ବାବୁ ଦିଅ ।" କାହାକୁ କେତେ ଦେବ ?—ଏକୁ ଆରେକ ମହାଦୁଃଖୀ !

କେତେ କ'ଣ ଭାବି ତା' ଆଡକୁ ନ ଚାହିଁ ମୁଁ ଆଗକୁ ଚାଲିଲି । ପୁଣି ତା'ର ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା କାନ ପାଖରେ ମୋର ଗୁଞ୍ଜରି ଉଠିଲା—'ବାପା, ଚାଲି ଯାଉଛ ? ପଛକୁ ଫେରି ଚାହିଁଲ ନାହିଁ ?' —ଆଉ ମୋର ହୃଦୟ ଭିତରେ ସତେ ଯେପରି କିଏ ଚିତ୍କାରକରି ଉଠିଲା—'ଆରେ ସେ ବି ତ ତୋରି ପରି ଜଣେ ମଣିଷ ! ମଣିଷ ତ ! —ଆଉ ତୁ ତାକୁ ଟିକିଏ ଫେରି ଚାହିଁବାକୁ ବି ନାରାଜ ! କି ବିରାଟ ଅସମ୍ମାନ ! ଏହି ପରା ତୋର ମାନବିକତା ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଧିକ୍ ପାଷାଣ !'—ମୋର ପାଦ ଯେପରି ସତକୁ ସତ ପଥର ପାଲଟି ଗଲା । ମୁଁ ଆଗକୁ ଯାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ, ସେଇଠି ଫେରି ଦେଖିଲି, ସେ ଦିନର ସେହି ଦୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ

ବୁଢ଼ୀ ଭିକାରୁଣୀ, ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଶରୀର, ମୁଣ୍ଡରେ ତା'ର ନଖାଣ୍ଟ ପରି ନୁଖୁରା ଧଳା ବାଳ ଝୁଣ୍ଟ ଫଟୁ ହୋଇ ଉଡୁଛି—ଶତଚ୍ଛିନ୍ନ ମଇଳା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିକ, ତା' ଉପରେ ବ ସହସ୍ର ତାଳି ଲାଗିଛି । ନିଷ୍ପ୍ରଭ କୋଟରଗତ ଚକ୍ଷୁ, ହାଡ ଉପରେ ଯେପରି ଚମଡ଼ା ଲଗାଣି ହୋଇଛି କେବଳ ! ଏକ ଜୀବନ୍ତ ନର କଙ୍କାଳ !

ସେଇ ବୁଢ଼ୀ ଭିଖାରୁଣୀ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲି ମାତ୍ରକେ ମୁଁ ତା'ର ଆଖିର ମୂକ ଭାଷା ବୁଝି ପାରିଲି । ହାତ ମୋର ଯନ୍ତ୍ର-ଚାଳିତ-ବତ୍ ପକେଟ୍ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଲା । ସୁକିଟିଏ କେବଳ ଥିଲା; ମୁଁ ସେଇ ସୁକିଟି ନେଇ କମ୍ପିତ ହସ୍ତରେ ବୁଢ଼ୀର ହାତ ଉପରେ ରଖିଦେଲି ।

ଆହା-ହା-ହା-ବାବା, ଜଗନ୍ନାଥେ ତୋତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କରନ୍ତୁ ବାପ, ଆହା-ହା-ହା···ଆଃ' କହି ସୁକିଟିକୁ ଖୁବ୍ ଯତ୍ନ ସହକାରେ କାନରେ ଲଗାଇ ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସି ବୁଢ଼ୀ ଯେଉଁ ରାସ୍ତା ଧରି ଆସିଥିଲା ବାଡ଼ି ଠୁକୁ ଠୁକୁ କରି ପୁଣି ସେହି ରାସ୍ତାରେ ଚାଲିଲା ।

ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସେଇ ଫୁଟ୍‌ପାଥ୍ ଉପରେ ନିର୍ଜୀବ ପ୍ରତିମା ପରି ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲି । ମୋ ମନରେ ଏକ ବିଶଦ ଚିନ୍ତାଧାରା ଖେଳି ଉଠିଲା । କେତେ ଲୋକ ଏହି ହତଭାଗ୍ୟ ବୁଢ଼ୀକୁ ଧିକ୍କାର କରୁ ନ ଥିବେ ! କେହି କେହି ମଧ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତିର ଗର୍ବ ନେଇ ଅଧଲାଏ ପଇସାଏ ତା' ସାମନାରେ ଫିଙ୍ଗି ଦେଉଥିବେ—ତାଚ୍ଛଲ୍ୟରେ ! କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ କ'ଣ ତାକୁ କେବଳ ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି ?—ନା ତାକୁ ପେଟପୂରା ମୁଠାଏ ଖାଇ–

ବାକୁ ମିଳୁଛି,—ନା ଶୋଇବାକୁ ଟିକିଏ ଯାଗା,—ନା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଖଣ୍ଡିଏ କନା ? ଓଃ, ମଣିଷ ଜୀବନର କ'ଣ ଏହି ପରିଣତି ! ମାନବ ହୃଦୟର ଏଇୟା କ'ଣ ଚରମ ଦୁର୍ଗତି ! ଭୀଷଣ ! ···ହତାଶମୟ ! !

—ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ବସାରେ ଯାଉଥିଲି ସେତେବେଳେ ହୃଦୟ ମୋର ସେହି ପ୍ରପୀଡିତ ଦୀନ-ସମାଜ ପ୍ରତି ସମବେଦନାରେ ଭରି ଉଠିଥାଏ ।

କିଛିଦିନ ପରେ—

ସେଦିନ ଥାଏ ଶନିବାର—ଅଫିସରୁ ଫେରି ଅଶ୍ୱସ୍ତିର ନିଶ୍ୱାସ ମାରି ବାରଣ୍ଡାରେ ବସି ଗପ୍ପ ପଢୁଥାଏ । କେତେ ଅସଂଲଗ୍ନ ଚିନ୍ତା ମସ୍ତିଷ୍କରେ ମୋର ଖେଳି ଉଠୁଥାଏ—ତା'ର କଳନା ନାହିଁ । କାଲି ରବିବାର—ଅନ୍ୟ ଦିନ ପରି ଆଠ ଘଣ୍ଟା ଖାଟଣିର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । କାଲି ଦିନଟା ଭିତରେ କ'ଣ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ? ଅନ୍ତତଃ ସେଇ ପଖାଳଖିଆ କ୍ଲୋକର୍ ସାଇବଟାକୁ ଟିକିଏ ସଲାମ ବଜାଇ ଆସିବାକୁ ହେବ—ତା' ନ ହେଲେ ଟଯ ବଡ଼ ବଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ରାସ୍ତା ଆମର ବନ୍ଦ ! ତା'ପରେ 'ରହସ୍ୟମୟୀ'ର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟା ନେଇ ଆମ ନିପାଠୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଟିକିଏ ଯିବାକୁ ହେବ । ଏଣେ ପୁଣି ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଉତ୍କଳ ଏସୋସିଏସନ୍‌ରେ ସୋସାଇଟିର ମିଟିଂ ଅଛି । ବଜାରରୁ ସପ୍ତାହକ ପାଇଁ ଘରର ହେଉଦା କିଣିବାକୁ ହେବ । ଏମିତି ଆହୁରି କେତେ ! ଅଫିସ ଛୁଟି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବସାରେ ତ କାମ ଭରି ରହିଛି ! ଦିନ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ରାମ ନାହିଁ ! ଓଃ କି ଜଞ୍ଜାଳ—

ଏତିକି ବେଳେ ଶବ୍ଦାର ଉଠିଲା—"ବାବୁ, ଗୋଟିଏ ପଇସା ମିଳୁ ।"

ମୁଁ ତା' ଆଡକୁ ଫେର ଦେଖିଲି—'ଏଇ ଯେ ଏ ତ ସେହି ଭିଖାରୁଣୀ ବୁଢ଼ୀ । ଆ, ଆ, ଏଇଠି ବସ'—ଅତର୍କିତରେ ଏତିକି ମୋ ମୁହଁରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ।

ସେ ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ଉଠି ବସିଲା ଆଉ ଅଶ୍ବସ୍ତିର ନିଶ୍ୱାସ-ଟିଏ ଛାଡ଼ି ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା—'ଗୋଟିଏ ପଇସା ମିଳିଯାଉ ବାବୁ !' ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ବୁଢ଼ୀର ଜୀବନ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଲା—ତା'ର କୋଟରଗତ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟିରେ ଦୟାର ଯାଚଞ୍ଚା ଭରି ରହିଛି, ସ୍ୱରରେ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କମ୍ପନ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଉଠୁଛି !

'ଗୋଟିଏ ପଇସା ଜମା ?' ମୁଁ ପଚାରିଲି । ସେ ମୋତେ ଗୁହିଁ ମୁଣ୍ଡଟି ଟେକିଇ ଧୀରକରି ହସିଦେଲା ଆଉ ମୁଣ୍ଡଟି ତାର କୃତଜ୍ଞତାରେ ନଇଁ ପଡିଲା ।

'ଆଚ୍ଛା ବୁଢ଼ୀ – ମୋଟ କେତେ ପଇସା ପାଇଲୁଣି ?' – ମୁଁ ହସିକରି ପଚାରିଲି ।

'ପାଞ୍ଚୋଟି ପଇସା ମିଳିଛି ବାବୁ' – ବୁଢ଼ୀ, ତା'ର ଛିଣ୍ଡା ଲୁଗା ଗଣ୍ଠିରୁ ପଇସା ବାହାର କରି ମୋ ଆଗରେ ଗଣିଦେଲା ।

'ପାଞ୍ଚ ପଇସା ଜମା ?—ଅଚ୍ଛା ବୁଢ଼ୀ, ତୋ ଘରେ କେତେ ପ୍ରାଣୀ କୁଟୁମ୍ବ ?'

'ଘର ?' 'ପ୍ରାଣୀ ?' ବୁଢ଼ୀ ବିକଟ ଅଟ୍ଟହାସ କରି ଉଠିଲା । ତା'ର ସେହି ଅଟ୍ଟହାସରେ ବସା ମୋର କମ୍ପି ଉଠିଲା । ଗୁକରଟା

ହେମାର ଘର ଭିତରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା, ଆଉ ଭିଖାରୁଣୀଟାଏ ଗୋଲ କରୁଛି ଦେଖି ମଦନ ମନେ ରାଗି ଉଠିଲା ।

ମୁଁ ନିଜର ଭୁଲ ବୁଝି ପାରିଲି—ଭିଖାରୁଣୀର ପୁଣି ଘର କାହିଁ ? ତା'ର ତ ରହିବାର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠି ରାତିଟାଏ ବିତାଇ ଦେଲା, ସେଇ ହେଉଛି ତା'ର ଘର । କିନ୍ତୁ କୁଟୁମ୍ବ ? କେହି ହେଲେ ତ ତା'ର ଆପଣାର ଥିବେ—ପୁଅ ଝିଅ କି ନାତି ନାତୁଣୀ ।

ମୁଁ ପୁଣି ମୋ କଥାକୁ ବଦଳାଇ କହିଲି—'ଆରେ ବୁଢ଼ୀ ଘର ସିନା ନାହିଁ—କିନ୍ତୁ ତୋର ଆପଣାର ହୋଇ କେହି ଥିବେ ତ ?" ସେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ସହ ଟିକିଏ ହସି ଦେଲା ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ କହିଲା—'କେହି ନାହିଁ ବାବା, କେହି ନାହିଁ ।' ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ବୁଢ଼ୀର ପଞ୍ଜରାକାଠି ଥରାଇ ବାହାରି ଆସିଲା । ହୃଦୟ ମୋର ବ୍ୟଥାରେ ଅତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । ହଁ, ଜଗତରେ ଏହିପରି ତ ଅନେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି,—ନା ଅଛି ତାଙ୍କର ଘର, ନା ଆପଣାର ବୋଲି କେହି ! ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଚାକରକୁ ଆଲନାରୁ ମୋର ପଞ୍ଜାବିଟା ଆଣିବାକୁ କହିଲି । ପକେଟରେ ଗୋଟାଏ ଟଙ୍କା ଥିଲା, ଟଙ୍କାଟି ନେଇ ବୁଢ଼ୀର ହାତ ଉପରେ ଧୀର କରି ରଖିଦେଲି ।

ଟଙ୍କାଟିଏ ! ବୁଢ଼ୀର ଆଖି ଝଲସିଗଲା । ତା'ର ସେଇ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଆଖି ଦୁଇଟିରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଆଉ ଆଶୀର୍ବାଦର ଛାୟା ନାଚି ଉଠିଲା । ଦଣ୍ଡେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା, ଆଉ 'ଜଗନ୍ନାଥ ତୋତେ ବଡ଼ କରନ୍ତୁ ବାପା'—ଏହା କହି ରାସ୍ତା ଉପରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଚାଲିଲା-ବାଡ଼ି ଠୁକୁ ଠୁକୁ କରି । "ଅଜ୍ଞା, ଏଇ ମାଗିଖାଇ ବୁଢ଼ୀଟାକୁ

ଟଙ୍କାଟାଏ ଦେଇ ପକାଇଲେ ? ବୁଢ଼ୀ ଚାଲିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାକର ଟୋକା ଅବାକ୍ ହୋଇ ପଚାରିଲା ।

''ଆଃ ! ଆଜ ବେଚାରି ଗରିବ ବୁଢ଼ୀଟା !' କହି ବିଛଣାରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଲି, ସେହି ଦିନଠାରୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ବୁଢ଼ୀକୁ ପାଏ, ତା' ହାତରେ କିଛି ନା କିଛି ରଖିଦିଏ ନିଶ୍ଚୟ—କେବେ ଦୋଅଣୀ, କେବେ ସୁକି, କେବେ ଦୁଇ ଚାରି ପଇସା ମଧ୍ୟ ।

ଭିଖାରଣୀ ବୁଢ଼ୀର ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରତି ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଆସି ଯାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ ନିତି ଆସେ, କେତେ କଥା ଗପେ । ତା' ଭିତରେ ନିଜ ଦୁଃଖ କଥା ବେଶି କହେ—'ବାବୁ ଏ ଯେଉଁ ସହର, ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଅଛନ୍ତି— ଆଉ ତ ସବୁଯାକ ବଙ୍ଗାଳି, ସାଇବ, ଖୁରୁଣ୍ଡା, ତେଲିଙ୍ଗୀ,—ବାବୁ, ସେମାନେ ଯଦି ଗୋଟାଏ ପଇସା ଦିଅନ୍ତେ ! ଛି, ଛି, ଦେଖିଲେ ଆହୁରି ମାରି ଗୋଡ଼ାନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ଅହୁରେ ପଇସେ ଅଧଲେ କି ଚୋରଣୀ ମହାଏ ହେଲେ ଦିଅନ୍ତି । ଆଗ ବାବୁ, ଏ ସବୁ ଆମ ଓଡ଼ିଆ ମୁଲକ ଥିଲା—ସେମାନେ କ'ଣ ଲଢ଼ାଇ କରି ଆମଠୁ ନେଇଛନ୍ତି ?' ଶେଷରେ 'ଜଗନ୍ନାଥ ତୋତେ କୋଟି ପରମାୟୁ ଦିଅନ୍ତୁ, ଆହା-ହା-ହା' କହି ବୁଢ଼ୀ ତା'ର ଯାତ୍ରା ପଥରେ ପାଦ ଚଳାଏ ।

ସେଦିନ ଥିଲା ରବିବାର । ଅଫିସ ଛୁଟି, କିନ୍ତୁ ଦିନଯାକ ବସାର କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଟିକିଏ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଲି ବାହାରିଲି । ଟି; ଆର୍ ଟାଇପ, କଦ୍‌ମା, ରାଣୀକୁଦା ଟପ୍ପାସ ହୋଇ ବିଷ୍ଟୁପୁର କ୍ରସିଂ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲି, ଗୋଲ୍

ସିନେମାର ଫୁଟ୍‌ପାଥ ଉପରେ ଅନେକ ଲୋକ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଅଛନ୍ତି । କୁତୁହଳ ବଶତଃ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେଇଆଡକୁ ଗଲି । 'କଥା କଣ' ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନ ମୋର ହୃଦୟରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୂପ ପାଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା; ଆଉ ମୁଁ ଭିଡ଼ ଠେଲି ଭିତରେ ପହଞ୍ଚି ଯାହା ଦେଖିଲି ସେଥିରେ ମୋର ହୃତ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନ ଦ୍ରୁତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ ଯେ ସେହି ଭିଖାରିଣୀ ବୁଢୀ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡଛି, ମୁଣ୍ଡରୁ ତାର ରକ୍ତଧାର ଛୁଟିଛି ।

"କଣ ହେଲା ?" —ମୁଁ ପାଖ ଲୋକକୁ ପଚାରିଲି ।

"ମୋଟର ଚକତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ।" କଏ ଜଣେ କହିଲା ।

"ଇସ୍‌ସେ ଶାଳୀ ବୁଢୀକାହି ଗଲ୍‌ତି ହେ"—ଜନତା ମଧ୍ୟରୁ ଆଉ ଟଗୋଟାଏ କଏ କହିଲା ।

"ନା, ନା, ଏ ବେଚାରୀର ଦୋଷ ନାହିଁ—ଦୋଷ ମାତାଲ ଡ୍ରାଇଭର୍‌ର !" କେହି ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତା'ର ଜବାବ୍ ଦେଲା ଖୁବ୍ ଦୃଢତା ସହକାରେ ।

ମୁଁ ବଡ଼ ମର୍ମାହତ ହେଲି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି, ଆଉ ଠିକ୍ ସେତକବେଳେ ଭିଖାରିଣୀ ବୁଢ଼ୀ ଆଖି ଖୋଲି ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଥରେ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା—ଆଉ ତା'ର ଦୃଷ୍ଟି ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରକେ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା । ତା'ର ସେହି ନୀରସ ଆଖି ଦୁଇଟିରୁ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଖସିପଡ଼ିଲା ।

ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ସେ ମୋ ଆଡକୁ ଚାହିଁ ପଦାଏ କଥା କହିଲା, "ବାପା" । ପୁଣି ଆଖି ଦୁଇଟି ତାର ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ବିହ୍ୱଳ

ଷ୍ଟୋଇ ଉଠିଲି । ତା ପାଇଁ କଣ ପ୍ରତିକାର କରିବ ହଠାତ୍ କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଅବଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ଟେକସି ଭଡ଼ା କରି ସେଥିରେ ତାକୁ ନେଇ ବସାକୁ ମୋର ଆଣି ଆସିଲି ।

ତାକୁ ବଛଣାରେ ଶୁଆଇ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଖବର ଦେଇ ମୁଣ୍ଡର ଆଘାତ ସ୍ଥାନରୁ ତା' ରକ୍ତ ଧୋଇବାକୁ ଲାଗିଲି । କିଛିସମୟ ପରେ ସେ ଆଖି ଖୋଲିଲା—"କମିତି' ଲାଗୁଛି ମା ?" ମୁଁ ପଚାରିଲି ।

ସେ କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ; କେବଳ କମ୍ପିତ ହସ୍ତରେ ତା'ର ଶତଗଣ୍ଠି ବିଶିଷ୍ଟ ବୁଜୁଳାଟି ଖୋଲି ତାର ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ପୋଟଳି ବାହାର କଲା । ସେଇଟି ମୋ ହାତରେ ଧରାଇ ଦେଇ ଖୋଲିବାକୁ ଇଙ୍ଗିତ କଲା । ମୁଁ କମ୍ପିତ ହସ୍ତରେ ପୋଟଳି ଖୋଲି ଦେଖିଲି—ତା'ର ଭିତରେ ଅଛି ପଚଶ ଟଙ୍କା ତେରଅଣା ପଇସା ! ପୁଣି ଫେରି ବୁଢ଼ୀକୁ ଦେଖିଲି—ଆଖିରୁ ତାର ଦୁ'ଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡୁ ଥାଏ । ଶେଷରେ ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ଏହା ମୋର ସାରା ଜୀବନର ଅର୍ଜନ ବାବା ! ତୋତେ ଛାଡ଼ି ଏହା ମୁଁ କାହାକୁ ଦେବି ? ମୋର ଆପଣାର ହୋଇ କିଏ ଅଛି ଯେ ? ଲୋକ ମୁହଁରେ ଶୁଣିଛି ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ କୁଆଡ଼େ ଏଇଟା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ମୁଲକ ହେବ । ଆମ ଜାତି ସୁଖରେ ରହିବେ, ପରଠୁ ମାଡ଼ ଗାଳି ଖାଇ ହୀନସ୍ତା ହେବେ ନାହିଁ ସତେ ବାପ, ଏମିତି ଯଦି ହୁଏ ମୋର ଏହି ଅର୍ଜନତକ ସେହି କାମରେ ଲଗାଇବୁ ବାପ । ମୋ ଜାତିଏ ସୁଖରେ ରହିବେ—ଏ ଯେ ମୋର ସାରା ଜୀବନର ଦାନ ବାପ !" ବୁଢ଼ୀ ଆଉ କହିପାରିଲା

ନାହିଁ, ପ୍ରକମ୍ପିତ ଶୁଷ୍କ ଅଧର ଦୁଇଟି ତା'ର ଥର ଥର ହୋଇ ଚିରଦିନପାଇଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା।

ଠିକ୍ ସେତିକି ବେଳେ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଡାକ୍ତର ମିଶ୍ରଙ୍କ କାର୍‌ର ହର୍ଣ୍ଣ ବାଜି ଉଠିଲା।

ଅଶ୍ରୁ ତର୍ପଣ

ବଡ଼ବିଲ ଲୁହାଖଣିରୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ମାଇଲ୍ ଦୂରରେ କେନ୍ଦୁଝର ଠାକୁରାଣୀ ପାହାଡ଼ । ଠିକ୍ ପାହାଡର ପାଦଦେଶରେ ଶ୍ୟାମ-ବନ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ପଲ୍ଲୀ,—ଚାରିଆଡ଼ ପାହାଡ଼ ଘେରା, ନାଆଁଟି ତାର ସୁନ୍ଦ୍ରା । ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ୀ ଝରଣା ଅବିରାମ ଗତିରେ ବୋହି ଚାଲିଛି କୁଳୁ କୁଳୁ ତାନରେ, ସେଇ ସବୁଜ ପଲ୍ଲୀଟିକୁ କେଉଁ ଅଜଣା ବନ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣାଇ ·····।

ପ୍ରକୃତିର ସେଇ ନଗ୍ନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ନଗ୍ନକୁଟୀର-ଗୁଡ଼ିକ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି ମୃଣ୍ମୟ ଭେକ—କେଉଁ ଅଜଣା ଯୁଗରୁ । ଗୋରୁ, ଛେଳି, ଛେଳି ସାଥିରେ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ କାରବାର···। ବଡ଼ ସରଳ, ବଡ଼ ଖୋଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ । ପଲ୍ଲୀପ୍ରାନ୍ତରେ ଠିକ୍ ପାହାଡ଼ ତଳକୁ ଲାଗି ଖଣ୍ଡିଏ ଘାଇଭରା କୁଞ୍ଜ । ସଞ୍ଜ ହେଲେ ସେମାନେ ଗୀତ ଗାଇ ନାଚନ୍ତି ସେଇଠି—ମାଦଳର ପ୍ରତି ତାଳରେ ପାଦ ମିଳାଇ ।

ସେଇଠି, ସମସ୍ତେ ବସି ପ୍ରାଣଖୋଲି ଗାଆନ୍ତି କେଉଁ ଅପୂର୍ବ ଭାଷାର ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ,-ମଝିରେ ଜଳୁଥାଏ ଶୁଖିଲା କାଠର ନିଆଁ । ସେଇ ଆଲୋକରେ ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ । ସବଳ ସୁନ୍ଦର ନଗ୍ନ କଳାଦେହ ଉପରେ ଆଲୁଅର ରଶ୍ମି ପଡ଼ି ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ । ସେ ଉତ୍ସବରେ କେହି ବାଦ୍ ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ତରୁଣ-ତରୁଣୀ ଦଳ ମଧ୍ୟ ନାଚନ୍ତି, ଗାଆନ୍ତି—ଅବାଧରେ, ସରଳ ଓ ମୁକ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଦିନ କଟିଯାଏ, ଦିନ ପରେ ଦିନ —ରାତ ପରେ ରାତ ।

ଦିନେ ବଣାଇ ସୀମାର ଏକ ପାହାଡ଼ୀ ଗାଁରୁ ଆସିଲେ ଆଉ ଦଳେ ସେଇ 'ହୋ' (କୋହ୍ଲ) ଜାତିର କେତେ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ ପୁରୁଷ । ନିର୍ଜନ ପଲ୍ଲୀଟି ନୂତନ ଅତିଥିଙ୍କର ଆଗମନରେ କୋଳାହଳ-ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ସେଦିନ ରାତିରେ, ନୂତନ ଅତିଥିଗଣଙ୍କର ହେଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା । 'ହାଣ୍ଡିଆ'ର ତୀବ୍ର ଗନ୍ଧରେ କୁଞ୍ଜଟି ମହକି ଉଠିଲା, ଆଉ ତାଙ୍କର ମାଦଳର ତାଳରେ ଓ ନୃତ୍ୟଗୀତର ଛନ୍ଦରେ ବନର ସେଇ ଶ୍ୟାମ ବୃକ୍ଷଲତାର ପତ୍ରରେ ପତ୍ରରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଶିହରଣ ଖେଳିଗଲା ।···ଅପୂର୍ବ ଛନ୍ଦରେ ଦୋହଲି ଉଠିଲା ତାଙ୍କର ସୁସ୍ଥସବଳ ନଗ୍ନ କଳାଦେହ ଗୁଡ଼ିକ,···ପ୍ରାଣତନ୍ତ୍ରୀରୁ ଝଙ୍କାରି ଉଠିଲା ତାଙ୍କର ଏକ ଅପୂର୍ବ ଭାଷାର ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ।

—'ବିଜୟ' ! ଏଇ ଚିର-ଶ୍ୟାମଳ ପ୍ରକୃତି ରାଜ୍ୟର ଶ୍ୟାମଳ ଯୁବକ, ନୀରବରେ ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଦେଖୁଥିଲା—ନୂତନ ଅତିଥିଗଣଙ୍କୁ । କେଉଁ ଅଜଣା ଆନନ୍ଦରେ ତା'ର ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଳ ଦେହଟି ଫୁଟି ଦିଶୁଥିଲା—ଅଦ୍ଭୁତ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ । ଲମ୍ବା, କୁଞ୍ଚିକୁଞ୍ଚିଆ ବାଳ କାନ୍ଧ ଉପରେ ପଡ଼ିଛି ।—ମୁଣ୍ଡରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି ଗୋଟିଏ ବଣୁଆ ସବୁଜଲତା,—ଆଉ ସମ୍ମୁଖରେ ସେହି ଲତା ଦେହରେ ଖୋସା ହୋଇଛି—ଭଦଳିଆ ଚଢେଇର ଗୋଟିଏ ପର । ତାର ବାଁ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଧନୁ—ଆଉ ଆର ହାତରେ କେତୋଟି ତୀର ।

ସେଥର ଚମ୍ପୂଆ ଶିବସଙ୍କି ଯାହାକୁ କୃଷ୍ଣବାବୁଙ୍କ ଥିଏଟର ଆସିଥିଲା । ବଜସ୍ଥ ସେଇଠୁ ଗୀତ ପଦଟିଏ ଶିଖି ଆସିଥିଲା,— ଗାଇଲା,······

'ଏହି ଲିଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ଦେଉଳ—'
ଆମ ବାପ ଦାଦାଙ୍କର ବନ୍ଧାଣି ପଣିଆ,
ଦେଖିଯାଆ, ଥରେ ଦେଖିଯାଆ ।"

ସୁର ତାର ବଡ଼ ମଧୁର । ଆଖ ପାଖ ଗାଁରେ ତା' ପରି କେହି ଗାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାକୁ ସମସ୍ତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି— ଚାହାନ୍ତି ।

ବଜସ୍ଥର ହଠାତ୍ ଦୃଷ୍ଟି ପଡିଲା ସରଯୁ ଉପରେ । ସରଯୁ ସୁନ୍ଦରୀ, ତରୁଣୀ—ନୂତନ ଅନ୍ତର୍ଥଙ୍କ ଦଳରେ ଆସିଛି—ଖଣିରେ କାମ କରିବ ବୋଲି । ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ନାଚେ । ମାଦଳର ତାଳେ ତାଳେ ତାର ଚଞ୍ଚଳ ଚରଣର ଲୀଳାୟିତ ଭଙ୍ଗୀ ଓ ଉନ୍ନତ ବକ୍ଷର ମୃଦୁ କମ୍ପନ ବଜସ୍ଥର ତରୁଣ-ପ୍ରାଣରେ ଏକ ନୂତନ ଅଜଣା ପରଶ ଆଣି ଦେଉଥିଲା ।

ସରଯୁର କୋମଳ ପ୍ରାଣ-ତନ୍ତ୍ରୀରେ ସେଇ ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର ବଳିଷ୍ଠ ଯୁବକର ସଙ୍ଗୀତର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଝଙ୍କାର ଉଠୁଥିଲା । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଗୃହିଁ ରହୁଥିଲା—ବଜସ୍ଥ ଆଡ଼କୁ । କିନ୍ତୁ ବଜସ୍ଥ ତାହା ଦେଖି ମୁହଁ ବୁଲାଇ ନେଲା ।···ସରଯୁ ତା ପାଖକୁ ଗୁଲି ଆସିଲା, ଆଉ ବଜସ୍ଥର ବଳିଷ୍ଠ ହାତ ଦୁଇଟିକୁ ଧରି କହିଲା— 'ନାଚିବୁ—ମୋ ସାଥିରେ !'

ବିଜୟ ବିରକ୍ତିରେ ହାତ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ 'ନାଇଁ, ମୁଇଁ ନାଚିବି ନାଇଁ' କହି ଚାଲିଯାଉଥିଲା ସେଠାରୁ, ସରଯୂ ହଠାତ୍ ତାର ହାତଟି ଧରି ପକାଇ କହିଲା, 'ଆମେ ଆଜି ଆସିଛୁ, କାଲି ଯିମୁ; ନାଇଁ କରୁଛୁ କିମ୍ପାଇଁ — ଆସୁ ।'

ବିଜୟ ରାଜି ହେଲା ନାହିଁ, ହାତ ଛୁଆଁଉ ଦେଇ ଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲା । ସରଯୂ ଫେରିଗଲା, — ତାର ଚିକ୍‌ଣ କଳା ଚପଳ ଆଖି ଦୁଇଟିରେ ମୁକ୍ତା ପରି କେଇ ବିନ୍ଦୁ ଉତଲା ଲୁହ ଧରି । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଜାଣେ ନାହିଁ, — ବିଜୟ କପରି କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସାଥିରେ ଆଦୌ ମିଳାମିଶା କରେ ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ନିଜର ଧନୁ ଓ ତୀର କେଇଟି ଧରି ହରଡ଼ ଚଡେଇ ଓ ଖେଡ଼ଆ (ଶଶା) ଶିକାର କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ ।

ପରଦିନ । ସରଯୂ ଝରଣା ବନ୍ଧରୁ ପାଣି ନେବାକୁ ଆସିଥାଏ ଉଚ୍ଛଳ ଯୌବନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋଭା ତାର ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ଫୁଟି ଉଠୁଛି । ଦେହରେ ପିନ୍ଧିଲା ଲୁଗାଟି ସବୁ ଅଣ୍ଟାରେ ବେଢ଼ାଇ ଦେଇଛି । ପ୍ରକୃତିର ଅନାବିଲ ରାଜ୍ୟର ନଗ୍ନକୁମାରୀ । କାହିଁକି ବା ସଂକୋଚ କରିବ ସେ, କାହାକୁ ବା କରିବ ! ଆଜି ଯେପରି ସେ ସରଗର କୃଷ୍ଣ-ଅପ୍‌ସରୀ ପରି ଦିଶୁଛି । ହଠାତ୍ ସରଯୂ ବୁଲି-ପଡ଼ି ଦେଖିଲା — କିଛି ଦୂରରେ ବିଜୟ ମୁହଁ ଧୋଉଛି ।

ସରଯୂ କାଖରୁ କଳସୀଟି ଓହ୍ଲାଇ ବାଲି ଉପରେ ରଖିଦେଇ ବିଜୟ ପଛଆଡେ ବଢ଼ି ପଡ଼ିଲା ଯାଇ — ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ପଥର ଉପରେ ଖୁବ୍ ଧୀରେ,···ପାଦ ଟିପି ଟିପି··· ।

ବିଜୟ ପଛକୁ ଫେରି ଦେଖିଲା ସରଯୂ ।

ବିରକ୍ତିରେ ତାର ମୁହଁ ଲାଲ ହୋଇ ଉଠିଲା, ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ଗୁଡିକ ସଜାଡୁ ସଜାଡୁ କହିଲା, 'କଣ' ସରଯୂ ହସି ହସି କହିଲା, 'ଏତେ ଦେଖିଚେ—। ବିଜୟ କିଛି ନ କହି ଚାଲି ଯାଉଛି ଦେଖି,ସରଯୂ କହିଲା—'ତୋର ନାଁ କଣ ?'

—'ମୋର ନାଁ କିଛି ନାହିଁ—

—'କିପାଇଁ, ନାଁଟା କହିଁଦେଲେ କି ତୋର ସରିପିବ ।

'ଆଚ୍ଛା, ଥରେ କହି ଦେଉଛି, ବାକି ଆଉ କେବେ କହିବି ନାହିଁ, —ବାଜାୟୁ (ବିଜୟ)' —

— 'ଏଃ ସତେ ତ ତୋର ନାଁଟା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର' କହି ସରଯୂ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ବିଜୟ ଦୁଇଚାରି ପାଦ ଆଗେଇ ଆସିଲା। ତାହା ଦେଖି ସରଯୂ ଧାଇଁଗଲା ଶ୍ଳେଷ ଚପଳା ବାଳିକାଟି ପରି—ହସି ହସି କହିଲା, "ବାଜାୟୁ, ତୁଇ ମୋର ନାଁ ଜାଣିବୁ ନାହିଁ ।

—'ଦରକାର ନାହିଁ, ବାଟ ଛାଡ଼୍'… ।

ସରଯୂର କରୁଣ ଚାହାଣୀରେ ଏକ ବ୍ୟର୍ଥ ଆଶାର ଭାବ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ସେ ପୁଣି ହସି କହିଲା, — 'ନାଇଁ ତୁଇ ଯାଆ ନାହିଁ, ତୋତେ ମୁଇଁ ଛାଡିଦେବି ନାହିଁ —'

ବିଜୟ ବୁଲିପଡି ଚାଲିଯାଉଥିଲା । ସରଯୂ ହଠାତ୍ ତାକୁ ତାର ଚିକ୍‌କଣ କଳା ମୃଣାଳ କୋମଳ ବାହୁଲତାରେ ଉଦ୍ଧାର ଅତି ଧୀରରେ ଅଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହୋଇ କହିଲା—'ମୋର ନାଁଟା ଶୁଣିବୁ

ନାଇଁ—'

କଥା ତା'ର ଶେଷ ହେଲନାହିଁ, ବିଜୟ ତାକୁ ଠେଲିଦେଇ ଚାଲିଗଲ ···ଆଜି ସରଯୁ, କେତୋଟି ବଣ ମଲ୍ଲୀଫୁଲ ଓ ପତର ଝୁଣ୍ଟାଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋସିଲା ଓ ପରକ୍ଷଣରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଟାଣି ଛିକ ଛିକ କରି ଛିଣ୍ଡାଇ ଫୋପାଡି ଦେଲା । ଅଜାଣତରେ ତା'ର ବୁକୁର କେଉଁ ଗୋପନ ପ୍ରଦେଶରୁ ଏକ ବ୍ୟଥାଭରା ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ଅକୁଳାଇ ହୋଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ।

ସେଇଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ—ନାଟ ହେଉଥିଲା । ସରଯୁ ବିଜୟକୁ ସେଠାରେ ଖୋଜିଲା, ମାତ୍ର ପାଇଲା ନାହିଁ । ବିଜୟ ସେତେବେଳକୁ ପାହାଡରେ ବସି ତା'ର କେଉଁକାଳିଆ ବାଉଁଶ ବଇଁଶୀଟି ବଜାଇ ଗୀତ ଗାଉଥାଏ । ସରଯୁ ଶୁଣିଲା ତା'ର ଗୀତ ପଦେ ପଦେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା ତା'ର ବୁକୁର ପ୍ରତି ହୃତ୍ ସ୍ପନ୍ଦନରେ······। ଗୀତ ବନ୍ଦ ହେଲା । ଆଖି ପୋଛୁ ସରଯୁ 'ହି ହି' ହୋଇ ହସି ଉଠିଲା, ଠିକ୍ ତାହାରି ପଛପାଖରେ ।

ବିଜୟ ସ୍ତବ୍ଧ ନିଆଁ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭାବିଲା ତା' ନିକଟକୁ ସରଯୁ ବାରମ୍ବାର ଆସୁଛି କାହିଁକି ? ବିଜୟ ଏମିତ କ'ଣ କରିଛି ତା'ର ? ଯାହାପାଇଁ ସରଯୁ ସବୁବେଳେ ଚାଲିଆସେ ତା' ପାଖକୁ କେବଳ ତାହାରି ମୁହଁରୁ କଥା ଦି'ପଦ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ।

ସରଯୁ ବିଜୟର ପିଠି ଉପରେ ନଇଁପଡ଼ି ହସି ହସି କହିଲା, ଏଇଟା କ'ଣ ତୋର ଗୀତର ଠିକ୍ ସୁର—"

'ହୁଁ,—କିପାଇଁ—?'

'ଆଉ ଗାଇ ଜାଣିଛେ ନାଇଁ—।'

'ତ, ସେଥିରେ ତୋର କ ଗଲା— ? ତତେ ଏ କଥା କହିବାକୁ କଏ ଡାକଯାଇଥିଲା—?" କହି ବଜୟ୍ଯ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ପଡୁ ପଡୁ ରହିଯାଇ ସରଯୂ ପୁଣି ହସି କହିଲା,—'ନ ଡାକଲେ କସ ଆସିବାକୁ ମନା ଅଛୁ—?'.

ସରଯୂ ତା'ର ମିନତଭରା କରୁଣ ଚାହାଣୀ ଓ କମ୍ପିତ ଅଧର ଦୁଇଟି ତୋଳଦେଲା ବଜୟ୍ଯର ଆଖି ଆଗରେ । ବଜୟ୍ଯର ଶୁଷ୍କପ୍ରାଣ କନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ,—ରାଗରେ ଗର ଗର ହୋଇ କହିଲା,—'ଯା, ତୁ ମୋ ପାଖକୁ ଆଉ ଆସିବୁ ନାଇଁ, ତୁ ଆସିଲେ ଦନଟାଯାକ ମୋର କଛୁ କାମ ହୁଏ ନାହିଁ.—ଶୀକାର ପାଏ ନାହିଁ ଆଦୌ ।'—ବଜୟ୍ଯ ଦେଖିଲା ସରଯୂ ଚାଲି ଯାଉଛୁ ।

ସରଯୂ ଯାଇ ବସିଲା ପାହାଡ଼ର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ । ତା'ର ଦୁଇଟି ସୁଗୋଲ କଳା ଗାଲ ଉପରେ ବୋହିଗଲା – ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁର ଦୁଇଟି କ୍ଷୀଣ ଧାରା ।

ସରଯୂ ଚାଲିଯିବାର ଦେଖି ବଜୟ୍ଯ ପ୍ରାଣରେ କାହିଁକ ଏକ ଅଜଣା ଚୋଟ ଲାଗିଲା । ସେ କଛୁ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ, – ତା'ର ବୁକୁ ଯେପର ସେହି ଅଜଣା ବ୍ୟଥାରେ ବ୍ୟଥାତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଭାବିଲା – ଆଉ କ'ଣ ସରଯୂ ଆସିବ ନାହିଁ ତା'ନାକଟକୁ !

ବଜୟ୍ଯର ଦନ ବ୍ୟଥାରେ ଘନାଇ ଆସେ । ତରଳ ଅନ୍ଧାରର କମାଟ ବାନ୍ଧଯାଏ ।

ବିଜୟ୍ର ଶେଷରେ ବାଧ୍ୟହୋଇ ଧରାଦେଲା ସରଯୂ ନିକଟରେ । କିନ୍ତୁ ସରଯୂର ମନେହେଲା, ସେ ଯେପରି ଧରାଦେଇ ମଧ୍ୟ ଧରାଦିଏ ନାହିଁ;—କିପରି ଏକ ଉଦାସଭାବ ତା'ର··· । ସରଯୂ ତା' ବୁକୁ ଉପରେ ମୁହଁ ରଖି କେତେ ପ୍ରାଣଖୋଲା କଥା କହିଯାଏ—ବିଜୟ୍ ବାଧା ଦିଏ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ, ସରଯୂ ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖେ ତା'ର ସାନ ସାନ ଆଖି ଦୁଇଟିରେ ପାଣି ଭରି ଉଠିଥାଏ— ଅକାରଣରେ । ସେ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, କାହିଁକି ଏ ବ୍ୟଥା— ଏ ଶ୍ୟାମଳ ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନ ବଳିଷ୍ଠ ତରୁଣର ?

ସେଦିନ ଶରତ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ଭରା ଜୋଛନାରେ ପଲ୍ଲୀ ଗାଁ'ଟି ହସି ଉଠୁଥାଏ । ସବୁ ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ······କେବଳ ଧୁମୁସାର ତାଳ ଓ ଗୀତର ସ୍ୱର ଭାସି ଆସୁଥାଏ ସେଇ କୁଞ୍ଜ ଆଡ଼ୁ । ଏତିକି-ବେଳେ ସରଯୂ ଆସିଲା ବିଜୟ୍ର ବୁକୁର ନିଭୃତ ପ୍ରଦେଶକୁ— ସବୁଜ ବନର ବନ ଫୁଲରେ ସବୁଜରାଣୀ ସାଜି ।

ବିଜୟ୍ କହିଲା, "ସରଯୂ ସତେ ତୁ ଏତେ ସୁନ୍ଦର— ?"

ସରଯୂ ତା' କାନ୍ଧ ଉପରେ ଭରା ଦେଇ କହିଲା, "ତା' କେବଳ ତୋରି ପାଇଁ—"

ବିଜୟ୍ ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ି କହିଲା,—"ନା, ନା, ତା' ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।"

"କ'ଣ ହେବ ନାହିଁ ବାବାଜୀ—" କମ୍ପି ଉଠିଲା ସରଯୂର ଭୀତସ୍ୱର ।

"ତୋତେ ବାହା ହେବା···"

"କିପାଇଁ ବାଜାୟୁ ? ସରଯୁ ଥରୁଥିଲା, ହଠାତ୍ ବିଜୟର ବୁକୁ ଉପରେ ମୁହଁରଖି କହିଲା, "କହିବୁ ନାହିଁ—"

ବିଜୟ ତା'ର କପାଳର ବାଳ ଗୁଡ଼ିକ ସଜାଡ଼ୁ ସଜାଡ଼ୁ କହିଲା—"ତୋତେ ବାହା ହେବା କଥା ସେଦିନ ବାବା ଆଉ ମା'ଙ୍କୁ କହିଲି; କିନ୍ତୁ ବାବା କ'ଣ କହିଲେ ଜାଣୁ ସରଯୁ—? ତୁମେ ପରା ଗୋଷରେ ଆମଠାରୁ ନୀଚ । ସେମାନେ ମୋତେ ଖୁବ୍ ବୁଝାଇଲେ ଖୁବ୍ ଗାଳି ଦେଲେ,—ଏ କଣ ! ସରଯୁ,...ସରଯୁ..."

ବିଜୟର କାତର ସ୍ୱରରେ ଚମକି ଉଠି ସରଯୁ ତା'ର ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ଧରି କହିଲା 'ବାଜାୟୁ'—ତା'ର ଅଧର ଦୁଇଟି ଥରି ଉଠୁଥିଲା, ଗଳା ଧରି ଆସୁଥିଲା— ।

"କିସ,—କିସ କହୁଛୁ ସରଯୁ ?"

"ତେବେ ମୁଁ ଯାଉଛି—ବାଜାୟୁ !"

ବିଜୟ ସେଇ ମୂହୁର୍ତ୍ତିରେ ତାକୁ ବୁକୁ ଉପରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲା, ତା'ର ହାତ ଦୁଇଟି ନେଇ ଅଜସ୍ର ଚୁମ୍ବନରେ ଭରି ଦେଲା । ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କହିଲା, "ଶୁଣ୍ ସରଯୁ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ଦମ୍ଭରେ ବାବାଙ୍କୁ କହି ଆସିଛି ଯେ ମୁଁ ତୋତେ ବାହା ହେବି ।"—ସରଯୁ ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ, ବିଜୟର ଏ ପଦକ କଥାରେ ତା'ର ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶରୁ ଏକ ହତାଶ ଆନନ୍ଦ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା—ଅଶ୍ରୁରୂପରେ । ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବିଜୟ କୋଳରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା ।"

'ସରଯୁ'—ବିଜୟ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ ଡାକିଲା ।

'ବାଜାସ୍ତ'—

ଦାଦେହିଁ ଦାଦାଙ୍କୁ ଗୁହାଁ ହସି ପକାଇଲେ ।

ବିଜୟ କିନ୍ତୁ ବିବାହ କରିବା ଆଗରୁ, ସରଯୂ ପ୍ରକୃତ ଚାଲିଗଲେ ସତର ମାଇଲ ଦୂରର 'ଲବାଖଣିକୁ—ନୁହାମୁଣ୍ଡିକୁ ସରଯୂ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗାଳି ବାବୁ ଘରେ କାମ ପାଇଲା । ଯାହାର କାମ କରୁଥିଲା ସେ, ତା'ର ଆଉ କେହି ନାହିଁ—ବାବୁ ଏକୁ-ଟିଆ । ସରଯୂ ଶ୍ୟାମଳା, କିନ୍ତୁ ସୁନ୍ଦରୀ ତରୁଣୀ । ବାବୁ ସରଯୂକୁ ଆପଣାର କରି ନେବାକୁ ଚାହେଁ—ସରଯୂ ତାହା ବୁଝି ପାରେ—ନିଜକୁ ଧରାଦିଏ ନାହିଁ,—ଦୂରରେ ଥାଇ ଯତ୍ନ କରେ । ସରଯୂ ସୁଖରେ ଥାଏ । କେବେ କେବେ ମଝି ରାତିରେ ତା'ର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ, ସେ ଯେପରି ବିଜୟର କରୁଣ ସଙ୍ଗୀତର ସୁର ଶୁଣିବାକୁ ପାଏ । ବ୍ୟଥାରେ ତାର ବୁକୁ ଆତୁର ହୋଇ-ଉଠେ, ହୃତ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନର ଗତି ଦୁଇଗୁଣ ବଢ଼ିଯାଏ । ବାହାରର ମୁକ୍ତ ନୀଳଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ଭାବେ—'ବିଜୟ ଏତେବେଳେ କ'ଣ କରୁ-ଥିବ, ସେ କ'ଣ ଭୁଲିଯାଇଛି ସରଯୂକୁ ?'—ବିଜୟ ହୁଏତ ସାରାରାତି ଉଜାଗର ରହି ଭାବୁଛି ତାହାର କଥା—ଠିକ୍ ତାହାରି-ପରି । ପୁଣି ସେ ଶୋଇପଡ଼େ— କିନ୍ତୁ ତାର ପ୍ରାଣରେ ବିଜୟର କଥା—ବୁକୁ ଭିତରେ ବିଜୟର ଗୀତର ସୁର, ସ୍ମୃତିର ଶେଷ ପରଶଟିକ ପରି ଜାଗି ରହିଥାଏ ।

ଏଣେ 'ସରଯୂହୀନ' ବିଜୟ ପାହାଡ଼ର ରୁକ୍ଷବକ୍ଷରେ ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ହୋଇ ବୁଲୁଥାଏ । ସାରାଦିନ ସରଯୂ ଯେଉଁଠି ବସୁଥିଲା, ସେଇ-ଠାରେ ଯାଇ ବସେ । ସରଯୂର ଭାଷା ଯେପରି ଶୁଣିବାକୁ ପାଏ

ସେଇଠି – ତା'ର ବିଶ୍ୱାସ, ସରଯୂ ପୁଣି ଫେରିଆସିବ ତା'ର ନିକ-
ଟକୁ – ଅତି ନିକଟକୁ – ବୁକୁ ଉପରକୁ । ବିଜୟର ଦୈନନ୍ଦିନ
ଜୀବନ ମରୁମୟ ହୋଇ ଉଠିଲା – ସରଯୂ ନିକଟରେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଭାବରେ ଧରା ନ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସରଯୂ ତ ଚାହେଁ
ବିଜୟକୁ – ନିଷ୍ଠୁରଭାବରେ ଚାହେ – ତା'ର ସମସ୍ତ – । ସରଯୂ
ତାକୁ ପ୍ରଥମରେ ପାଇଲା ନି ସତ – ଶେଷରେ କିନ୍ତୁ ତାକୁ ପାଗଳ
କରି ଦେଲା ।

ଦିନପରେ ଦିନ, ରାତି ପରେ ରାତି ପାଣି ସୁଅପରି ବୋହି
ଚାଲିଗଲା । ସରଯୂ ଆଉ ଫେରିଲା ନାହିଁ ।

ବିଜୟକୁ ଆଉ କିଛି ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ସ୍ଥିର କଲା
ଯିବ ସରଯୂ ନିକଟକୁ, ତାକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବ ଏହି ଶିରଶ୍ୟାମ
ପାହାଡ଼ର କୋଳକୁ । ତରୁଲତାର ଛାୟାତଳେ କଟାଇ ଦେବେ
ସାରାଦିନ – ଆଉ ରାତିଟି ଯାକ ସେମାନେ କଟାଇ ଦେବେ –
ପରସ୍ପରର ବୁକୁରେ ମୁହଁଟିମାନ ଲୁଚାଇ – ।

ବିଜୟ ଆସିଲା ନୁହାମୁଣ୍ଡିକୁ ତା'ର ବ୍ୟଥିତ ପ୍ରାଣ
ନେଇ—ସରଯୂକୁ ଫେରାଇ ନେବାପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ଦୀର୍ଘଦିନର
ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ ଫଳରେ ସରଯୂ ତାକୁ ଭୁଲି ବୁଝିଥିଲା । ବିଜୟ
ଆକୁଳ ଆବେଗରେ ଡାକିଲା – "ସରଯୂ ! ଚାଲ –
ଫେରି ଚାଲ – "

"ତା' ହେବ ନାହିଁ ବାଜାପୁ," ସରଯୂ କହିଲା ।

"ଏ କ'ଣ ସରଯୂ, କାହିଁକି ହେବନାହିଁ – ?" ବିଜୟ

ଜାଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲା ।

"ତା' ତୁ ଜାଣୁ"—ସରଯୂ ସେପରି ପଥରେ ଚାଲିଚି ଯାଇଥିଲା ।

"ନା, ସରଯୂ,—ଆଉ କିଛି ହେବ ନାହିଁ—ମାଆକୁ ରାଜି କରାଇ ନେଇଛି, ତୁ ଚାଲ୍—'

ସରଯୂ ଗଭୀର ଅଭିମାନରେ କହିଲା, "ନା,ତୁ ଫେରିଯାଅ, ଆଉ କାହାକୁ ବାହାହୋଇ ସୁଖରେ ରହ ।" ବିଜୟ ଆଉ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଫେରି ଚାଲିଗଲା ସେଇ ପାହାଡ଼ର କୋଳକୁ । ତା'ର ସଙ୍ଗୀତର ସୁର ଅଧିକ କରୁଣ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ଗଭୀର ରାତରେ ହଠାତ୍ ଯଦି କାହାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗେ,ବିଜୟର ଗୀତ ଶୁଣିପାରେ ସେ । ତା'ର ଭ୍ରମ ହୁଏ, ସତେ ଯେପରି କିଏ ତାର ପ୍ରିୟର ବିରହରେ କାନ୍ଦୁଛି । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଏ, କର ଲେଉଟାଇ ପୁଣି ଶୋଇପଡ଼େ ।

ଯେ ବିରହୀ ସେ କେବଳ ବସିଥାଏ ଗଭୀର ରାତରେ ତା'ର ପ୍ରିୟାର ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ଆଶାରେ; ପ୍ରିୟା ତା'ର ଆସେ ନାହିଁ— ହୁଏତ ସେ ଭୋଗବିଳାସରେ ଥାଏ; ସହରର ଆନନ୍ଦରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇ— । ତା'ର ପ୍ରିୟର ବ୍ୟଥା ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ସେହି ସବୁଜବନର ଅନ୍ତରାଳରେ ମହାମାରୀ ରୂପରେ ଦେଖାଦେଲା ଏକ ଉତ୍କଟ ରୋଗ 'ଧୁମା ଜର' । ବିଜୟର ସରଯୂ-ହୀନ ଜୀବନ-ପ୍ରଦୀପ ନିଭି ଆସିଲା ଧୀରେ ଧୀରେ ସେଇ 'ଧୁମା-ଜର'ର ପ୍ରବଳ ଚାପରେ । ସରଗର ପୂଜାଫୁଲ ପୂଜାରେ ଲାଗିଲା ନାହିଁ—ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଯେଉଁ ଫୁଲଟି ଫୁଟିଉଠିଥିଲା ଅକାଳରେ

ତାହା ନିଷ୍ଠୁର ଝଡ଼ରେ ଛିଡ଼ିଗଲା । ଖାଲି ତା'ର ଝରା ପାଖୁଡ଼ା କେଇଟି ପାହାଡର ବୁକୁରେ ପଡ଼ି ରହିଲା କେତେଦିନ — !

ଖବର ପାଇ ସରଯୂ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲା — ତା'ର ଗର-ଭୁଲର ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ । ସେତେବେଳେ ଛଜୟୁ ଅଉନାହିଁ । ବୁକୁଭାଙ୍ଗି ଚୂନା ହୋଇଗଲା ତାର । ପଥର ଉପରେ ସେ ନିସ୍ପନ୍ଦ ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ସେତେବେଳେ ଜୋଛନାରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଉଦ୍ଭାସିତ, — ତା'ର ସେହି ଶରତ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନଟି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । — ନୀଳ ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଦିନେଶ ରହ, ମୁଁ ବି ଯାଉଛି — ପର ଜୀବନରେ ତୋର ସାଥୀ ହେବାପାଇଁ" ଗୋଲ କଲା ଶକ୍‌ଶକିଆ ଗାଲଉପରେ ତା'ର ଦୋହିପଡ଼ିଲା ମୁକ୍ତା ପରି କେତେ ବିନ୍ଦୁ ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ !

ବିଦ୍ରୋହୀ ଶିଳ୍ପୀ

ବ୍ୟୋମରେଖା ଚୁମ୍ବିତ ନୀଳ ସହ୍ୟାଦ୍ରି ପାହାଡଶ୍ରେଣୀଟି ଲମ୍ବି-ରହିଛି ପ୍ରାୟ ତିନି ଶହ ମାଇଲଯାଏ। ପଲ୍ଲୀପ୍ରାନ୍ତଟିରୁ ଶୀତଦିନଆ ସକାଳେ ପାହାଡ଼ଟିର ଦୃଶ୍ୟ ଯେ ଥରେ ଦେଖିଥିବ, ଭୁଲି ପାରିବ ନାହିଁ ସହଜେ ।

ବହୁଦିନ ତଳର କଥା, ସେତେବେଳେ ପାହାଡ଼ ଉପତ୍ୟକାଟି ଘନ ବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଥିଲା । କେଉଁ ଯୁଗର ପୋଖରୀଟିଏ ଉପ-ତ୍ୟକାର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ପଦ ଥିଲା । ପାଣି ତାର ଦ୍ରାକ୍ଷା ରସକୁ ସୁଦ୍ଧା ପଛକୁ ପକାଇ ଦେଉଥିଲା—ସ୍ୱାଦୁ ଗୁଣରେ । ସେହି ଶ୍ୱାପଦ-ସଙ୍କୁଳ ଉପତ୍ୟକାର ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରାନ୍ତରେ ନାଲିଇ ଶ୍ରେଣୀଟିଏ ଲମ୍ବିଯାଇଛି କିଛିଦୂର । ସେହି ଶ୍ରେଣୀଟିର ପ୍ରାୟ ଛଅଫୁଟ ତଳରେ ଗୋଟିଏ ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରାକୃତିକ ଗୁହା—ପ୍ରକୃତିର ତାଜମହଲ !

ଏହି ନିର୍ଜନ ଗୁହାରେ 'ସେ' ତା'ର କାମ କରି ଚାଲି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଥିଲା ଏକ ବିଶ୍ୱ-ଭାବୁକ ଓ କଳାଶିଳ୍ପୀ । ଭାବନା ତା'ର ଥିବ 'ତାଙ୍କ' ନିକଟରେ ଅବଦ୍ଧ । ତାହାର କାହାରିକୁ ଭୟ ଥିଲା ନାହିଁ—ଦୁଃଖ, ଶୋକ ସେ ଏକାବେଳକେ ଭୁଲିଯାଇଥିଲା । ତାହାର ଏ ପାହାଡ଼ ଶରୀରରେ ଦିନକ ପାଇଁ ହେଲେ ମୁଣ୍ଡକଥା ଦେଖାଦେଇ ନ ଥିଲା । କେବଳ ତା'ର ଲୁହାର ଛେଣୀଟି

ଗୋଟିଏ ଗତରେ ନିରନ୍ତର ଗୁଲୁଯାଉଥିଲା—ଠିକ୍, ଠିକ୍, ଠିକ୍ ।

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ହେଲେ କେବେ ଏହି ଶବ୍ଦ ତାଳଭଙ୍ଗ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ଠିକ୍, ଠିକ୍ ଶବ୍ଦର ସଂଯତ ତାଳଥିଲା ତା'ର ଜୀବନର ଶରପ୍ରବାହୀ ସଙ୍ଗୀତ—ଯହିଁରେ ସେ ଆପଣାକୁ ଯୁଦ୍ଧା ହରାଇ ପକାଇଥିଲା । ଭୋକ ଲାଗୁଥିଲା ତ ବଣର ଫଳ ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ଶୋଷ ହେଲେ ଉପତ୍ୟକାର ପୋଖରୀଟି ଥିଲା । ନିଦ ଆସୁଥିଲା ତ, ଦେଖାଇ ଦେଉଥିଲା ତା'ର କମନୀୟ କୋଡ଼—ସେହି ପ୍ରକୃତର ତାହ୍ । ଯେତେବେଳେ ଜାଗ୍ରତ ହେଉଥିଲା, ତା'ର ସେହି ଚିରସାଥି ଛେଣୀ ଓ ହାତୁଡ଼ି ନେଇ ଅବଲମ୍ବେ ନିଜର ସବଂପ୍ରିୟ କାମରେ ଲାଗିଯାଉଥିଲା—ଠିକ୍, ଠିକ୍, ଠିକ୍, । ତା'ର କଳା ବାଳ ଧଳା ହୋଇଗଲାଣି, ଦାନ୍ତ ଖସି ପଡ଼ିଲାଣି, ଚକ୍ଷୁର ଜ୍ୟୋତି କ୍ଷୀଣ ହେବାକୁ ଗୁଲିଲାଣି—ତଥାପି ତା'ର ଛେଣୀଟି ସେହି ଏକ ଗତରେ ଗୁଲିଯାଉଥିଲା—ଠିକ୍, ଠିକ୍, ଠିକ୍ ।

ଦିନ ପାଣି ସୁଅ ପରି ବୋହିଗଲା । ପରିଶେଷରେ ଦିନେ ତା'ର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେହି ପାର୍ବତ୍ୟ ଉପତ୍ୟକାରେ ଗୋଟିଏ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତିର ବିକାଶ ହେଲା । ମୂର୍ତ୍ତିର ନେତ୍ରରୁ ଯେପରି ସୌମ୍ୟଭାବ ଝରି ପଡୁଥିଲା; ଆଉ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ଗମ୍ଭୀର ହାସ୍ୟ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଜଣାଯାଉଥିଲା, ସତେ କି ଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଜୀବିତ ଅଛି ।

ନୀରବ ଶିଳ୍ପୀ ଧନ୍ୟ ହେଲା, ତା'ର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ସେ ତା'ର ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଇ, ଶୈଶବର ସରଳ ଉତ୍ସୁକତାରେ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିର୍ନିମେଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁହିଁ

ବହୁଳ । ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଯେ ତା'ର କଳା ସଜୀବ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଛି !

ଦିନେ ତା'ର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ କେଇଜଣେ କାଠୁରିଆ ମୂର୍ତ୍ତି-ଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ମୂର୍ତ୍ତିଟିକୁ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ତୃପ୍ତି ଆସିଲା ନାହିଁ, ବରଂ ମନରେ ଭୟ ଓ ଭକ୍ତିର ସଞ୍ଚାର ହେଲା ।

କ୍ରମେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଗଲା, ସନ୍ନିକଟସ୍ଥ ପାହାଡ଼ରେ ବନଦେବୀ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଯେ ଯେଉଁଠି ଶୁଣିଲା, କ୍ଷଣେ ଥକ୍କାହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା ।

ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଭେଦା ଉଠିଲା । ଦେବୀଙ୍କ ତୁଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ବୋଦା ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା । ଦିନେ କେତେକ ଗ୍ରାମର ଲୋକ ମିଳି ଦେବୀଙ୍କ ପୂଜା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭୋଗରାଗ ଧରି ସେହି ବନସ୍ଥଳୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଆଗନ୍ତୁକଗଣଙ୍କ କୋଳାହଳରେ ଆଜି ଚିରକାଳୀନ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଜନ ବନର ନୀରବତା ଭାଙ୍ଗିଲା । ବାଜା, ଶଙ୍ଖ, ଭେରୀ ସବୁ ଗମ୍ଭୀର ନାଦରେ ବାଜି ଉଠିଲା । ବନସ୍ଥଳୀ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ପକ୍ଷୀ-ଗଣ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ମଧୁର କଳରବ ବଦଳରେ ଆର୍ତ୍ତଧ୍ୱନି କରି ଉଡ଼ି ଗୁଳିଗଲେ । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ-ବିହାରୀ ମୃଗପଲ୍ଲୀ ବନରୁ ବନା-ନ୍ତରକୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଲେ । ଆଜି ଏହି ନିର୍ଜନ ବନରେ ହିଂସା ମାତ୍ର ନୃତ୍ୟ କଲା, କେବଳ ଭକ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ।

ମୂର୍ତ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୂଜା, ଭୋଗ, ବଳି ଇତ୍ୟାଦି ଦିଆ-ଗଲା । ନିରୀହ ପଶୁଗଣଙ୍କ ରକ୍ତରେ ପବିତ୍ର କଳା-ଉଦ୍ଭବ ସ୍ଥାନଟି ରଙ୍ଗିନ୍ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଶିଳ୍ପୀ ଏସବୁ ଦୃଶ୍ୟରେ ବିଚଳିତ ହେଲା

ସତ, କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ କର୍ମିର ହସ୍ତରେ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହାତୁଡ଼ି ଟେକି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ସେ କେବଳ ସେହି ନିର୍ଜନ ଗୁହାରେ ବସି ଭାବେ, ମୂର୍ତ୍ତିର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଏସବୁ କାହିଁକି ? ଜନତା ପୁଣି ସ୍ତୁତି ପ୍ରଣାମ କରନ୍ତି କାହିଁକି ? ବାଜା, ଭେରି, ଶଙ୍ଖରଶବ୍ଦ କାହାପାଇଁ ? ଆରତି କାହିଁକି ? ମୂର୍ତ୍ତି ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡ କଚୁଡ଼ିବାକୁ ଏତେ ଆଡ଼ମ୍ବର ଓ ଭୋଗ-ରାଗ କାହିଁକି ? ନିରୀହ ପଶୁଗଣଙ୍କର ଦୋଷ କ'ଣ ? ମୂର୍ତ୍ତିର ହସ ହସ ମୁହଁଟି ଓ ପଦ୍ମଫୁଲ ପରି ଆଖି ଦୁଇଟି ସିନ୍ଦୁରରେ ଲଗାଇ ଦେଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ହାୟରେ ଭକ୍ତ, ପୂଜକ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଭକ୍ତି! ନିରୀହ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି, କଳାର ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ କରି, ତୁମେ କର ପୂଜା ?

ଦିନେ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ଦର୍ଶକ ମୂର୍ତ୍ତି ନିକଟକୁ ଆସି ପୂଜା, ଭୋଗ, ବଳି ଇତ୍ୟାଦି ସାରି ସନ୍ଧ୍ୟାଗମନ ଦେଖି ତରତର ହୋଇ ଫେରିବାକୁ ବସିଥାଆନ୍ତି, ହଠାତ୍ ଜଣେ ଶ୍ମଶ୍ରୁଳ ବୃଦ୍ଧ ପହଁଞ୍ଚି ପଚାରିଲେ,—"ତୁମେ କିଏ ?"

"ମୁଁ ଜଣେ ଭକ୍ତ ।"

"କଳାର ଭକ୍ତ ?"—

"କଳା ! କଳା କ'ଣ?—କଳା ଫଳା ମୁଁ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ ।"

"ଅଚ୍ଛା, ତେବେ କାହାକୁ ଭକ୍ତି କରୁଅଛ ?"

"ଦେବତାଙ୍କୁ—"

"ଦେବତା କିଏ ?—ସେ କାହିଁ ?"

ଦର୍ଶକ ବୃନ୍ଦର ଏ ଧୃଷ୍ଟତାରେ ହଠାତ୍ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ— "କିରେ ବୁଢ଼ା ! ତୋତେ କ'ଣ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲାଣି କି ? ଦେଖୁ ନାହୁଁ, ସମ୍ମୁଖରେ ତୋର ଦେବତା !"

"ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ......"

"କିଏ କହିଲା !—ଏତ ସ୍ୱୟଂ ବନଦୁର୍ଗା ମାତା !"

"ଯାହାକୁ ତ ମୁଁ ଗଢ଼ିଛି,......ଏଇ ମୂର୍ତ୍ତି......!"

ନାସ୍ତିକ ! ଏତ ସ୍ୱୟଂ ବନଦୁର୍ଗା । ପାପୀ ତୁ, ଚାହିଁବୁ କାହିଁ ? କ'ଣ କେହି ମଣିଷ ଏପରି ଦେବତା କେବେ ଗଢ଼ିପାରେ ? କଳିକାଳରେ ପଥର ପାଲଟିଛନ୍ତି ବୋଲି ସିନା ତୁ ଏତେ ହେପି ଯାଉଛୁ !—ତୁଚ୍ଛା ପାଗଳ ତୁ !"

ଶିଳ୍ପୀ କମ୍ପିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "—କ'ଣ, ମୁଁ ପାଗଳ,—ମୁଁ ପାପୀ ! ନିଷ୍ଠୁର,—ନିଷ୍ଠୁର !"

ସେହି ରାତିରେ ତାଙ୍କୁ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଭାବୁଥିଲେ—"ସାରାଜୀବନ ମୋର ବଳିଦେଇ ମୁଁ କଲି କ'ଣ ? ନିରପରାଧ ପକ୍ଷୀଗଣଙ୍କୁ ଉଡ଼ାଇ ଦେଲି ! ପଶୁଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ାଦେଲି ! ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ଜନନୀ ନଷ୍ଟ କଲି ! ନିରୀହ ପଶୁଗଣଙ୍କର ହତ୍ୟାକାରୀ ହେଲି !"

"ପକ୍ଷୀଗଣଙ୍କର କଳକୂଜନରେ ଶବ୍ଦାୟମାନ ଏହି ରମ୍ୟ ପ୍ରଦେଶକୁ ପ୍ରାନ୍ତର ଗଢ଼ାଇଲା କିଏ ? ମୂର୍ତ୍ତିର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଏହି ଅଧିକାରୀ, ଅନଧିକାରୀ ମାନବ ଭେଦକୁ ସୃଷ୍ଟିକଲା କିଏ ? ଦେବତ୍ୱର

ବିଶାଳ କଳ୍ପନା, ସଙ୍କୁଚିତ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର କାରଣ କିଏ ? ଏହି ସମସ୍ତ ବିଦ୍ରୋହ ମୂଳରେ କିଏ ? ମୁଁ·····ମୁଁ !"

ସେ ଉଠିଲା, ହାତୁଡ଼ିଟି ଦୃଢମୁଷ୍ଟିରେ ଧରି ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି-ପାଖକୁ ଗଲା ।

ଆଜି ସେ ଆଉଥରେ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିର୍ନିମେଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲା । ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପୁଣି ଘୃଣାରେ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ତା'ର ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ମୂର୍ତ୍ତି ତ ଚିର ବିକଶିତ ଶତଦଳପରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସଜୀବ ଜଣା ଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପୀ ତା'ର ସର୍ଜକ, ପ୍ରତିଷ୍ଠାପକ, ଉପାସକ ଯେ, ସେ ଆଜି ତାକୁ ଶେଷଥର ପାଇଁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛି ।

ବହୁ ସମୟ ଭାବି ଭାବି ସେ ତା'ର କଳ୍ପନା ଦୃଢ଼ କଲା । ହାତୁଡ଼ିଟି ଆହୁରି ଦୃଢମୁଷ୍ଟିରେ ଧରି ଉପରକୁ ଟେକିଲା । ପର-କ୍ଷଣରେ ସେହି ବୃଦ୍ଧ ଶିଳ୍ପୀର ଏକ ସବଳ ଆଘାତ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଶବ୍ଦ ଉଠି ବନସ୍ଥଳୀ କମ୍ପାଇ ଦେଲା ।

ମୂର୍ତ୍ତିର ମୁଣ୍ଡଟି ଭାଙ୍ଗି ତଳେ ପଡ଼ିଲା—ତା'ର ନିର୍ମାତା ଶିଳ୍ପୀକୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ।

ଘଟଣାର ପରଦିନ କେତେକ ଦର୍ଶକ ଆସି ଦେବତାଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଓ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ହାତୁଡ଼ି ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି, ଚିତ୍କାର କଲେ—"କେଉଁ ପାପିଷ୍ଠ ଦେବତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ନଷ୍ଟ କଲା ? ଠିକ୍ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜଣେ ଦୀର୍ଘକାୟ ଶ୍ମଶ୍ରୁଳ ବଳିଷ୍ଠ ବୃଦ୍ଧ ଗୋଟିଏ ଗୁହାରୁ ବାହାରି ବଜ୍ରଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ—'ମୂର୍ତ୍ତିର ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ହନ୍ତା ମୁଁ, କିନ୍ତୁ ଦେବତାର ନୁହେଁ' କହି ପୁଣି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ଦର୍ଶକଗଣ ଭୀତ ଓ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ସେଠାରୁ ଆସି ଗ୍ରାମରେ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଲେ ।

ସକାଳ ହେଲା । ଗ୍ରାମବାସୀଗଣ ଆସି,ଅତି ସାହସରେ ସେହି ଗୁହା ଭିତରେ ପଶି ଦେଖିଲେ—ଗୋଟିଏ ବୃଦ୍ଧ ବାବାଜୀର ଶବ ପଡ଼ିଛି, ଆଉ ତା ନିକଟରେ ଲୁହାର ଛେଣୀ, ଛୋଟ ହାତୁଡ଼ି ଏବଂ ଆଉ କେତୋଟି ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଇତଃସ୍ତତ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଛି ।

ଆଜି ସେ ଶିଳ୍ପୀ, ସେ ଭକ୍ତ, ସେ ଉପାସକ ନାହାଁନ୍ତି କି ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ଗୁହାଟି ପଡ଼ିଛି ତା'ର ଶରଜଦାର ବକ୍ଷ ଦେଖାଇ, ଆଶ୍ରୟହୀନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାପାଇଁ—ଆଉ ସେହି କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ ମାଟି ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ଗହଳରେ ଫୁଟେ କି ଦେଢ଼ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଏକ ସୌମ୍ୟ ବୃଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ପଡ଼ିରହିଛି । ଗାଁ ଲୋକେ କହନ୍ତି— "ଯେଉଁ ବାବାଜୀ ଠାକୁରାଣୀ ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ—ଏ ସେହି, କଳିଯୁଗରେ ପଥର ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।"

ବରଦାନ ନା ଅଭିଶାପ

ଦୀର୍ଘ ଅବଗୁଣ୍ଠନ ତଳେ ଆକାଶର ସୁନୀଳ ଆଭା ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୀନ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଆକାଶର ସେହି ଧୂସର ମେଖଳା ତଳେ ଧରଣୀ ମାତା ଏକ ବିରହ-ବିଧୂରା ତରୁଣୀପରି ଉଦାସ ହୋଇ-ଉଠୁଥିଲା । ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଦମକା ବତାସ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଝିଟିରି ଝିପିରି ହୋଇ ବର୍ଷା ଝରି ପଡ଼ୁଥିଲା । ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରାଣୀ ସେହି ବାରିବିନ୍ଦୁ ଗଳାରେ ବାହୁବେଷ୍ଟନ କରି ପଲ୍ଲୀ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଅଳସ ଗତିରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯେପରି ଏକ ଗମ୍ଭୀର ତନ୍ଦ୍ରା ବିରାଜିତ । ପଲ୍ଲୀପଥଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ଜନ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା—ବୃକ୍ଷ-ଶାଖାରେ ପକ୍ଷୀଗଣଙ୍କ ବିଚିତ୍ର କୂଳକୁଜନ ମୁଖରିତ ହୋଇଉଠିଥିଲା ଦିବାଲୋକର ଶେଷ ରଶ୍ମିଟିକୁ ବିଦାୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଏହା ସତେ ଯେପରି ଏକ କରୁଣ ବିଳାପ କିମ୍ବା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ଦନାଗାନ ! କିଏ ଜାଣେ, ପକ୍ଷୀ ହୃଦୟର ଏହା କେଉଁ ଗୋପନ କାହାଣୀ ।

ସେହି ଅନ୍ଧକାର ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଲଖିଆ ବିଲ ରାସ୍ତାଧରି ଚାଲିଛି । ଦୁଇପାଖରେ କଆବୁଦାର ଗହଳି ଅନ୍ଧକାରକୁ ଆହୁରି ଟିକିଏ ଘନୀଭୂତ କରିଦେଇଛି । ହଠାତ୍ ଆଗରେ ଗୋଧିଟାଏ ସଡ଼ସଡ଼ ହୋଇ ଚାଲିଗଲା । ଲଖିଆ ଚମକିଉଠି ଅନ୍ଧାରଟାରେ ଆଗକୁ ଯିବ କି ନାହିଁ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ତା'ର ସାନମାମୁଁର କଥା-ଗୁଡ଼ିକ ମନେ ପଡ଼ିଲାକ୍ଷଣି ପାଦ ତାର ଦି'ଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ଆଗକୁ

ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ବାପ ତା'ର ରେଙ୍ଗୁନ ଗଲେ ସେ ଭଲ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବ, ବାବୁ ପିଲାଙ୍କପରି ପାଠ ପଢ଼ିବ, ପୁଣି ମିଠାଇ ଖାଇବାକୁ ପେଟେ ଷ୍ଟ ପଇସା ପାଇବ । ସେମାନେ ଆଉ ଏପରି ଭୋକ ଉପାସରେ ରହିବେ ନାହିଁ ।

ସାନମାମୁଁ କଥା ଭାବୁଭାବୁ ସେ ବାଁଧବନ୍ଧ ଉପରକୁ ଉଠିଲା । ବନ୍ଧମୁଣ୍ଡା ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ ବିସ୍ତୃତ ସବୁଜ କ୍ଷେତ ଭିତରେ ସେ ତା'ର ବାପକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିଲ ସେପାଖର ଗାଁ ଖଣ୍ଡିକ ନଡିଆ-କଅଁଳଣତ ଘନଶ୍ୟାମଳିମା ଭିତରେ ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇ ଦେଇଛି । ଝିପିରି ଝିପିରି ବର୍ଷାରେ ଲକ୍ଷିଆର ତାଳିଥିବା ଲୁଗାଖଣ୍ଡିକ ତନ୍ତି ଗଲାଣି— ପାଦ ଦୁଇଟା କାଦୁଅରେ ଲଥପଥ ହୋଇଯାଉଛି ।

କ୍ଷେତ ମଝିରେ କେଉଁଠି ଜନମାନବର ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ— ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପୁଣି ବିସ୍ତୃତ ଧାନକ୍ଷେତ ଭିତରେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ— ତା'ର ବାଳକହୃଦୟ ଭୟରେ କମ୍ପିଉଠିଲା । ଏଣେ ବାପ ତା'ର ଫେରିବାକୁ ବିଳମ୍ବ କଲେ ସବୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ- ଯାଉଛି—ଘରେ କୁଣୁଆ ଉପସ୍ଥିତ, କୁଣୁଆ ବୋଲି କୁଣୁଆ, ଏକାବେଳକେ ସାନମାମୁଁ, ରେଙ୍ଗୁନରେ ବାବୁ କାମ କରନ୍ତି । ଘରକୁ ଫେରିବା ଆଗରୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବାପକୁ ତା'ର ଏ ଖବରଟା ଦେବା ଦରକାର । ଘରେ ଖୁଦକଣାଏ ବି ନାହିଁ । ଏ ଅନାକାଙ୍କ୍ଷିତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯେ କେତେ ଲଜ୍ଜାଜନକ ଓ ଗୋପନୀୟ, ତାହା ବାଳକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅଜନ୍ମ-ଦରିଦ୍ର-ସନ୍ତାନ ଲକ୍ଷିଆ ଭଲ- କରି ବୁଝିଥିଲା ।

ବନ୍ଧର ଉଛ ହୁଡା ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଲଖିଆ ଖେତ ଆଡ଼କୁ ପୁଣି ଥରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲା । କୃଷ୍ଣ ଆକାଶ ତଳରେ ତାରାଫୁଟି ବସିଲାଣି—ଅନ୍ଧକାର ଘନାଇ ଆସିଲାଣି । ଲଖିଆ ଆଉ ଧର୍ଯ୍ୟଧରି ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । 'ବାବା'—'ବାବା' ବୋଲି ଥରକେତେ କୁହାଟ ମାରିଲା । ଧାନଖେତର ବୁକୁ ଉପରେ ତା'ର କୁହାଟର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଖେଳିଉଠିଲା—'ବାବା,' 'ବାବା' । କିଛିକ୍ଷଣପରେ ଉତ୍ତର ଆସିଲା –'ଲଖିଆ କରେ" । ଆଉ ସେହି ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ଲାଲ-ଜ୍ୟୋତିରେଖା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ସ୍ତିମିତ ହୋଇ ହୋଇ ଆଗେଇଆସିଲା । ଲଖିଆ ବୁଝିପାରିଲା—ବାପ ତାର ଏଥର ଆସୁଛି—ତା'ର ହାତର ନିଆଁ ବଣ୍ଡିଟା ଜଳିଉଠୁଛି ।

ଲଖିଆର ବାପ ମଦନା, ଶୀର ବେହେରା ସହିତ ଦୁଃଖ ସୁଖ ହେଉ ହେଉ ବନ୍ଧ ହୁଡ଼ା ଉପରେ ଉଠିଲା । ମଳିଆ ଗାମୁଛାଖଣ୍ଡିକ ମୁଣ୍ଡରେ ପାଗ ମରାହୋଇଛି,—କାନ୍ଧରେ କୋଦାଳ ଖଣ୍ଡିକ— ଆଉ ହାତରେ ନିଆଁ ବଣ୍ଡିଟାଏ ପବନ ଲାଗି ଦପ୍ ଦପ୍ କରି ଉଠୁଛି । ଏଇ ସାଲୁବୁବାଲୁରୁ ଆଗରେ ପୁଣି ସଞ୍ଜ ଅନ୍ଧାରରେ ଲଖିଆକୁ ବନ୍ଧ ହୁଡ଼ାରେ ଦେଖି ମଦନା ରାଗି ଉଠିଲା—ଯାକୁ କେତେ କହିଲେ ବୋଲି ମାନିଲା ନାହିଁ, ଦେଖୁଛୁ ନା ଶୀରଭାଇ, କେମିତି ଦର୍ଶାଠାରେ ଭନ୍ତ୍ର ଝପଟିଛି ଏହି ଅନ୍ଧାରରେ—ଟିକିଏ ଡର ନାହିଁ । ଲଖିଆ ବାପକୁ ଭଲକରି ଜାଣେ, ଆପଦ ବିପଦରେ ସେଇ ଏକା ପୁଅଙ୍କର ସାହାପଣ । ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତା' ଆଗରେ ସବୁ ଖୋଲିକହିବା ଉଚିତ କି ନା ଭାବୁଭାବୁ ଛେପ ଢୋକି ସେ କହିଲା— 'ବାବା, ସାନମାମୁଁ ଆସିଛନ୍ତି ?'

ମଦନା ଆଖି ଦୁଇଟା ଉପରକୁ ଟେକି ପଚାରିଲା—'ଏଁ କ'ଣ କହିଲୁ—କିଏ ଆସିଛନ୍ତି ?'

ଲଖିଆ କିଛି ନ କହୁଣୁ ବୀର କହିଲା - 'ତମ ଶଳା ଆସିଛନ୍ତି ହୋ ! କିରେ ଲଖି, ରଗାମର ବନିକେଶନ ବାବୁ କି ?'

ଲଖିଆ ମୁଣ୍ଡ ଝୁଙ୍ଗାଇ ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲା । ତା'ପରେ ପୁଣି ଥରେ ଚେପ ଚୋକ ବାପକୁ ତାର ଡାକିଲା । ମଦନା ସବୁ ବୁଝି ପାରୁଥିଲା । ତାର ନିରୁତ୍ତର ଭାବ ଦେଖି ବୀର ବେହେରାକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ କିଛି ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ—କିନ୍ତୁ ମୁହଁ ଖୋଲି କେହି କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ମଦନା ନୀରବରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବନ୍ଧ ହୁଡ଼ା ଉପରୁ ଓହ୍ଲାଇ କିଆବଣ ଭିତରେ ଗୋହିରି ଧରିଲା । ଖେତ ମଝିରେ ବୀର ଆଉ ସେ କେତେ ଦୁଃଖସୁଖ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ—ଏଇଲାଗେ କିନ୍ତୁ ଦହେଁଯାକ ନୀରବରେ ଆଉ ଆଗପଛ ହୋଇ କେବଳ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ସଡ଼କ ବଡ଼ ବରଗଛ ମୂଳରେ ପହଞ୍ଚି ମଦନା ଫେରି ବୀର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲା—"କ'ଣ କରିବ ବେହେରା ଭାଇ, ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ଛିଡ଼ିପଡ଼ୁଛି । ଶଳାବାବୁ ଆସି ଘରେ—ଏଣେ ହାଣ୍ଡି ଶିକା ଉପରେ ! ଲୋକେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ—ଏଇ ମହଙ୍ଗା କାଳରେ ମଧ୍ୟ କୁଣିଆ ମଇଷ ଖୋଜି ବୁଲନ୍ତି । ଏଇ କେଇଟା ଦିନ କପଟ ଯେ ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟାଇବ—ଜଗନ୍ନାଥ ଜାଣନ୍ତି !"

ଶେଷର କଥାପଦକ ଲଖିଆକୁ ବଡ଼ ଖରାପ ଲାଗିଲା ।

ବଶିମାମୁଁ କହୁଛନ୍ତି—ତା'ର ବାପକୁ ଗ୍ରାମ ନେଇ ବଡ଼ ଚାକିରୀ କରାଇ ଦେବେ, ସେ ପୁଣି ଇସ୍କୁଲରେ ବାବୁ ପିଲାପରି ପାଠ

ପଢ଼ିବ; ଟାଙ୍ଗିଆ ତ ଦରିବ ! ଆଉ ସେବର୍ଷା ଝାକରରେ ମୁଣ୍ଡଟାଳ ଛୁଣ୍ଡରେ ମାରି ବଲ ମଟିରେ କାଦୁଅଚକଟି ବୁଥାଣ୍ଟରେ ବାପ ତା'ର ହଇରାଣ ହେଉଛନ୍ତି । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ପେଟପୂରା ମୁଠାଏ ଖାଇବାକୁ, ଅଣ୍ଟା ଲୁଗୁଇ ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । ମା' ତା'ର ମାମୁଁପାଖରେ କାନ୍ଦକୁଟାଇ କେତେ ନେହୁରା ହୋଇ କହୁଛନ୍ତି—ମଦନାକୁ ଗୋଟେ କାମ ଯୁଟାଇ ଦେବାକୁ । ମାମୁଁ ତାର ହଁ ଭରିଛନ୍ତି । ଆଉ ଏମିତି ସୁଯୋଗ୍ୟ ମାମୁଁ ଉପରେ ତାର ବାପର ଏପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା । ମାମୁଁ ତାର କେଡ଼େ ବଡ଼ଲୋକ, — ହାତରେ ଟିକି ଟିକି କଳ (ଘଡ଼ି) ବନ୍ଧାହୋଇ ଚକଚକ କରୁଛି — ମୁଁହରେ ସାହାବପିକା (ସିଗାରେଟ) ଜଳୁଛି । ସେ ପିକାଧୂଆଁର ବାସନାରେ ଲଖିଆର ମନଟା ଛନ ଛନ ହୋଇ ଉଠେ, ପାଟିରୁ ଲାଳ ଗଡ଼ିପଡ଼େ । ମାମୁଁ ତାର ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ପିକାକୁ ମଧ୍ୟ ଦରଖିଆ କରି ଫିଙ୍ଗିଦିଅନ୍ତି । ସଞ୍ଜ ଆଗରୁ ସେ ଦି'ଟା ସେହି ଖଣ୍ଡିଆ ପିକା ବାଡ଼ିପଛରୁ ଖୋଜିଆଣି ରଖିଛି — ଲୁଚିକରି ତା' ଧୂଆଁ ଟିକିଏ ଟାଣି ଦେଖିବାପାଇଁ ।

ବୀର ମଦନାର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା ଅନୁଭବ କରି ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇଲା । ଆଉ ସାଥିରେ ତା' ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଡାକି କହିଲା — 'ଆ ଯା, ଘରେ କହିଥାଇଁ — ନହେଲେ ହାକୁଡ଼େ ଏମିତି କ'ଣ ଅଟଳ ରହିଯିବ ।' ମଦନା ଲଖିଆକୁ ଘରକୁ ପିକାକୁ କହି ବୀର ସାଥିରେ ତା' ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା । ବୀର ପିଣ୍ଡା ଉପରେ କୋଦାଳୀ ଆଉ ମୁଣ୍ଡର ଝାମ୍ପଟା ରଖିଦେଇ ଘରଭିତରକୁ ପଶିଗଲା ଆଉ ଭିତରୁ ହାଣ୍ଡିଟାଏ ବାହାର କରି ତହିଁରୁ ଗୁଡ଼ଳ ଦଉଡ଼ି ଆଉ ମାଠିଆ ଗୋଟାକରୁ ମୁଠାଏ ଦି'ଟା ଅଳି ମଦନାର ଗାମୁଛା କାନିରେ ବାନ୍ଧିଦେଲା, ଆଉ

ଗୁରେଛି ଅଣା ପଇସା ଡ଼ି' ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଇ କହିଲା—"କାଲି ପୁଣି ଦେଖାଯିବ—ବାଲ ଗଦ୍ଦର ମଝିରୁ ମାଗୁର ଗାଡ଼ଶ କାଇ ଦୁଇଟା ଧରି ଆଣିବା,—ଏମିତ କ'ଣ ସବୁଦିନ ଅଚଳ ହେବ ଯିବ !"

ମଦନା ବାଇବେହେରା ଘରୁ ବାହାରି ଗାଁ'ମୁଣ୍ଡ ସାହୁଙ୍କ ଦୋକାନରୁ ଆଳୁ ସେରେ, ଲୁଣ ମସଲା କିଛି ଦୁ'ପଇସାର ଧରି ବାଡ଼ ପଛପଟେ ଯାଇଁ ଧୀର କରି ଲଖିଆକୁ ଡାକଲା । ଲଖିଆ କାନ ଡେରି ରହିଥିଲା—ବାପ ଡାକ ଶୁଣି ଦଉଡ଼ିଆସି ଗାମୁଛାଟା ନେଇ ରନ୍ଧାଦରେ ମା ପାଖରେ ଥିବାକନ ଥୋଇଦେଲା ।

ମଦନା ବୁଲିପଡ଼ି ଆଗପଟ ଦୁଆର ବନ୍ଧରେ କୋଦାଳୀଟା କାନ୍ଧରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଚାଳେ ପାଣି ନେଇ ଗୋଡ଼ ଦୁ'ଟା ଧୋଇ ପକାଇଲା ଛିନ୍ନା ଲୁଗାଖଣ୍ଡିକ ପାଲଟି ପକାଇ ସାନ୍ତାହାତ ସଫା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିଏ ପିନ୍ଧି ଦୁଆରେ ବସି ଚୂନପତ୍ର ଟିକଏ ଦାନ୍ତ ପାଟିରେ ପକାଇଲା । ଲଖିଅର ମାମୁଁ ସେଦେଉବେଲକୁ ପାଇ ଭୁଲି ଯାଇଥାନ୍ତି—ଲଖିଆର ଲେଖାଯୋଖା ଦାଦା ଘରକୁ ।

ଝଣି କେଶନ ସେଦେଲପରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଦୁଃଖସୁଖ କଥା ପଡ଼ିଲା । ଗତ ଝଡ଼, ବନ୍ୟାରେ ସେମାନେ କିପରି କଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି,—ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ଉଠିଲା । ଶେଷରେ ଝଣି କେଶନ କହିଲା—'ତୁମେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ରେଙ୍ଗୁନ ଚାଲ, ଭଲ ଚାକରିଟିଏ କରାଇ ଦେବ । ରେଙ୍ଗୁନ ଗୋଦାମ ସାଇବ ସହିତ ମୋର ଭାରି ଦୋସ୍ତି—ତମକୁ ଭାରି ସୁବିଧାରେ କାମ ମିଳିଯିବ । ଏଇଠି ଝୁଙ୍ଗାଡ଼ାରେ ପଡ଼ି ଏମିତ ଆଉ କେତେଦିନ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବ ?'

ବଣିକେଶନର କଥାକୁ ଏକାବେଳକେ କାଟିଦେବା ମଦନାର ସାହସ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କଳ୍ପନାଲୋକର ଅଗୋଚର, ସେ କେଉଁ ସୁଦୂରରେ ସେହି ଆତଙ୍କଜନକ କୋଲାହଳ-ମୁଖର ସାତ ସମୁଦ୍ର ତେର ନଦୀ ପାରହୋଇ ରେଙ୍ଗୁନ ମୂଲକକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ତା'ର ତିଳେହେଲେ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ଆଉ ଏଇ ଯେଉଁ ମାଟି ଖଣ୍ଡିକ—ଯାହାର ମାୟା ତାକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିଅଛି; ଯେଉଁ ମାଟିରେ ତା'ର ସାତ ପୁରୁଷର ପାଦଚିହ୍ନ ଅଙ୍କା ରହିଛି—ମଦନା ସେ ମାଟିର ମାୟା କାଟି କିପରି ଯେ ରେଙ୍ଗୁନ ମୂଲକକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇବ—କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗ୍ରୀଷ୍ମର ଏଇ ପଲ୍ଲୀ-ପଥର ଧୂଳିରେ, ବର୍ଷାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଲତା-କୁଞ୍ଜରେ, ଶରତର ସବୁଜ ଧାନ କିଆରୀରେ, ହେମନ୍ତର ମାଣ୍ଡିଆ ଖେତରେ, ଶୀତର ପକ୍ୱ ଶସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ର ଅଗଣାଟିରେ, ଆଉ ବସନ୍ତର ନବ-ପୁଷ୍ପ-ପଲ୍ଲବ-ମଣ୍ଡିତ ପଲ୍ଲୀ, ପ୍ରାନ୍ତର, ବନ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାଦିନରୁ କେତେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭିତରଦେଇ ଏହି ପଲ୍ଲୀ ସହିତ ନିବିଡ଼ଭାବରେ ସେ ପରିଚିତ । ଏହାରି ବୁକୁରେ ଜୈଷ୍ଠର ରଜପର୍ବର ଡୁଡୁ ଖେଳ, ଆଷାଢର ରଥ ଯାତର ଅଗିରା ପୁନେଇଁର ନାଆଁ ଖେଳ, ଫଗୁଣର ଫଗୁ ଖେଳ, ଆଉ ଧନୁ ମେଳଣ, ଆଶ୍ୱିନର କୁଆଁର ପୁନେଇ ଗୀତର ସୁର, ତା'ର ରକ୍ତ ସହିତ ମିଶି ଏକାକାର ହୋଇଯାଇଛି । ଏସବୁ ଛାଡ଼ି ସେ ପୁଣି ସାତ ସମୁଦ୍ର ତେର ନଈ ପାରିହୋଇ କେଉଁ ସହରକୁ ଯିବ ? ମଦନା କିଛି ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ—କେବଳ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ଛାଡ଼ିଲା ।

ମାଲତୀ କିନ୍ତୁ ଏକଜିଦ୍ ଧରିଥାଏ । ତା' ଭାଇ ଆଗରେ ମଦନା ବହୁତ କେଡ଼େ ହୀନ ଆଉ ଟେବଡ଼ିଙ୍ଗ ଦେଖାଯାଉଛି, ଭାବିଲା

ବେଳକୁ ତା' ଦେହଟା ଶିଥିଳ ହୋଇ ଯାଉଛି । ସେ ବି ତା' ସ୍ୱାମୀକୁ ଋଷିକେଶନ ଭଳିଆ ବାବୁରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବାବୁ ସାଙ୍ଗରେ କଥା ହେବ । ସାହାବ-ଟିକା ଗାଇବ-ହାତରେ ସୁନା ଘଡ଼ି ବାନ୍ଧିବ ! ସେ ତା'ର ସ୍ୱାମୀକୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲା,"ଏଇଠି ଖାଲି ସକାଳୁ ସଞ୍ଜ ମାଟି ସମ୍ମୁଖ ଦେହହାଡ଼ ମାଟି କଲେ ତ ଆଉ ଦୁଃଖ ନିବାହ ହେବ ନାହିଁ କି ବୁଢ଼ୀଆଟା ଆପେ ଆପେ ମଣିଷ ହୋଇ ଯିବ ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସେ ସାତପୁରୁଷର ମାଟିରେ ଲାଭ କ'ଣଟା ? ତମେ ତ ସେମିତିହେଲେ ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟରେ କାଳ କାଟାଇ ନେଉଛ—ବୁଢ଼ୀଆଟା ତ ଆଉ ତମପରି ନିହାତି ହଡ଼ା ବଳଦ ହୋଇ ହଳରେ ମାଟି ଚକଟିବ ନାହିଁ । ତାକୁ ଭଲ ଟିକିଏ ପାଠଶାଠ ପଢ଼ାଇ ମଣିଷ କର ।—ମଦନା ନୀରବରେ ସବୁ ଶୁଣିଗଲା । କିଛି ନ ହେଉ ପଛକେ ବୁଢ଼ୀଆଟା ବାପର ଟିକିଏ ମଣିଷ-ପରିଆର ହେବ ଏତିକି କାମନା ମଦନାର ବୁକୁରେ ବୁକୁରେ ସଞ୍ଚିତ ଥିଲା ।

ଋଷିକେଶନ ବାବୁ ପରେଦିନ ଯିବାକୁ ବସିବାରୁ ମାଳତୀ କନ୍ଦାକଟା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । ସେ ଜାଣେ ବଣି ଗୁଲିଗଲେ ମଦନା ଯିବା ନାମରେ ବାଡ଼ି ପକାଇବ । ଏଣୁ ସେ ବଣିକୁ ଲଗାଇଲା ସଙ୍ଗିଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବା ପାଇଁ । ସବୁଠି ହେଲା, ଏଣେ ପଇସା କଉଡ଼ି ଅସୁବିଧା କାହିଁ ! ମାଳତୀ ଘର ଖଣ୍ଡେକ ବିକ ଦେବାପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲା । —ମାତ୍ର ବାପଗୋସାପର ପୁରୁଖା ମାଟିଖଣ୍ଡିକ ବିକ୍ରି କରିବାକୁ ମଦନା ଆଦୌ ରାଜି ହେଲା ନାହିଁ । —ସେ ନ ଆସିଲା ତେ କ'ଣ ହେଲା,—ଲକ୍ଷିଆ କ ତା' ପୁଅ ଯିଏ ହେଲେ ଯେତେ ପୁରୁଷ ପରେ ହେଉ ପଛକେ—ତାର ବଂଶର

କଏ ହେଲେ ତ ଆସି ଏଇଟି ତା'ର ସୁଖ ଦୁଃଖର ସଂସାର ବାନ୍ଧିବ—ଏ ଚିନ୍ତାଟିକୁ ସେ ଏକାବେଳେକେ ପୋଛି ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଗୃହଜମି ବିକି ଚାଲିବାର କଥା ହେଲା । ସେ କଥା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ମଦନା ଆଖିରୁ ଝର ଝର କରି ଲୁହ ଝରିପଡ଼ିଲା । ବୈଶାଖର ମୁଣ୍ଡଫଟା ଖରାରେ ସେ ଯେଉଁ କଅଁଳର ମାଟି ଲଙ୍ଗଳ ମୂନରେ ଚିରି ବିହନ ବୁଣିଛି,—ବର୍ଷାର ପ୍ରବଳ ଧାରାପାତ ମଧ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡ ପାତି ବେଉଷଣ କାମ କରିଛି, ବାଲୁଙ୍ଗ ଉପାଡ଼ିଛି, କେତେ ଶରତର ପ୍ରଭାତରେ ଯେଉଁ ଧାନଖେତରେ ନବୀନ ପଞ୍ଜୁରୀ ଦେଖି ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ଗୀତ ଗାଇଛି ଆଉ ଶରତରେ ପାଚିଲାଧାନର ବୋଝ ବୋହି ଆନନ୍ଦରେ ଘରକୁ ଫେରିଛି, ପୁଣି କାଳିସୁଦ୍ଧା ବାର ବେହେରା ସାଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଖେତରେ କାଦୁଅ ଚକଟି ଗାଲୁଙ୍ଗା ଉପାଡ଼ିଛି—କେତେ ଅତୀତ ପ୍ରିୟ-ସ୍ମୃତି-ବିଜଡ଼ିତ ଏକାନ୍ତ ସମ୍ବଳ ସେଇ ଖେତକୁ ଅଳ୍ପ ନିଦାରୁଣ ବନ୍ୟା ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ପର ହାତରେ ଟେକିଦେଇ କେତୋଟି ଟଙ୍କା ମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ଧରି କୁଡ଼ିଆ ଦୁଆରେ କାନ୍ଥି ପକାଇ ଏକ ଅପରିଚିତ ଅସୀମ ପଥରେ ପାଦ ବଢ଼ାଇବ ।—ସ୍ମୃତି ଭିତରଟା ମଦନାର କୋହରି ହୋଇଗଲା ।

ମଦନା କିଛି ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଜଳ ଜଳ କରି ଚାହିଁ ରହିଲା । ମାଳତୀର ଶବ୍ଦ, ବାକ୍ୟବାଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ ଆଣି ପାରିଲା ନାହିଁ—ସମ୍ମୁଖରେ ଯେ ବଂଶୀ-ବାବୁ । ଶେଷକୁ ଭରିମରି ଥିର ହୋଇ ବସିଲା ।

ଏଣେ ବଂଶୀବାବୁ ଯିବାକୁ ତରତର ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସେ କି ଅଉ ଏହି ହଳିଆ ମଳିଆଙ୍କ ଘର ନିକମା ହୋଇ ବସି ରହିବେ

ନାହିଁ । ସେ ଶେଷରେ ମାଳତୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ,—"ମୁଁ ଏଇଲାଗେ ଗୁଳିଯାଉଛି, ମାଲଅପା ! ତମେ ନହେଲେ ପରେ ସୁବିଧା କରି ଯିବ ।" ଏଣେ ବଂଶିବାବୁଙ୍କ ଉପଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟର ଯୋଗାଡ଼ରେ ମଦନା ବେଲ୍ କଂସା ଦାଖଣ୍ଡି ବନ୍ଧା ପକାଇଲାଣି । ମଦନା ଶେଷରେ କହିଲା—"ବଂଶିବାବୁ,ନ ହେଲେ ତମେ ଆଗେ ଯାଇ କାମଦାମ ଠିକ୍ କରି ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେବ । ତମ ଚିଠି ପାଇଲେ ଯାଇ ଆମେ ଯିବୁ ।" ବଂଶିବାବୁ ସାନନ୍ଦରେ ଏଥିରେ ରାଜି ହେଲେ କିନ୍ତୁ ମାଳତୀ କାନ୍ଦକାଟି ଗାଳିଗୁଲଜ ଦେଇ ଶେଷରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଅଙ୍କୁ ଧରି ବାପଘରକୁ ବାହାରିଲା ।

କ୍ରମଶଃ ଘଟଣାର ଜଟିଳତା ଓ ବାସ୍ତବରୂପ ଦେଖି ମଦନା ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ତାର ସରଳ ବିଶ୍ୱାସରେ ଭାବିଥିଲା ଯେ ବଂଶିବାବୁ ଗଲାପରେ କିଛିଦିନ ବିତିଗଲେ ମାଳତୀର ମନ ବଦଳି ଯିବ, ଆଉ ପିତୃପୁରୁଷର ଜମିଗୁଡ଼ିକ ସୁରୁଖୁରୁରେ ରହି-ଯିବ । କିନ୍ତୁ ମାଳତୀର ଏ ପ୍ରାଦର୍ଶିତେ ମଦନା ଗାମୁଛା ଖଣ୍ଡି ମୁଣ୍ଡରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଗାଁମୁଣ୍ଡ ବରଗଛ ତଳକୁ ଗୁଳିଲା । ଯାହାଙ୍କୁ ଦେଖ ଗା'ର ସଂସାର, ଏଇ ଖରା ବର୍ଷା କାକରରେ ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ତା'ର ଏତେ ପରିଶ୍ରମ,—ସେଇ ଝିଅ ମାଇପ ଯଦି ଗୁଳିଯିବେ ତେବେ ସେ ଏକା ଏଇ ଜମିବାଡି ଘରଦୁଆର ଧରି କ'ଣ କରିବ ?

କ୍ଷେତରେ ଖାଲି ବୁଆଲା ଧାନ ହୋଇଛି—ଫସଲ ଭଲ ହେବ କି ନା କିଏ ଜାଣେ ! ସୁତରାଂ ଅଳ୍ପ ଦାମ ମିଳିଲା । ମଦନା ସାଉଙ୍କ ଦୋକାନ ତଳେ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ହାତରେ ଦୁଦ-ଗୋଡ଼ିର ଟେକ ଦେଇ ଦେଢ଼ଶହ ଟଙ୍କା ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଞ୍ଜି ତଳମୁହାଁ ହୋଇ ଫେରିଲା । ଅତ ନାକଟରେ ବାର ତେବେହେଲି ଘର ! ମୁହଁ ଫେରାଇ

ଥରେ ବୋଲି ସେଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା ନାହିଁ । ସେ ଭାବୁଥିଲା ଯେପରି
ଏକ ଗୁରୁତର ଅପରାଧ କରି ଫେରୁଅଛି । ସନ୍ଧ୍ୟାର ନୀଳକୃଷ୍ଣ ଆକାଶ
ବକ୍ଷରେ ତାର ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ପିତୃପୁରୁଷଗଣ ଯେପରି ରୋଷକଷାୟିତ
ନୟନରେ ତାକୁ ତିରସ୍କାର କରୁଅଛନ୍ତି ! ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁର ଦୀପ୍ତିରେ
ଅଗଣିତ ତାରକାରାଶି ଜଳଜଳ କରି ଜଳି ଉଠୁଛନ୍ତି ପରା !
ସେଦିନ ରାତିରେ ମଦନାକୁ ଖାଇବାକୁ ଭାତ ରୁଚିଲା ନାହିଁ କି
ଶୋଇବାକୁ ନିଦ ଆସିଲା ନାହିଁ ।

ପରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବାଧାରୁ ସଞ୍ଜ ଗାଡ଼ିରେ ସେମାନେ ଗୋପାଳ-
ପୁର ଯାଇକି ଯାଇ ସେଇଠୁ ଇଷ୍ଟିମାରରେ ବସିଲେ । ଲଖିଆ କିଛି-
ଦିନ ପରେ କପର ବାବୁ ହୋଇ ଫେରିବ ଏହା କହିବା ପାଇଁ
ଖଣ୍ଡିଆ ସିଗାରେଟ୍ ଧରିକି ଧରି ତା'ର ସାଙ୍ଗସାଥିମାନଙ୍କ ପାଖକୁ
ଯାଇଥିଲା । ମଦନାର ତ ଉତ୍ସାହ ଆଦୌ ନ ଥିଲା ବରଂ ସେ ଜଗ-
ନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଡାକୁଥିଲା କପରି ମାଳତୀର ମନ ବଦଳି ଯାଉ—ଆଜି ସେ
ଯାଇଁ ଯାଇ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଠିକା କେଇଟି ଫେରାଇ ଦେଇ ଗୃହ ଜମି
ଖଣ୍ଡିକ ଫେରାଇ ଆଣି ଚିରନ୍ତନ ସୁଖନେଇ ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ ମାଟି
ଚକଟି ଜୀବନ ଗଢ଼ିବ । ଏଣେ କିନ୍ତୁ ମାଳତୀ ସବୁ ଜନମପଣ ବନ୍ଧା-
ବାନ୍ଧିରେ ଲାଗିପଡ଼ିଛି । କେଉଁଠା ବା ତା'ର ପେଟରେ ଅଛି କେ ! କିଂବା
ସିନେମା କେଉଁଖଣ୍ଡି ତ ଧାଡ଼ୀଙ୍କ ଦୋକାନରେ ଦିନା ପଡ଼ିଛି—ଏ
ମାଳେ ମୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଷଣ୍ଢ ଚଳଦ କି ବଢ଼ି ଆଉ ଛିଡ଼ିକି
ଛିଡ଼ିଛନ୍ତି ।—ଆଉ କେଉଁ ଛୁଞ୍ଚା କନ୍ଥା ପଟଆ ଦିଖଣ୍ଡ ଅଛି ସେଗୁଡ଼ା
ମଧ୍ୟ କିଣି ଆଗରେ ବାହାର କରିବାକୁ ମାଳତୀକୁ ପରମ ଲାଗୁଛି ।
ଶେଷରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସବୁଟାକୁ ବାନ୍ଧିଛାନ୍ଦି ପେଡ଼ିଟାଏ ଆଉ ଗଣ୍ଠିଲିଟାଏ
ସଜ କଲା ।

ବେଳ ଅସି ମୁଣ୍ଡରେ ହେଲଣି, ଆଉ ମଦନା ସେଇ ବେଳୁଁ ବାଡି ଅନ୍ଧାରରୁ ଉଠି ଚାଲିଯାଇଛି ଏଯାକେ ଦେଖା ନାହିଁ । ଏଆଡ଼େ ସେଆଡେ ଧା ଦଉଡ଼ କରି ଲଖିଆ ଫେରିଲା,—ଖିଆପିଆ ସରିଲା—ତେବେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ବାପାର ଦେଖା ନାହିଁ । ବଶିକେଶନ ବ୍ୟସ୍ତ-ହୋଇ ଲଖିଆକୁ ସାଥିରେ ନେଇ ମଦନାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ବାହା-ରିଲେ ।

ଗାଁ'ଟା ଯାକ ଦଉଣ୍ଡି ବାରବେହେରା ଘର ହୋଇ ମାମୁଁ ଭଣଜା ଦହେଁ ବଲ ଗମ୍ଭୀର ରାସ୍ତାରେ ଦାସବନ୍ଧ ହୁଡ଼ା ଉପରେ ଆସି ଉଠିଲେ । ବଶୀ ଦେଖିଲେ, ବନ୍ଧତଳେ ମଦନା କାଦୁଅ ଲଟ-ପଟ ହୋଇ ବାରବେହେରା ସହିତ ତା' ଖେତରୁ ବାଲୁଙ୍ଗା ଓପା-ଡ଼ୁଛି—ଆଉ ଦୁଃଖସୁଖ ହେଉଛି । ସକାଳୁ ଏତବେଳଯାଏ କିଛି ଖାଇ ନାହିଁ । କାଲି ରାତରେ ମଧ୍ୟ ଭଲକରି ଖାଇ ନାହିଁ । ମୁହଁଟା କେମିତ ସିଠାଳିଆ ଦେଖାଯାଉଛି । ଖରାରେ ମୁଣ୍ଡକାନ ଝାଳ ନାଳ ହୋଇ ପଡୁଛି । ମୁଣ୍ଡରେ କେବଳ ଗାମୁଛାଟି ବନ୍ଧା ଯାଇଛି । ସେହି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶୁଷ୍କ କ୍ଷୁଧିତ ରୂପ ଦେଖି ଲଖିଆ ଡାକିଲା—'ବାବା' !

ବଶିବାବୁ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରାଗି ଲାଲ ହୋଇଗଲେ—କିନ୍ତୁ ପାଖରେ ବାରବେହେରାକୁ ଦେଖି ଚୁପ ପଡିଗଲେ । ମଦନା ବଶିବାବୁଙ୍କୁ ହୁଡ଼ା ଉପରେ ଦେଖି ହସି ପକାଇଲା—"ଆଉ କେବେ ଏତେ ବଲରେ ବସି ଏପରି ସୁଆଧିନ ଭାବରେ କାମ କରିବି—କିଏ ଜାଣେ ! ସେଇଥି ପାଇଁ ଆଜି ବେହେରା ଭାଇ ସାଙ୍ଗରେ ଶେଷଥର ପାଇଁ ସାଙ୍ଗ ହେଇ ଖେତଟା ଟିକିଏ ବାଛି ପକାଇଲି । ହଉ, ଚାଲ—ଚାଲ" କହି ଉଠି ଛିଡ଼ା ହେଲା ।

ମଦନାର ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ ଦେଖି ବଶିବାବୁ ଖୁସି ହେଲେ । ଖାରର ଉପକାରର ପ୍ରତିଦାନରେ ତା' ଜମିରେ କାମ କରିଦେବାଟା ବରଂ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ପସନ୍ଦଯୋଗ୍ୟ ହେଲା । ସେ ହସି କହିଲେ—"ଏଇ ଅପନାଟା ଭିତରେ ପଶି ମଶା ମାଛି ବଣରେ ତମକୁ କାଦୁଅ ଚକଟିବାକୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ ମଦନା ଭାଇ, ନା ?"

ମଦନା ଲାଜ କାମୁଡ଼ି କହିଲା—"ଆଜ୍ଞା, ଏମିତି କଥା ତୁଣ୍ଡରେ ଭାଖନ୍ତୁ ନା । ଲକ୍ଷ୍ମୀମାତାଙ୍କ ଏଇସବୁ କାମଦାମ କେବେ ଅପନା ହୁଏ । ଏଇ କାଦୁଅ ଚକଟି ତ ଆମର ଚଉଦ ପୁରୁଷ ବଞ୍ଚି ଆସିଛନ୍ତି । ଘରେ ଯଦି ଧାନ କାଣିଏ ନାହିଁ, ମୁଠା ମୁଠା ଟଙ୍କା ଅରଜି କ'ଣ ହେବ ବାବୁ !"

ଖରାଟାରେ ବଙ୍କା ହୁଡ଼ାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ବୋକା ମଦନା ସାଥିରେ ତର୍କ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ବଶିବାବୁଙ୍କର ମୂଳରୁ ନ ଥିଲା । ଏଣୁ ସେ ମଦନାକୁ ଶୀଘ୍ର ଆସିବାକୁ କହି ଲଖିଆକୁ ଧରି ଘରମୁହାଁ ଗ୍ଭଲିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ମଦନା ମଧ୍ୟ କର୍ମ ତ ପଦକ୍ଷେପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଗେଇଲା—ଯେପରି ତା'ର ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ନାହିଁ । ସେ ସେହିପରି କାଦୁଅ ଲଂପଟ ହୋଇ ଗମ୍ଭୀର ମୁଖରେ ଖୁଆକାଠର ଶବ୍ଦ ନେଇ ଏକ ଅସୀମ ଗୁରୁବେଦନା ଧରି ଫେରିଲା—ଯେପରି କେଉଁ ଏକାନ୍ତ ଆତ୍ମୀୟର ଶବକୁ ଶ୍ମଶାନରେ ଅଗ୍ନିଭ ଦେଇ ଫେରୁଛି । ମାଲତୀର ଜୋର ଜବରଦସ୍ତିରେ ହାତଗୋଡ଼ ଧୋଇ ନାକେ କାନେ ଦୁଇଟା କ'ଣ ଗୁଞ୍ଜିଦେଲା । ଗୋଟିଏ ଖାଉଟିଆ ଲୁଗାପିନ୍ଧି ଗଞ୍ଜି ଖଣ୍ଡିକ ଦେହରେ ଗଳାଇ ଘର ଗୁହାରଆଖି ଅଡ଼େଇ ଅନାଇ ଆସିଲା—ହୁହୁ ହୋଇ ଆଖିରୁ ତାର ଲୁହର ଝର ଫୁଟି

ବାହାରିଲା । ବାରବେହେରା ସଅଳ ସଅଳ ଜାମସାରି ତାକୁ ଷ୍ଟେସନ ପାଖକୁ ନେଇ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଭାରଟାଏ ଧରି ଆସିଛି । ମାଳତୀ ପେଡ଼ି ଆଉ ଗଣ୍ଠିଲି ଖଣ୍ଡିକ ତା' ଭାରରେ ଦେଇ ତାକୁ ଆଗେ ଆଗେ ଷ୍ଟେସନ ପଠାଇଦେଲା ।

କଳ୍ପନା-କୁଞ୍ଜରେ ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ତୁଳସୀ ତଳେ ଦଣ୍ଡବତ କରିବାକୁ ଯାଇ କାନ୍ଦପକାଇଲା । ଏଇ ମାଟି ଖଣ୍ଡିକରେ ଯେ ତା'ର ଶୈଶବର ଶତ ପ୍ରିୟ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ ବିଜଡ଼ିତ ! କେବଳ ମାଳତୀ ଏକ ଭବିଷ୍ୟତର ରଙ୍ଗିନ୍ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମସ୍‌ଗୁଲ୍ ରହିଲା । ସାଇପଡ଼ିଶାର ସେତିକି ମାଇପି ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେବାକୁ ଆସି-ଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ଯେପରି ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ! ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ମଦନା ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇଛି । ତା'ର ହାତରେ ସୁନାର ଘଡ଼ି ବନ୍ଧା, ମୁହଁରେ ସିଗାରେଟ୍ ପିକାର ଧୂଆଁ—ପୁର ମହକାଇ ଦେଉଛି ।

ସନ୍ଧ୍ୟା-ତାରା ଆକାଶରେ ଦେଖାଗଲାଣି । ଷ୍ଟେସନ ଯିବା ବାଟରେ ମଦନା ଶେଷଥର ପାଇଁ ଦାସବନ୍ଧ ହୁଡ଼ାରେ ଉଠି କିଛି-କ୍ଷଣ ବିସ୍ତୃତ ସବୁଜ ଧାନକ୍ଷେତ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହିଲା — ତା' ପର ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ଗାମୁଛା କାନରେ ଆଖି ଦିପାଖୁ ଉଦ୍ଧ ଜଳକୁ ପୋଛିଲାଇ ବାଟେ ବାଟେ ଚାଲିଲା । ସେତିକିବେଳେ ଠିକ୍ ତା'ର ପଛପଟୁ ବନ୍ଧହୁଡ଼ା ବରଗଛ ଉପରୁ 'ହୁ ହାଁ' ଚାତୁଉଠାଏ ଡାକି ଉଠିଲା — ହୁଁ — ହୁଁ ! ମଦନାର ଛାତିଟା ଥର ଥର କରି କାମ୍ପି ଉଠିଲା ।

ବାରବେହେରାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ସାକ୍ଷୀଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡିଆଟାଏ ମାରି ରେଲ ଉପରେ ବସିଲାଣି ମଦନା

କାନ୍ଦପକାଇଲା । ଟିକିଏ ପରେ ଲମ୍ବ ଚୋଷ୍ଟ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ କହିଲା—"ହେ ଗୋପୀନାଥେ, ମୋ' ଉପରେ ଏ ତମର ବରଦାନ ନା ଅଭିଶାପ ?"

ଅଭିଶପ୍ତ

ଧରମୁ—ଲଦାଖଣିରେ କୁଲି ସେ !

ପେଟର ଦାଉରେ ପଡ଼ି ସେ ଘର ଦୁଆର ଛାଡ଼ି ଦୂର ପାହାଡ଼ରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ଗୁଆ ଲଦାଖଣିର ସେ ଗୋଟିଏ କୁଲି । ବର୍ଷେହେଲା ଦେଶରୁ ଝିଅ ମାଇପ ଆଣି ସେଇ ପାହାଡ଼ତଳେ ଘର କରି ରହିଛି । ଷ୍ଟେସନ ପାଖକୁ ଲାଗି ଏକ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ 'ଖାଦାନ ଠିକାଦାର'ଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା—ବେଶ୍ ଧୋବଧାଉଳିଆ ହୋଇଛି । କୋଠା ସାମନାରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ବଗିଚା—କେତେ କିସମର ଫୁଲ ଫୁଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହଉଛି । ତା'ର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଲୁହାର ଦୋଳି ବସିଛି— ବେଳେ ବେଳେ ବଙ୍ଗଳାର ଖୋକା ଖୋକିମାନେ ସେଇଠି ଦୋଳି ଖେଳନ୍ତି । ଆଉ ସେହି ବାବୁ ବଙ୍ଗଳାର ଅଦୂରରେ ଧାଡ଼ିଏ 'ହାଟିଂ'(ପଙ୍କ୍ତା) ଘର—ବାବୁଙ୍କ ଗୋରୁ ଗୁହାଳ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ହୀନ ! ସେଇ 'ହାଟିଂ' ଘର ଭିତରୁ ଗୋଟିକରେ ଧରମୁ ରହେ—ପିଲା କବିଲା ଧରି ।

ସକାଳେ ଯେତେବେଳେ ଇଞ୍ଜିନ୍ ଘରର ବଂଶୀଟା ନିହାତି ନିଦାରୁଣ ସୁରରେ ବାଜିଉଠେ—ଧରମୁ ତର ତର ହୋଇ ପଖାଳ ଗଣ୍ଡାକ ନାକେ କାନେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ ଚାଲିଯାଏ—ତା' ବି କେଉଁ ଦିନ କଙ୍କାଳକାମଚେଷ୍ଟାଏ ଦେଇ କେବେ ବା ସେମିତି

ଭୁଲ୍ଲା ବାଯି ପଖାଳ ! ଯେତେବେଳେ ଶତଛିନ୍ନ ମଇଳି ଲୁଗାଖଣ୍ଡିକ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଡ଼ାଇ ରଙ୍ଗ ବେରଙ୍ଗର ତାଳପକା ଗଞ୍ଜିଖଣ୍ଡିକ ଦେହରେ ଗଳାଇ ପାହାଡ଼ ଉପରକୁ ଉଠିଯାଏ—ସେତେବେଳେ ସେହି ଠିକାଦାର ବାବୁଙ୍କ ଗୃକର ମଟ୍ଟାକାଠା ତାକୁ ଦେଖି ବିଦ୍ରୂପ କରି ହସିଉଠେ—"ବେହୁଦା ହୋ।" ଧରମୁର ହାଡ଼ କଡକଡେଇ ଉଠେ, ମୁହଁଟା ତା'ର ଲାଲ୍ ପଡଯାଏ। ପୁଣି ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ଗୃକର ଟୋକା ଆଡକୁ ଗୃହିଁ ଟିକିଏ ମୁରୁକି ହସିଦିଏ। କଣ କରିବ—କପାଳଟା ତ ତାର ହୀନ ! ନ ହେଲେ ଗୋଟାଏ ଛତର ଗୃକରଟୋକା ଏପରି ଥଟ୍ଟା କରନ୍ତା ନା ! ହେଇ ପର ସେଦିନର କଥା !—ଖୋରଧା ଲଢ଼ାଇରେ ତା' ଗୋସାଇ ଧରଣୀଧର ବାହୁଭୂଜଙ୍ଗ ମହାପାତ୍ର ସାନ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଳି ଖାଇ ସୁଦ୍ଧା ଏକା ଏକା ଦେଢ଼ଶହ ପଲଟଣଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କାଟି ପକାଇଥିଲେ। ଆଉ ଆଜି ତାର ନାତି ଗୋଟାଏ ବାରବୁଲା ଅଭଜାତ୍ୟହୀନ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଲାଞ୍ଛିତ ! ସେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ପାଦର ଗତି ଟିକିଏ ଚଞ୍ଚଳ କରିଦିଏ।

ଧରମୁ କାମକୁ ଗୃଲିଗଲା ପରେ ତା ସ୍ତ୍ରୀ ରତମା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଛିଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀଖଣ୍ଡିକ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଡାଇ, ବାସୀ ଅଡ଼ତରେ ଲାଗିଯାଏ। ବରଷକର ଛୁଆଟା ତା'ର ଛିଣ୍ଡା କାନ୍ଥାଟା ଉପରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ହାତ ମୁଠାଟାକୁ ପାଟି ଭିତରେ ପୁରାଇ 'ଚୁଁ ଚୁଁ' କରି ଗୃେପି ପକାଏ—ରତମାର ଦୁଇଟା ଶୁଷ୍କ ସ୍ତନ ତାକୁ ତୃପ୍ତ କରିପାରେ ନାହିଁ !

ଧରମା ହାଣ୍ଡିଏ ବାସିଭାତ ଦେଇ ବସି ବସି କେତେବେଳେ ତା ଛୁଆର ଛିଣ୍ଡା କାନ୍ଥା ଟିକିଏ ମରାମତି କରି ପକାଏ-କେତେବେଳେ

ବା କେବଳ ଷ୍ଟୁପିଟିକୁ ଦୋକାନ ଘରେ ବସିରହେ ଟେରସ୍ତର
ବାଟ ଚାହିଁ—ଦୁଆରେ ବେକୁ । ଥରେମୁ ଧନଟାସାର ଟଗ୍ରବଣ୍ଠାର
ମାଡ଼ ସହି ପଥର ତାଡ ତାଡ଼ି ଗୁର୍ ଛ' ଅଣା ପଇସା କ'ଣ
ଅଣିଲେ ପାଇ ଦିବ। ତେହେଲ ପାଖ ହେଠ ଦୋକାନରୁ ଡାଲି
ଗୁଡ଼ଲ କ'ଣ ଦ'ଟା ଅଣି ସେ ଚୂଲ୍ଲୀରେ ହାଣ୍ଡି ବସାଇ ଫୁଟାଇବ-
ଆଉ ଗେରସ୍ତ ଓ ଛୁଆଙ୍କୁ ତା'ର ଖାଇବାକୁ ଦେବ ! ହଠାତ୍
ସାମନା ମିଶାହାର ବଙ୍ଗଳାରୁ ଭାସିଆସେ ଲଳାସର ହାସ୍ୟଧ୍ୱନୀ—
ଚିନ୍ତା ତା'ର କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସେ ତନ୍ମୟହୋଇ
ଚାହିଁରହେ ସେହି ବଙ୍ଗଳା ଆଡ଼କୁ । ଏକ ସୁକୁମାର ଶିଶୁକୁ
କୋଳରେ ଧରି କୋଠା ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସେ ଏକ ଛତଣ-
ଗଡ଼ଆଣୀ ଆୟା—ଆଉ ଶିଶୁଟିକୁ ଧରି ଦୋଳରେ ବସି ଝୁଲି
ଝୁଲି ଗାଇଉଠେ—'ଝୁଲନ୍ ଝୂଲେ ମେରେ କାନାହିଁୟା ।'
ରତନା ଅପଲକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖେ ମୂକ
ହୋଇ—ଆଉ କାନଡେର ଶୁଣେ ବଙ୍ଗଳା ଭିତରର ହାସ୍ୟଧ୍ୱନୀ !
ପୁଣି ମନେପଡ଼ିଯାଏ ଛୁଆଟାକୁ ତା'ର ଗୁପିଥରେ ହୃତପିଣ୍ଡର
ସ୍ପନ୍ଦନଟାକୁ ତା'ର ଶିହରିତ କରିବା ପାଇଁ । ହଠାତ୍ ଛୁଆଟା
ତା'ର କାନ୍ଦିଉଠେ ! ସେହି ହାସ୍ୟ ଓ କ୍ରନ୍ଦନର ଘୂର୍ଣ୍ଣିପାକରେ ପଡ଼ି
ସେ ଭାବେ—'ଏ ପୁଣି କେଉଁ ବିଧାତାର ଖେଳ !'

ଯେତେବେଳେ ମାଟି ଘରର ମାଟି ଚଟାଣ ଉପରେ ପଡ଼ି
ଛୁଆଟି ତା'ର ଭୋକରେ ଅଉଟୁ ପାଉଟୁ ହୋଇ ଚିତ୍କାର କରି
କାନ୍ଦି ଉଠେ—ସେତେବେଳେ ବାବୁବଙ୍ଗଳାର ବରନ୍ଦାରେ ଆୟା
'ଖୋକନ୍'କୁ କୋଳରେ ଧରି 'ଖୋକା ନ ଖାଯ୍ ତ ତୋତା ମୈନା
ଖାଯ୍—ଆଯ୍ ଆଯ୍' କହି ଦୁଧ ଟିକଏ ପିଆଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟତ-

ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ବାବୁଆଣୀ ଝିଅଟିକୁ ତାଙ୍କର କେତେ
ବେଶଭୂଷା କରି ଯେତେବେଳେ ବାବୁଙ୍କ କୋଳରେ ଦେଇ
ସାର୍ଥକତାର ହସରେ ଘରଖଣ୍ଡିକୁ ଭରିଦିଅନ୍ତି—ସେତେବେଳେ
ରତମାର ଶିଶୁର ମୁହଁଖଣ୍ଡିକ କ୍ଷୁଧାର ତାଡ଼ଣାରେ ଶୁଷ୍କ ହୋଇ-
ଯାଏ ! ରତମାର ମାତୃ-ହୃଦୟ ତାହା ଦେଖି ଦେଖି ଆତ୍ମସତ୍ତା
ହରାଇଦେଇ ଭାବେ—ଏ ପୁଣି କି ବିଚାର ! ପଞ୍ଜରା-ଥରା ଏକ ଦୀର୍ଘ
ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହେ—"ହେ ପ୍ରଭୁ !"

ଧରମୁ ବେଲବୁଡ଼ ସରିକି ଅସ୍ଥାରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ଅଣା ପଇସା
ଧରି ଘରକୁ ଫେରି ରତମା ମୁହଁରେ ଦଣ୍ଡକ ପାଇଁ ଟିକିଏ ହସ
ଦେଖିବାକୁ ପାଏ—ସେଇଥିରେ ତା'ର ଶ୍ରାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ଶରୀରର
ସମସ୍ତ ଅବସାଦ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ, ଛାତି ଭିତରେ ତା'ର
ଯେଉଁ ଅଲିଭା ଶିଖାଟି ଅହରହ ଜଳୁଥାଏ—ସେଇଟା ଆଜ ଲିଭି
ନାହିଁ ।

ରତମା ପିଠିରୁ ତା'ର ଝାଳ-ଧୂଳି ପୋଛି ଦେଇଦେଇ
କହେ—"ଏଁ, ଶୁଣୁଛ ! ଆମ ଝିଅଟା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ କୁରୁତା
ସିଆଁ କରିଅ ନା !" ରତମାର ଶୁଖିଲା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଗୋଟିଏ
ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଧରମୁ କହେ—"ରତମ ! କହିପାରିବୁ, ଆମ
ଭଳି ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଝିଅର ବାପ-ମା ହେବା ଦେବତାର ଅଭି-
ଶାପ ନା ବରଦାନ ?" ରତମା ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ତା'ର
ସ୍ୱାମୀର ମୁହଁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହେ, କହେ—"ଆମ ବାବୁଆଣୀ-
ଙ୍କର ଅନେକ ଟଙ୍କା, ସୁନା ଅଛି, ନାହିଁ ? ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ
ଝିଅଁକୁ କେତେ ଗେଲବସରର କରିଛନ୍ତି—" ତା'ପରେ ଗୋଟିଏ
ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଛାତି ଭିତରଟା ଟିକିଏ ହାଲକା କରିଦେଇ ତା'ର

କଥାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ପକାଏ ।

ଧରମ୍ଭ ହାତପାପୁଲି ଦ'ଟାରେ ତାର ଶୁଖିଲା ଆଖି ଦୁଇଟିକୁ ଦଳିଦିଏ । ଦଣ୍ଡକ ପାଇଁ ଆଖିପତା ଗୁଡ଼ାକ ତା'ର ଓଦା ହୋଇ ଉଠେ । ସେ ଭାବେ—'ହାୟରେ ରତନୀ ! —ମାତୃତ୍ୱର ଦାବୀ ନେଇ ତୁ ଯେମିତି ଏ ଧରଣୀରେ ଜନ୍ମ ନେଇଛୁ—ବାବୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, ତୋର ଓ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି ଏକ ବିରାଟ ବ୍ୟବଧାନ—ଆକାଶ ପାତାଳ ପରି ! ତୁ ଆସିଛୁ ତୋରି ରକ୍ତ ନିଗାଡ଼ିଦେଇ ବାବୁଆଣୀଙ୍କର ଗତିପଥକୁ ରଙ୍ଗିନ କରିଦେବା ପାଇଁ—ଆଜି ସେ ତୋରି ରକ୍ତରେ ଅଲତା ପିନ୍ଧି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଓହ୍ଲାଇଛନ୍ତି ତୋରି ରକ୍ତରେ ପୁଷ୍ଟ ଉର୍ବଶୀ ପରି ଚୁପ ହେବ ତୋରି ମାତୃବକ୍ଷର ମର୍ମନ୍ତୁଦ ହାହାକାର ବାବୁଆଣୀଙ୍କର ହାହାକାରକୁ ଧୋଇଦେଇ ରଖିଛୁ—ତେଣୁ ଆଜି ତାଙ୍କର ସ୍ମିତ ଗର୍ବରେ ଉଲ୍ଲସିତ ; ଅଧର ହାସ୍ୟରଞ୍ଜିତ ହୋଇଉଠୁଛି ।'

ଏତିକିବେଳେ ଛୁଆଟା ତା'ର କାନ୍ଦି ଉଠେ । ରତନୀ ଚୁଲାରେ କାଠ ଦ'ଟା ପକାଇଦେଇ ହାଣ୍ଡିଟା ବସାଉ ବସାଉ କହେ—"ଏଥି, ଛୁଆଟାକୁ ଟିକିଏ ଧରି ଦିଅନା ।"

ଧରମ୍ଭ ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସିଉଠେ—'ରତନୀ, ଗରିବର ପୁଣି ସ୍ନେହ କ'ଣ ରେ ? ସେ ସବୁ କାଠ-ପାଷାଣଠୁ ଅଧିକ ହୀନ । ତାକୁ ସେହି ପରି ସ୍ଥିତିରେ ସବୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ପଡ଼େ ରେ !' ନିଜେ ପୁଣି ଛୁଆଟାକୁ ଟେକି ଉଠାଇ ଆପଣାର ବେଦନାତୁର ସ୍ମୃତି ଭିତରେ ଭିଡ଼ିଧରି ମୁହଁରେ ତା'ର ଚୁମାଟିଏ ଦିଏ—ଆଉ ତା'ର ଅବୋଧ ଚାହାଁଣୀକୁ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଚାହିଁ ଭାବେ—'ହାୟରେ ଶିଶୁ ! କେଉଁ ପାପଫଳରେ ତୁ

ଏ ଅଭିଶପ୍ତ ଘରେ ଆସି ଜନ୍ମ ନେଲୁ ରେ ! ଅଜାଣତରେ ଆଖିରୁ ତା'ର ଦି'ଟୋପା ଲୁହ ଶିଶୁର କପାଳ ଉପରେ ଖସିପଡ଼େ ।

ଦି'ଦିନ ହେଲା ଧରମୁ କାମକୁ ଯାଇନି—ଛୁଆଟିର ଭୀଷଣ ଜର ଆଜି କାସ । ହଠାତ୍ ସେଦିନ ପ୍ରଭାତରୁ ସେହି ବାବୁ-ବଙ୍ଗଳାର ଉତ୍ସବର ବାଦ୍ୟନାଦ ଉଠିଲା । ଧରମୁର 'ହାଟି' ଘରକି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ କମ୍ପି ଉଠିଲା ସେହି ବାଦ୍ୟନାଦରେ—ତାର ଝାଟି କାନ୍ଥର ଭଙ୍ଗାମାଟି ଝର ଝର ହୋଇ ଖସିପଡ଼ିଲା । ବଙ୍ଗଳାର ବାତାୟନର ପଛପଟେ ଦେଖାଦେଲେ ବାବୁଆଣୀ—ଅପୂର୍ବରୂପ ଧରି । ତାଙ୍କର ଆଜି କି ଅପୂର୍ବ ବେଶଭୂଷା—କି ଛନ୍ଦମୟ ପଦଚାଳନା – କି ପ୍ରାଣ ଖୋଲା ହସ ! ସବୁ ମିଳି ଏକ ଉଲ୍ଲଟ ଦୃଶ୍ୟର ରୂପ ନେଇ ଛିଡ଼ାହେଲା ଧରମୁର କୁଟୀର-ଦ୍ୱାରଦେ । ଛତଗ-ଗଡ଼ୀଆଣୀ ଆୟା ମଧ୍ୟ ଆଜି ନୂଆ ଛିଟ୍ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଛି । ଖୋକାର ବେକରେ ସୁନାର ହାର, ହାତରେ ସୁନାର ବଳା ! ରନ୍ଧାଘରୁ ଭାସି ଆସୁଛି ରାଜଭୋଗ ଖାଦ୍ୟର ସୁଗନ୍ଧ । କେତେ ଶହ ଅଶହ ଲୋକଙ୍କର ଯିବା ଆସିବା, ଖିଆପିଆର ଧୂମ ଲାଗିଲା—ଏଣେ କେତେ ମାଗିଖିଆ ବେଷଧର ପଛପଟେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦ କଣିକାଟିକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥାଆନ୍ତି । ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିଏ ପଡ଼ିଲାମାତ୍ରକେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଛୁଟି ଯାଆନ୍ତି— ଯେ ଆଗ ପାଏ, ଝଟକିନା ଗୁଟିପକାଏ କେତେ ଆନନ୍ଦରେ । ଠିକାଦାରବାବୁଙ୍କ ଉତ୍ସବ ବିଭୋର ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଉପରେ ଟିକିଏ ଢୋଳି ପଡ଼ିପାରେ ନାହିଁ । ଧରମୁ ତାର ଖୋଲଦ୍ୱାର ଫାଙ୍କ ଦେଇ ଏସବୁ ଦେଖେ—ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଏ । ଆଜି ଯେ 'ଖୋକା' ର ଜନ୍ମଦିନ !

ଏଣେ ଏତେ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରରେ ଉତ୍ସବ ରଜନୀମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଦେଲା ଏକ ଘନକୃଷ୍ଣ ବୈଶାଖର ପୁଞ୍ଜିଭୂତ ମେଘ—ଆଉ ଆସିଲା ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଘୂର୍ଣ୍ଣି ବାତ୍ୟାର ଉଦ୍ଦାମ ନର୍ତ୍ତନ । ରତମା ତା'ର ଛୁଆଟିକୁ କୋଳ ଭିତରେ ଧରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା—''ମୋ ଟିକିସଙ୍ଘୋଳିଆଟାରେ !"—ଧରମୁ ତା' ମୁହଁ ଉପରେ ହାତ ପକାଇ କହି ଉଠିଲା--''ନାହିଁ ରେ ନାହିଁ; ତୋର ପୁଣି ସଙ୍ଘୋଳି କ'ଣ ରେ ? ରତମା, ମୋର ଛୁଆଟା ଆଜି ଖାଇ ନାହିଁ କରେ ?"
ରତମା କାନ୍ଦି ପକାଇ କହେ--''ଟିକିଏ ଧରି ଦେଖ ନା, ଛୁଆଟାର ଦେହଟା କେମିତି ଖଇ ଫୁଟି ଯାଉଛି ।"

ଧରମୁ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହେ—''ଭଲ ହେଲାରେ ରତମା ଭଲହେଲା । ଆଜି ସେ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସବର କୋଳାହଳ ତୋର ଆଉ ମୋର କ୍ରନ୍ଦନର ରବରେ ବୁଡ଼ିଯିବ ନାହିଁ—ବରଂ କୋଳାହଳକୁ ଦ୍ୱିଗୁଣ କରି ବଢାଇ ଦେବ । ସେମାନେ ଯେ ସେଇୟା ଚାହାନ୍ତିରେ ! ଅମର ଶୁଖିଲା ପ୍ରାଣଟାକୁ ନିଗାଡ଼ି ଦେଇ ତାଙ୍କର ଶେଷ ରକ୍ତ ଧାରରେ ମିଶାଇ ଦେଇ ସେମାନେ ଯେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ତେଜରେ ଉଗ୍ରତର ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି—ଆମରି ହାଡ଼ଗୋଡ଼ା ଉପରେ । ତାଙ୍କର ସୁଖର ହାସ୍ୟଧ୍ୱନି ସେ ଅମର ଦୁଃଖୀଟା ଶକ୍ଳାରିକୁ କେଉଁ ଅତଳସାଗରରେ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଇ ଛୁଟିଚିବାକୁ ଚାହେଁ !"

ରତମର ପ୍ରାଣରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେହି ଉତ୍ସବର ଭ୍ରତଧ୍ୱନି ଆଉ ଧରମୁର କରୁଣ ଆଳାପର ସୁର—ସବୁ ଲଭି ଆସେ । ଦଦନ ହେଲା ତା'ର ଛୁଆଟିର ବେରାମ । ଟୋପାଏ ଔଷଧ ମଧ୍ୟ ପାଇଁଚିରେ ପଡ଼ିନ । କପଟଭାବରେ ଛୁଆଟିକୁ ବଞ୍ଚାଇବ ସେ ! ରତମା

ଧରମୁର ହାତ ଦୁଇଟି ଧରି କାନ୍ଦ ପକାଇ କହେ—"ଶୁଣୁଛ ! ଥରେ ଦେଖିଲ ଯାଅ ସେହି ଶୀଦାନ ଡାକ୍ତର ପାଖକୁ. ପିଲାଟା ପାଇଁ ଟିକେ ହେଲେ ଔଷଧ ମାଗି ଆଣ ।"

ଧରମୁ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ପୈଶାଚିକ ହସ ହସିଯାଏ । ମନେ ମନେ ଭାବେ—ରଜନୀ, ଏ ବିଶ୍ୱ ବକ୍ଷ ମଝିରେ ତୋର ଛୁଆର ସ୍ଥାନ ତୋର କୋଳଛଡ଼ା ଆଉ କେଉଁଠି ଯେ ନାହିଁରେ ! ଭଗବାନ ଯେ ଶରୀରର ମାୟାମମତାଟାକୁ ଜଉମୁଦ ଦେଇ ମା'ର ବୁକୁ ଭିତରେ ସାଇତି ରଖିଛନ୍ତି, ଏତେବେଳେ ଆଉ କିଏ ତୋ ଛୁଆକୁ ମୁହଁଟେକ ଦେଖିବରେ ! ତୋ ଛଡ଼ା ଯେ ଦୁନିଆର ଆଉ ସମସ୍ତେ ଦୁଆଳିଆ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।— ସେ ଆଉ ଭାବିପାରେ ନାହିଁ, ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ତା'ର ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼େ ।

ପାଞ୍ଚଦିନ ଦିନ ଧରମୁ ସାଶ୍ରୁନୟନରେ ପିଲାଟିକୁ ନେଇ କାଳନଦୀ କୂଳରେ ଟେଲିପୋଲ ତଳେ ଗୋଟିଏ ପଳାଶଗଛ ମୂଳରେ ଧରଣୀମାତାର ବକ୍ଷରେ ଉପହାର ଦେଇ ଆସିଲା । ପାଞ୍ଚ ଦିନର କ୍ଷୁଧାଜର୍ଜରିତ ଶରୀରଟାକୁ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଘେନି ଘୋଷାରି ଆଣୁ ଆଣୁ ଘରେ ତା'ର ଜୀବନ-ଲୀଳାର ଯବନିକା ଟାଣି ଦେଲା । —ଅନ୍ଧକାର—କାଳ କାଳ କାଳ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ସେ ଆଉ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ପଙ୍କଜିନୀ ଯାଉ ଚାଲିଛନ୍ତି ମହାକାଳର ଗୁରୁଭାର ବହନ କରି ।—ଦୂରର ପଞ୍ଚାୟତର ଅଟ୍ଟାଳିକାରୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଚାଷୀ ତାଙ୍କୁ ହାତଠାରି ଡାକୁଛନ୍ତି, "ହେ ଅଭିଶପ୍ତ ଚାଷୀ, ଆମେ ସବୁ ଯେ ତୁମରି ସାଥୀ; ତୁମରି ପରି ଦେବତାଙ୍କ ଅଭିଶାପର ଗୁରୁଭାର ମୁଣ୍ଡରେ ଲଦି ଚାଲିଛୁ ।"

ଧରମୁର କୁଡ଼ିଆଘରୁ ଯେତେବେଳେ 'ମୋ ଧନରେ' ବୋଲି କନ୍ଦନର ସୁର କ୍ଷୀଣରୁ କ୍ଷୀଣତର ହୋଇ ଭାସିଆସେ, ବାବୁ-ବଙ୍ଗଳାରେ ସେତେବେଳେ ଗ୍ରାମୋଫୋନର୍ ସୁର ଲହରୀ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠେ—'ପିୟା ମିଲନ୍ କୋ ଯାନା--ଆ···ଆ···'

ଠିକ୍ ଷ୍ଟେସନ ଆରପାଖ ପାହାଡ ତଳକୁ ପ୍ରକାଣ୍ଡକାୟ ଦୈତ୍ୟପରି କଳଘର କୃଷ୍ଣକାୟ ଚିମିନିଗୁଡ଼ିକ ଆକାଶକୁ ମୁଣ୍ଡ-ଟେକି ଧୂମ ଉଦ୍‌ଗାର କରୁଥିଲେ । ସେହି ବିସ୍ତୃତ କୃଷ୍ଣଧୂମରାଶି କୁଣ୍ଡଳାକୃତ ହୋଇ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଧୂସର ଅଭ୍ର ଧାରଣକରି ପ୍ରେତାତ୍ମା ପରି ମହାଶୂନ୍ୟରେ ଭାସି ଭାସି ଯାଉଥିଲେ । ଆଜି ତା'ର ଛାୟାତଳେ ବିରାଟ କଳଘର ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନିରୀହ ବ୍ୟକ୍ତିର ରକ୍ତଶୋଷଣ କରି ନିଜର ବର୍ଦ୍ଧନଶୀଳ କଳେବରକୁ ପୁଷ୍ଟ କରୁଛି । ଏହି ଦାନବରାଜ୍ୟର ହୁଙ୍କାରରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହୃତ୍‌କମ୍ପ ଉଠେ । କଳଘରର ମାଲିକ ହାତରେ କାଉଁରି କାଠି ରହିଛି – ବୁଲାଇ ଦେଲାକ୍ଷଣି ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଉଭାହୁଏ ଆଜ୍ଞାଧୀନ ଦେବାହୂତ । ଜିଜ୍ଞାସୁ ନୟନରେ ମାଲିକ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରେ-- 'କ'ଣ ଲୋଡ଼ା ସାଆନ୍ତେ ?' ମାଲିକ ତାର ବିଶାଳଉଦରରେ ହାତ ବୁଲାଇ ହାଉମାରି କହେ—'ଲୋଡ଼ା ? —ଲୋଡ଼ା ଟଙ୍କା, ଅଜସ୍ର ଟଙ୍କା ?' ଦେବାହୂତ ଜଉଗୁଣି କହେ—'ଟଙ୍କା ! ତାହେଲେ ଦେ ସାଆନ୍ତେ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣର ବଳିଦାନ ଲୋଡ଼ା !' ମାଲିକର ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତରେ ଗୁରି-ଛ'ଅଣା ପଇସା ବିନିମୟରେ ଛୁଟି-ଆସନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ସର୍ବହରାର ଦଳ—ଧରମୁ ପରି ନିଜର କଳିଜା ଫାଡି ଉଟକାରକ୍ତ ଢ଼ାଳିଦେବା ପାଇଁ ।

"ହଜାର ହଜାର ନାରନ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବୁଭୁକ୍ଷୁ, କୋଟି କୋଟି ବାସହରା ଧାଇଁ ଆସନ୍ତି, ଆକୁଳ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାନ୍ତି ମାଲିକର ପଦତଳେ,—ହେ ପ୍ରାଣଦାତା, ତମର ବାହୁଚ୍ଛାୟା ତଳେ ଅନ୍ନ ଓ ଆଶ୍ରୟର ଭିକ୍ଷା ଗୃହୁଁ !" କେତେ ଆସନ୍ତି, କେତେ ଯାଆନ୍ତି—କେତେ ବଳର ମୂପକାଠରେ 'ଅନ୍ନ—ଆଶ୍ରୟ'ର ବୁଭୁକ୍ଷା ଶରଦନ ପାଇଁ ମେଣ୍ଟାଇ ଦଅନ୍ତି । ମାଲିକ ଏକ ବିଦ୍ରୂପର ଅଟ୍ଟହାସ ହସି ଭାବେ ,—"ଏମାନେ ଯେ ନାଡପ୍ରତ ଏଇପରି ଆସି ବଳର ମୂପକାଠରେ ସାନନ୍ଦରେ ଗଳା ବଢାଇ ଦଅନ୍ତି, ସ୍ୱା' ବ କଣ ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ?'—ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶ୍ରମିକର ବୁକୁ ଉପରେ ସେ ବିଜୟ ଗର୍ବରେ ଚଳାଇ ନିଏ ତା'ର ରଥ—ସମସ୍ତ ଅଧିକାରର ଦାବୀ ଦେଇ ଛୁଡ଼ାହୁଏ ଯାଇ ସେହି ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଅଶିକ୍ଷିତ ନାରନ କ୍ଷୁଧିତ ଜନତାର ମର୍ମରେ ଘାତ ଫୁଲାଇ !

ଧରମୁ ଏହି ଛଅଟି ଦିନ କାମକୁ ଆସି ନ ଥିଲା । ଘାତ ଭିତରଟା ଯେ ତା'ର ପୋଡିଜଳି ଯାଉଛି—ଯୁଧାରେ ଦେହଟା ଥରି ଥରି ଉଠୁଛି । ସେଦିନ କାମରୁ ଛୁଟିହୋଇ କୁଡ଼ିଆକୁ ତାର ଫେରିବାକୁ ବସିଛି, ମେନେଜର ସାହେବ ଡାକିଲେ—"ଶୁଣେ। ଧର୍ମୁ, ଏହି ଗୁଳବସ୍ତାଟା ନିଏ ଆମର ବାସାଯାଏ ଅଧିରି ! ଧରମୁ ମେନେଜରର ଆଦେଶ ନତମସ୍ତକରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯାଇ ଗୁଳିତବର ଗୁଳ ବସ୍ତାଟା ପାଖକୁ ଗଲା, କିନ୍ତୁ ତାର ଶୋକା-କାତର ଆଉ କ୍ଷୁଧା-ଜର୍ଜର ଶରୀରର ଦୁର୍ବଳ ହାତ ଦୁଇଟି ଦେହ-ମହଣି ବୋଝ ଉଠାଇ ପିଠିରେ ଲଦି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବ୍ୟର୍ଥ ଚେଷ୍ଟା କରି ବୋଝଟା ଉଠାଇବାକୁ ଯାଇ ନିଜେ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା ।

ମେନେଜର ସାହେବ ପାର୍ଟି କରି ଉଠିଲେ—"ବେଟା ଶାଲା କୁଲ୍ ହୟେଛେ । ଏତଟୁକୁ କାଜ୍ କର୍ତେ ବେଟାର ଧାତ ଭେଙ୍ଗେ ଯାସ୍ଚେ । କୋନ୍ ନବାବେର ଛେଲେରେ ହାଁ ? ଭାଗୋ ନନ୍ସେନ୍ସ, ଷ୍ଟୁପିଡ୍ କୋଉଥାକାର । ଏଇ ଛୋଡ଼ା ନିୟେ କୁଲିଦେର ମହଲେ ଲଡ଼ାଇ କରେ, ବାଃ !......ଏଇ ମିଠୁଆ, ଶୁନୋ ଇଧର ! ଏଇ ଗୁଲି ବାସ୍ତାଟୋ ଲେକର ଆମାର ବାସାମେ ପୌଁଛୁ ଦେଗା, ସମ୍ଝା ।...ହୁଁଃ, ବେଟା ଗାଧା କୋଥାକାର ।"

ମିଠୁଆକୁ ଗୁରୁଦିନ ହେଲା ଜର—ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଜର ଦେହରେ କାମ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲା । ନହେଲେ ନ ଚଲେ—ପାଞ୍ଚପ୍ରାଣୀ କୁଟୁମ୍ବ । ମିଠୁଆ ମଧ୍ୟ କମ୍ପି କମ୍ପି ଆସି ବସ୍ତା ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ତା' ଭାବଗତି ଦେଖି ମେନେଜର ସାହେବ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଉଠିଲେ—"ନା, ନା ଏଦେର ଦିୟେ ଆର ହବେନା—ଏ ଶାଲାଦେର୍ କେ କାଲକେ ଛାଡ଼ାତେଇ ହବେ ।"

ହଠାତ୍ ଠିକାଦାର ସାହାବଙ୍କୁ ତଲପ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ଏଣ୍ଟିକୁ ଜର ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଆଜି ଆସି ନାହାନ୍ତି । ଖବର ଶୁଣି ମେନେଜର ସାହେବ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ—'ଏଇ ରେ, ଠିକାଦାର ତୋବି ନା ଏଲେ କାଜ୍ କେ ଚଲେନା-ଡାକୋ ଓର ବାସାୟ ଗେଛେନ ତ ଅଚ୍ଛା, ଓ ରେ ମ ଓରି ସାଧୋ, ଏଇ ବାସ୍ତାଟା ନିୟେ ଆମାର ବାସାୟ ପୌଁଛେ ଦେ ଏ ଆଦି—" ହେଲି ସେ ଠିକାଦାର ଡେଙ୍ଗା ଆଡ଼କୁ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇଲେ ।

ଧରମ୍ କଲକା ପରି ଚିଅଇଦୋଇ ଭାବେ—"ହାୟରେ ହତଭାଗ୍ୟ କୁଲୀ! ଏହିପରି ଭବରେ କେବଳ ଖାଟି ଲାଞ୍ଛନା ପାଇବା ପାଇଁ ତମର ଜନ୍ମ। ରୋଗଶୋକ ମଧ୍ୟ ତମପାଇଁ ନାହିଁ। କେବଳ ତମେ ଜନ୍ମ ନେଇଛ ତମର ଜୀବନର ରସଧାରା ପଲେପଲେ ଢାଳିଦେବା ପାଇଁ—ତମର ମାଲିକର ପୁଞ୍ଜି ନିମନ୍ତେ। ତମର ଶୁଷ୍କ ନୀରକ୍ତ ଦେହର ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ରସ ଢାଳି ମାଲିକର ରୋପିତ ପୁଞ୍ଜି ବୃକ୍ଷଟିକୁ ପଲ୍ଲବ-ପୁଷ୍ପ-ଫଳରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବ—ଏଇ ଯେ ତମର ପରମ ଧର୍ମ। ତମର ଜୀବନର ରସଧାରାର ଦାମ୍ ଯେ ମାଲିକର ଦରବାରରେ ଅତି ତୁଚ୍ଛ—ଅତି ନଗଣ୍ୟ।" ହଠାତ୍ ମିଠୁଆ ତାର ହାତଟି ଧରି ଟାଣିନେଇ କହେ—"ଧରମୁ ଭାଇ, ଘର ଚଲୋ।" ଧରମୁର ତନ୍ଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିଯାଏ।

ମେନେଜରର ଓପେଲ୍ ଗାଡିଖଣ୍ଡିକ ଧରମୁର ହାଟିଂ ସାମନାରେ ହର୍ଣ୍ଣ ଦେଇ ଛୁଟିଯାଏ—ଆଉ ଛିଡ଼ା ହୁଏ ଯାଇ ବାବୁ ବଙ୍ଗଳାର ଫାଟକ ସାମନାରେ। ଉତମା ମଟରର ହର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଚମକି ଉଠି ପୁଣିଥରେ ଦ୍ୱାର ଫାଙ୍କରେ ଚାହେଁ ସେହି ବଙ୍ଗଳା ଆଡ଼କୁ। ଆଜି ସକାଳୁ ସେ ଦେଖୁଛି, କେତେ ବାବୁ ଆସୁଛନ୍ତି ଆଉ ଯାଉଛନ୍ତି। କିଏ ବା ଖୋକାର ମା'କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଛନ୍ତି—କେହି ବା ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଲାଲ ମଖମଲର ପୋଷାକ ଖୋକାକୁ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଉଛି। ଛତିଶଗଡଆଣୀ ଆୟା ଆଜି ବିଜୁଳି ପରି ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଉଛି। ସକାଳୁ ଏମାନେ ଡାକ୍ତର କେତେଥର ଯେ ଆସିଲେଣି ତା'ର ଠିକ୍ ନାହିଁ। [illegible] ନର୍ସ କି ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଔଷଧ ନେଇ ଖୋକା ପାଖରେ ଅନବରତ

ବସି ରହୁଛି । ରତନୀ ତା' ପଡ଼ୋଶୀ ଯମୁନା ମାଆଙ୍କୁ ପଚାରି
ବୁଝିଥିଲା ଯେ ଠିକାଦାରବାବୁଙ୍କ ପିଲାଟିକୁ ଜର ହୋଇଛି । ସେ
ସେହିଦିନୁ ମୂକହୋଇ ବସିରହି ଚାହିଁ ରହୁଥାଏ ସେହି ବଙ୍ଗଳା
ଆଡକୁ । କେତେବେଳକେ ହଠାତ୍ କ'ଣ ହେଲା କେଜାଣି ଭୂତ
ଲାଗିଲା ପରି ଦଉଡ଼ିଗଲା ତା'ର ଭଙ୍ଗା ପେଡ଼ିଟା ପାଖକୁ, ଆଉ ତା
ଭିତରୁ ତା'ର ପିଲାଟିର ଜାପାନୀ ଖେଳନା ଖଣ୍ଡି ବାହାର କରି
ଦଣ୍ଡେ ଦେଖିଲା, ଆଉ ସେଇଟା ଛାତି ଉପରେ ଚାପି ଧରି କାନ୍ଦି
ଉଠିଲା—'ମୋ ଧନ କୁଆଡ଼େ ଗଲୁରେ ମୋ ଅନ୍ଧର ଲଉଡ଼ି...'

ଧରମୁ ମିଠୁଆ କାନ୍ଧରେ ଭରାଦେଇ ଟଳାଟଳ ଆସି ଦେଖେ—
ଘରର ତା'ର ଏଇ ଅବସ୍ଥା ! ସେ ରତନୀ ପାଖକୁ ଯାଇ ଡାକେ—
"ରତନି !" ରତନୀ ଧରମୁର ଡାକ ଶୁଣି ବାଘୁଣୀ ପରି ଧାଇଁଯାଇ
ତା'ର ଛାତି ଉପରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦି ପକାଇ କହେ—"ମୋ ଧନ ଯେ
ଠକଦେଇ ଚାଲିଗଲା । ବର୍ଷା ଆଉ ଝୁଲକା ପବନ ଲାଗି ଯେଉଁ
ଜର, କାଶ ହେଲା ଆଉ ସେ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ ! ତା' ପାଇଁ ଯେ
ଔଷଧ ଟୋପାଏ ମିଳିଲା ନାହିଁ !"

ଧରମୁ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ କହେ—"ରତନି, ଏଇ ସହ-
କୁଡ଼ିଆର ଫାଙ୍କରେ ଯେ ଆମର ପୋଷା ଚଢ଼େଇ ଉଡ଼ି ଚାଲିଗଲା ।
ତାକୁ କେମିତି ରଖିଥାନ୍ତୁରେ ଏ ଭଙ୍ଗାଘରେ ବାନ୍ଧକରି ।" ସେ
ମିଠୁଆର ହାତ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତଦେଇ ବସିପଡ଼ି ଭେଁ ଭେଁ
କରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ମିଠୁଆ ଏ ଶୋକ ବିହ୍ୱଳ ଦମ୍ପତିଙ୍କ କରୁଣ-
ବିଳାପ ଶୁଣି ଅଧୀର ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁସଜଳ ନୟନରେ
ଧରମୁକୁ ଉଠାଇ ଘର ଭିତରକୁ ନେଇ ଯାଇ କହିଲା, "ଧରମୁଭାଇ

ସେମନେ ସେ କା ହୋଗା—ହାମ୍ ଲୋଗୋଁକା କପାଲ ହୈ ।" ଧରମୁ ତା' କଥାରେ କାନ ନ ଦେଇ ବାବୁବଙ୍ଗଳା ଫାଟକ ପାଖରୁ ମେନେଜରଙ୍କର କାରଟା ଆଡ଼କୁ ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଭାବେ—ଅତୀତ କାରଖାନାର କଥାଗୁଡ଼ାକ । ସେମାନେ କୁଲି ଆଜି ସେ କାରଖାନାର ମେନେଜର, ଦୁହେଁଯାକ ସମାନ ଭାବରେ ଗୋଲାମୀ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କି ବିରାଟ ବ୍ୟବଧାନ !

ପରଦିନ ଧରମୁ ଯେତେବେଳେ କାମରୁ ଫେରିଲା—ସେତେ-ବେଳକୁ ସଂଧ୍ୟା । ଆକାଶରେ ତାରା ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଦେଖା ଗଲେଣି । ସେ ଛିଣ୍ଡା ଗଞ୍ଜିଗଣ୍ଡିକ ଦେହରୁ ଖୋଲି ବାଉଁଶ ଦଣ୍ଡାରେ ଝୁଲାଇଦେଇ ଗାମୁଛାଟା ଟାଣିନେଇ କାନ୍ଧରେ ପକାଇଲା ଆଉ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ କହିଲା—"କାଲିଠାରୁ ମୋର କାମକୁ ଯିବା ବନ୍ଦ ହେଲା ରତନି । ଆଜି ଠିକାଦାରବାବୁ ଜବାବ ଶୁଣାଇ ଦେଲେ ।"

ରତନୀ ଏହା ଶୁଣି ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲାପରି ତାଟକା ହୋଇ ଧରମୁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା—ମୁହଁରୁ ପଦେ କଥା ତା'ର ବାହାରିଲା ନାହିଁ । କିଛିକ୍ଷଣପରେ ମୁହଁରୁ ହାତ ପୋଛି ପଚାରିଲା, "ତମର ଦୋଷ କ'ଣ ହେଲା ଯେ ତମକୁ କାମରୁ ଛଡ଼େଇଦେଲେ ?"

ଧରମୁ ଅତି ବିକୃତକଣ୍ଠରେ କହିଲା,—"ଦୋଷ ଆଉ କ'ଣ ? ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଳି ମିଶି ରହିବାଟା ହେଲା ମୋର ବଡ଼ ଅପରାଧ । ସେଠର ଯେଉଁ ଦୁଇନମ୍ବର ହାଟିଂ ପୋଡିଗଲା—ସେଇ ଜଳନ୍ତା ଘରୁ ହରିସାହୁର ଛୁଆଟି ବାହାର କରି ଆଣିଥିଲି

ବୋଲି ଆଖପାଖ ସବୁ କୁଲିଯାକ ସେଇଦିନୁ ମୋତେ ବଡଭାଇ ପରି ମାନନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ମେନେଜରର ସନ୍ଦେହ ଯେ ମୁଁ ମେଳି-କରି ତାଙ୍କ କାମ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଯାଉଛି ।" ଧରମୁର କଥା ନ ସରୁଣୁ ହରି, ମିଠୁଆ, ବେମା ପ୍ରସାଦ, ଶଙ୍କରା ପ୍ରଭୃତି ଦଶ ବାର ଜଣ କୁଲି ଆସି ଧରମୁ ଦୁଆରେ ପହୁଞ୍ଚିଲେ । ହରି ଆଗପଛ ହୋଇ କହିଲା—"ଧରମୁ ଭାଇ, ଆଜି ଆମେ ତମ କତିକୁ ଶେଷ ଥର ପାଇଁ ଆସିଛୁଁ । କ'ଣ କହୁଛ କୁହ । ଆମେ ଆଉ ଅପେକ୍ଷା କରିବୁ ନାହିଁ, କାଲିଠୁ ଧର୍ମଘଟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବୁ । କେବଳ ତମର ଆଦେଶ ମାନି ଆମେ କିଛି କରୁ ନ ଥିଲୁ । ଏଇ ତ ଦେଖୁଛୁ ଶଙ୍କରା, ଗୋପୀଆ, ରାମଦାନ ହେଉ ହେଉ ତମପରି ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କାମରୁ ବାହାର କରାଗଲା, ଆମେ ଆଉ କେତେ-ଦିନ ସହିବୁ ? ଆଜି ତମଠି ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ଆସିଛୁ ।"

ଧରମୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲା—"ଦେଖ ହରି, ମୋ' କପାଳରେ ଯାହାଥିଲା ହେଲା । ତମେସବୁ ଖାଲି ମିଛଟାରେ ନିଜ ଉପରକୁ କାହିଁକି ବିପଦ ଡାକି ଆଣିବ କହିଲ ? ଉପରେ ଭଗବାନ ସବୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି—ସେଇ ଏକା ବିଚାର କରିବେ । ଏ ସଂସାରରେ ପୁଣି ଠିକିଏ ସହିବୋଲି କାମ କରି ଯିବାଟା ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିମାନର କାମ । ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରି କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । ଯାହା କର ପଛକେ କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଦେଖିବ—ଯେତେ ଝଡ଼ଝଞ୍ଜା ସବୁ ଗରିବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବୋହିଯିବ । ସେଥିରେ ପଣି କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ ଭାଇ । ତୁମେ ସବୁ ମୁଣ୍ଡ ଠିକ୍ କରି ନେଇ କାମରେ ଯାଇ ଲାଗ । ମୋ ପାଇଁ ଭାବ ନାହିଁ—ଏ ତ ନିତି ଦିନିଆ ଦୁନିଆର ଜଣାଶୁଣା ଘଟଣା ।

ହରି ପ୍ରଭୃତି ଭୁନିଭାନ ହୋଇ ଗୁଲିଗଲେ—କିନ୍ତୁ ଘଟି ଭିତରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ନାଆଁଟା କୁହୁଳି କୁହୁଳି ରହିଥିଲା ସେ ଇଟା ହୁହୁ ହୋଇ ଜଳି ଉଠିଲା । ଯାଉଁ ଯାଉଁ ରାସ୍ତାରେ ହରି ତାର ସଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା—"କହିଲ ଭାଇ, ବେନୀପ୍ରସାଦ, ଧରମା ଭାଇ ମଣିଷ ନା ଦେବତା ?"

ଧରମୁ ନାନା ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ କେଉଁଠି ହେଲେ ଗୋଟାଏ କାମର ଯୋଗାଡ଼ କରି ନ ପାରି ହତାଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଆଜିକୁ ସ୍ତରିଦନ ହେଲା ଓଳିଏ କରି ଭାତ ଉପା ହୋଇଛି । ସେଠ ଦୋକାନୀଟା ଭାରି ଭଲ ମଣିଷ, ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଦୋଷ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ । ନିଜ ବଗୁରା ତାର ସାନ କଲିଜାରେ କେତେ ଦମ୍ଭ ରଖିବ । ଆଜି ସେ କହିଦେଇଛି—ଆଉ ଚଳାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଧରମୁ ଯେ ଦନେ ବୋଲି ତାର ପଇସା ବାକି ରଖିନାହିଁ, ଏଇଥିପାଇଁ ତାକୁ ଏଇ କେତେଦିନ ଯେମିତି କେମିତି ଚଳାଇଦେଲା—ଏଣିକି ଆଉ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ବାକି ରହିଲେ ସାଙ୍ଗ ପଡୋଶୀ ହରି, ଶଙ୍କର, ମିଁଟୁଆ ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କର ବା ସାହସ କେତେ । ପୂରା ଦୁଇଓଳି ନିଜର କୁଟୁମ୍ବକୁ ଚଳାଇଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲିଯାଏ । ସେମାନେ ବା କେତେଦିନ ଆଉ ଏମିତି ନିଜ ମୁହଁରୁ ତା ସଙ୍ଗେ ଆପଣା କୁଟୁମ୍ବ ମୁହଁରୁ ଭାତଗୁଣ୍ଡା ଉଠାଇ ଆଣି ଧରମୁକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ।

ଶେଷରେ ଧରମୁ ନିହାତି ନିରୁପାୟ ହୋଇ ନିଜମସ୍ତିକରେ ଯାଇ ଛୁଟାହେଲା କାରଖାନା ସୋସାଇଟିର କର୍ମକର୍ତ୍ତା ନିକଟରେ ।

ସେ ତ କାମରେ ଥିଲାବେଳେ ମାସକୁ ଗ୍ଭରଅଣା ପଇସା ଦେଇ ଥିଲା ସୋସାଇଟି ପାଇଁ । ଆଜି ସେ ନିଷ୍କର୍ମା—ତେଣୁ ସେ ଆଜି ସୋସାଇଟିର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ । ନାନା ପ୍ରକାର କାକୁତି ଜଣାଇ ଧରମୁ କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ତାର ବିପଦ ଜଣାଇ ଗ୍ଭରିଶଟି ଟଙ୍କା ଧାର ଗ୍ଭହିଁଲା । ଶେଷରେ ଅତି କୁଣ୍ଠିତହୋଇ କହିଲା—"ଦେଖନ୍ତୁ ଆଜ୍ଞା, ଆଜିକୁ ଅଠବର୍ଷ ହେଲା ଏଇଠି ରହୁଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରେ କେବେ କାହାର ନିକଟରେ ହାତ ପାତି ନାହିଁ । ନିଜର ହାତ ଖଟାଇ ଜୀବିକା ଅର୍ଜିଛି । ଆଜି ନିହାତି ହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ଆପଣଙ୍କର କୃପାପ୍ରାର୍ଥୀ । ସେଥିକୁ ଆପଣଙ୍କ ଦୟା ।

ସୋସାଇଟିର ବାବୁଟି ହେଁ ହେଁ ହୋଇ ହସିଦେଇ କହିଲେ—ସବୁ ବୁଝିଲି ଧରମୁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି—ନାଗ୍ଭର ! ସୋସାଇଟିର କଡ଼ା ନିୟମ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅଛି । ତୁମି କାଜେ ଥାକିଲେ ଟାକା ଦେୟା ହୋତୋ । ତୁମେ ଯେ ଆର କାଜେ ନାହିଁ । ଏରକମ ଟାକା ତ ଆର ଧାର ଦେୟା ହୟନା । ତୁମି ତ ସବ୍ ବୁଝିଛ ଧରମୁ, ମୁଁ କ'ଣ କହିବି ।

ଧରମୁ ସବୁ ବୁଝେ—କିନ୍ତୁ କ'ଣ କରିବ ! ଉପାୟ ନାହିଁ । କ୍ଷୋଭ ଓ ଅଭିମାନରେ ଧରମୁର ଛାତିଟା ଫାଟିପଡ଼ିବାକୁ ବସିଲା । ଶତ ଚେଷ୍ଟାକରି ମଧ୍ୟ ସେ ଆଉ ପଦେ କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ନତମସ୍ତକରେ ସୋସାଇଟିର ଅଫିସଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲା । ଧରମୁ ଆଜି ବିଶ୍ୱ-ସଂସାରରେ ପାଗଳ । ଗରିବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତ ଦିନେ ମଣିଷ ଥିଲା । ଆଜି ମିଲ କାମରୁ ବାହାରି ଯାଇ ଅକର୍ମା ହୋଇ ପଡ଼ିଛି,—ହେଲେମଧ୍ୟ ସହିବାର ତ ଗୋଟାଏ ସୀମା ଅଛି । ସେ କେବେହେଲେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲା ଯେ କେବେ ପୁଣି

ସେ ଅନାହାର ଅର୍ଦ୍ଧାହାରରେ ଦିନ କଟାଇବ—ପୁଣି ତାକୁ ଭିକ୍ଷୁକ ପରି ସୋସାଇଟି ଘରେ କାରୁଣ-ବିଳାପ କରି ସୁଦ୍ଧା ହତାଶ ହୋଇ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦୁସ୍ଥ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ସମିତିର ମୂଳଦୁଆ ଗଢ଼ା—ତାର ପୁଣି ଗୋଟାଏ ନିୟମ ଶିଙ୍ଖଳ ! ଧରମୁ ଶୁଷ୍କମୁଖରେ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ରତନୀ ତାର ବାଟଚାହିଁ ବସିଥାଏ । ସେ ଧରମୁ ମୁହଁରୁ ସବୁ ଶୁଣି ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରିଉଠେ । ଆଖି ଦୁଇଟିରୁ ତା'ର ଲୁହ ଝର ଝର ହୋଇ ଖସିପଡ଼େ ।

“ତାହାହେଲେ ଆମେ କ'ଣ କରିବା ! ବାବୁମାନେ ବୋଧ ହୁଏ ଆମକୁ ଏଇଠି ଏହିପରି ଭାବରେ ଶୁଖି ଶୁଖି ମରିବାର ଦେଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ସୋସାଇଟି ନୁହେଁ ତ, ଖାଲି ଜୁଆ-ଚୋରଙ୍କ ଅଡ୍ଡା ! ସେଇଥି ପାଇଁ ଡାକ ଢୋଲ ବଜାଇ କୁହା-ହେଉଥାଏ—'ଆଉ ତୁମର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ—ରୋଗଶୋକରେ ପଡ଼ି ଅକର୍ମା ହୋଇ ବସି ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁ । ଏହା ସବୁ ଭେଲଅମୁଣ୍ଡିଆ ଧୋବଧାଉଳିଆଙ୍କ ବେଇମାନି । ହଉ, କୁଲିମାନଙ୍କର ପରା ଗୋଟାଏ ସଭା ଅଛି—ସେଇଠାକୁ ଥରେ ଯାଅ ନା ?”

“ବୁଝିଲ ରତନି, ଏତେଦିନ ହେଲା ଏତେ କଷ୍ଟରେ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ମୁଁ କାହିଁକି ସେଠାକୁ ଯାଉନି ! ସେଠାକୁ ଗଲାକ୍ଷଣି ସେମାନେ କହିବେ ଆସ ଧର୍ମଘଟ କରିବା—ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା । କିନ୍ତୁ ତୁ ତ ଜାଣୁ ରତନି, ଏସବୁ କାମ ମୁଁ ଏହାବେଳକେ ପସନ୍ଦ କରେ ନାହିଁ ।

"କିଛି ପାରିବ ନାହିଁ ତ କହିବ କ'ଣ ? କେବଳ ଉପାସ କରି ରହିପାରିବ ?"

ଧରମୁର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଆସେ । ସେ ତା'ର ଉଦ୍‌ଗତ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟାକୁ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ଦବାଇରଖି କହେ— "ରତନ, ସବୁ ଜାଣିସୁଦ୍ଧା କାହିଁକି ମୋତେ ଏମିତି କହୁ । ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ରତନ, କାହିଁକି ସେ ବାଟରେ ପାଦ ବଢ଼ାଇବାର କ୍ଷମତା ମୋର ଆଦୌ ନାହିଁ ।"

ଏଇ କଥାପଦକରେ ରତନାର ନାରୀପ୍ରାଣର କେଉଁ ଏକ ଗୋପନ କୋମଳତନ୍ତ୍ରୀରେ ଅଘାତ ଲାଗେ । ପ୍ରସାରିତ ଭୁଜ-ବନ୍ଧନରେ ସେ ସ୍ୱାମୀକୁ ତା'ର ଛାତି ଭିତରେ ଭିଡ଼ିଧରି କରି କରି ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠେ,—"ମୁଁ ସବୁ ଜାଣେ ଗୋ, ସବୁ ଜାଣେ !— ନିସ୍ୱାର୍ଥ ସ୍ୱାମୀ ଯେ ମୋର ମାଛିଟାକୁ ମାରି ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ— ସେକଥା ମୋ ଠାରୁ ଆଉ ବେଶୀ ଜାଣେ କିଏ ? କିନ୍ତୁ ଏ ଜଗତରେ ଯେ ଏଇ ନିସ୍ୱାର୍ଥତାର ଆଦର ନାହିଁ ! ହଉ,—ମୁଁ କାଲି ନିଜେ ଯିବି ସେଇଠାକୁ !"—

—"ତୁ ଯିବୁ ରତନ ?" ଧରମୁ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଚାରିଲା । "ତୁ ଗଲେ ଯେ ମୋର ସବୁ ସରିଲା । ନା, ମୁଁ ଏଇଲାଗେ ନିଜେ ଯାଉଛି"—କହି ଧରମୁ ସେଇ ସନ୍ଧ୍ୟା ଅନ୍ଧାରରେ ଶ୍ରମିକସଂଘର କୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲା ।

ଶେଷରେ ଶ୍ରମିକ ସଂଘର ଚେଷ୍ଟାରେ ଧରମୁ କିଛି କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ପାରିଲା—କିନ୍ତୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ତ ପ୍ରଚୁର ନୁହେଁ !

ସେଥିରେ ଦ'ଓଳି ଦ' ଜଣଙ୍କର ପେଟ ଭରିବା ବି ଏକା-
ବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ ।

କୋଉଏ ଦିନ ପର କଥା । ଖାଦାନ କଳଘରସବୁ ଆଜିକୁ ଦ'ଦିନ ହେଲା ବନ୍ଦ । କୁଲି ମଜୁରିଆ ସଭିଏଁ ଧର୍ମଘଟ କରି କାମ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ହରି ଏଇ ଧର୍ମଘଟର ପ୍ରଧାନ ନେତା—ତାକୁ ନେଇ ଏଇ କୋଉଏଟି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଦଳ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ଏ ଅଭିଯାନ ମାଲିକର ବିରୁଦ୍ଧରେ ନୁହେଁ—କେବଳ ତାଙ୍କର ନିଜର ଅଭାବ ଓ ଅଭିଯୋଗ ଜଣାଇ ତା'ର ପ୍ରତିକାର ପାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଏ ଦଳଗଠନ କରି ଧର୍ମଘଟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମେନେଜର ସାହେବ ଏ ଦଳର ଅଭିଯାନ ଦେଖି ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଭାବି କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସବୁ କୁଲିଯାକ ଯଦି ଏକଯୋଟ ହୋଇ ଗୋଟାଏ କିଛି ଦାବି କରି ବସିବେ—ତା'ହେଲେ ମାଲିକ ତେ ତାହା ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ ! ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ତାର ଫାଙ୍କେ ଫାଙ୍କେ ଉଡ଼ିଯିବ । ଏହି ସନାତନ ପନ୍ଥାକୁ ଏମିତି ସହଜରେ କରିଛାଡ଼ା କରିଦେବା ମେନେଜରଙ୍କ ନାଡ଼ି ନକ୍ଷତ୍ରରେ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାର କରି ବମ୍ବେରୁ ବଡସାଇବ ମାଲିକଙ୍କୁ ଅଣାଇଛନ୍ତି ।

ସଂଧ୍ୟା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଶ୍ରମିକସଂଘ କୁଡ଼ିଆଟିରେ ପ୍ରାୟ ଶହେ ଭିତରେ ଶ୍ରମିକ ରୁଣ୍ଡହୋଇ ଅଫିସରମାନଙ୍କ ଘର ପାଖରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାର ଆଲୋଚନାରେ ଥାଆନ୍ତି, ବଡ଼ ସାହାବଙ୍କ ଚପରାସି ଆସି ହରିକୁ ଡାକି କହିଲା, "ସାହାବ ମେନେଜର ଉପରେ ବଡ଼ ରାଗି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ତମ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟାଏ ଆପୋଷ ମୀମାଂସା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେଣୁ

ତୁମକୁ ଡାକୁଛନ୍ତି ।" ଏହା ଶୁଣି କେତେକ ପାଟିଙ୍କର ଉଠିଲା—
"ରଖା-ହା ତମର ସାହେବ—ଆମେ କିଛି ଶୁଣିବୁ ନାହିଁ, ତମେ ଯା'
ବାହାର ।" କିନ୍ତୁ ହରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହେ—"ଆଚ୍ଛା,
ସାହେବ ଯେବେ ଡାକୁଛି, ମୁଁ ଶୁଣି ଆସେ । ତା'ର ମତଲବ କ'ଣ !
ଯଦି ଭଲରେ ଭଲରେ ଆମ କାମ ହାସଲ ହୋଇଯାଏ ତା'ହେଲେ
ମିଛଟାରେ ଉଲ୍‌ଲୁଫ୍ କରିବା କିଆଁ !" ଏଥିରେ ଅନେକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ହୁଅନ୍ତି, କେତେକ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ନେତାର ଆଦେଶ ମାନି-
ବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରତିବାଦ ନ କରି କହନ୍ତି, "ହଉ ଯାଅ କିନ୍ତୁ ଆମେ
ତମର ଅପେକ୍ଷାରେ ଏଇଠି ବସି ରହିଲୁ । ତମେ ନ ଫେରିଲେ
ଆମେ ଏଠାରୁ ଉଠୁନୁ ।"

ହରି ଚପରାଶୀ ସହିତ ଯାଇ ସାହେବଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି
ସଲାମ କରି ଛିଡ଼ା ହେଲା । ମେନେଜର ତାକୁ ଦେଖି ଘୃଣାରେ
ମୁହଁ ବୁଲାଇ ନେଲେ । ସାହେବ ହରିକୁ ଦେଖି ସଗିଜଠି କେତେ
କ'ଣ କହି ଗର୍ଜିଗଲେ । ତା'ପରେ ଅନେକ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ
ଶେଷରେ ପକେଟରୁ ପିସ୍ତଲ ବାହାର କରି ଚରମ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଜଣାଇ-
ଦେଇ କହିଲେ—"ଦେଖୋ ହରି, ଅଭୀ ହାମ୍ ଟୁମ୍‌କୋ
ପସନ୍ଦ୍‌କରଟା ହାୟ୍ । ହାମ୍ ଟୁମ୍‌କୋ ମାଇନା ବଡ଼ା ଦେଗା,
ଅଚ୍ଛା ନୌକରି ଦେଗା—ଟୁମ୍ ଷ୍ଟ୍ରାଇକ୍ ବନ୍ଦ କର୍‌ଦୋ ।"

ହରି କିନ୍ତୁ ଦବିବା ପାତ୍ର ନୁହେଁ । ସେ ବଡ଼ ସାହେବଙ୍କୁ
ମୁହେଁ ମୁହେଁ ଜବାବ ଦେଲା—"ଆଜି ସହିପାରିବୁ ନାହିଁ
ସାହେବ ! ବହୁତ ସହିଛୁ ! ଆମର ରକ୍ତ ନିଗାଡ଼ି ଦେଇ ଯେଉଁ
କଳଘରକୁ ଆମେ ଠିଆ କରାଇଛୁ, ତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଆମେହିଁ

ଏକ୍ସମାନ ଅଧିକାରୀ । ତମେ ଯେଉଁ କଳଘରଟାକୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଯାଇ ଆମକୁ ନରକର ଅତଳ ଗହ୍ବରକୁ ପେଲି ଦେଉଛ—ଦିନେ ତମର ସେଇ କଳଘରର ମୂଳଦୁଆଟା ବି ଆମର ସମ୍ମିଳିତ ନିଃଶ୍ବାସରେ ଖସି ପଡ଼ିବ !”

ବଡ଼ସାହେବ ହରିର ଏ ଧୃଷ୍ଟତା ଦେଖି ଲାଲ ଆଖି ଦେଖାଇ ଗର୍ଜି ଉଠିଲେ,—“ଡଗୋ ହଉ, ଅବବ ଛମପୁ ହାପୁ । ଟୁମ୍ ଭୂଲ୍ ଛମଜ୍ କଉ ବଲେ—କ୍ୟା କହେଗା !”

ହରି ପୂର୍ବପରି ଅବିଚଳିତ ସ୍ବରରେ ସଦର୍ପରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୋତେ ଆଉ ଭୟ ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ସାହାବ ! ମୋର ସଂକଳ୍ପଟାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ଏ ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରାଣଟାକୁ ଫାସୀ କାଠରେ ଟାଙ୍ଗିଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଛାଇବି ନାହିଁ !”

ହରିର ଏହି ସଦମ୍ଭ ଜବାବ ସାହେବ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତିକରେ ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତରେ ଅପର ଏକ କୋଠରୀରୁ ଆସି ପୋଲିସ ବାହାର ହରିକୁ ଗିରଫ କରିନେଲେ । ଆଉ ଗୀତ ଗୀତ ଭିତରେ ଏକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ମଟର ଯୋଗେ ହରି ଏକ ଅଜ୍ଞାନ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲାଣ ହୋଇଗଲା । ସାହେବ ତାଙ୍କର କଳ୍ପିତ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ଏତେ ସହଜରେ ସଫଳତା ପାଇବା ଦେଖି ଅଟ୍ଟହାସ କରି ହସିଉଠିଲେ । ଏଣେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଆଶଙ୍କା କଳ୍ପନା କରି ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ରିଜର୍ଭ ପୋଲିସ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ହାଜାରିବାଗ ତାର କରିବାକୁ ମେନେଜରଙ୍କୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ ।

ଏଣେ ଶ୍ରମିକସଂଘ ଘରେ ହରିଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି କରି ଶ୍ରମିକ-ମାନଙ୍କର ଆଖିରୁ ପାଣି ମଲା । ରାତି କ୍ରମଶଃ ଗଭୀରରୁ ଗଭୀରତର ହୋଇଆସିଲା, ତେବେ ମଧ୍ୟ ହରି ଫେରିଆସିଲା ନାହିଁ । ଶ୍ରମିକ-ଦଳଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଗାଢ ହେଲା । ରାମଦୀନ, ଶଙ୍କର, ବେନିପ୍ରସାଦ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ସାହାସର ସହିତ ସାହାବ ବଙ୍ଗଳା ପାଖରୁ ବୁଲିଆସି ସନ୍ଧାନ ଦେଲେ ଯେ—'ସବୁ ସୂନଶାନ୍, ଅନ୍ଧାର, ସଭିଏଁ ନିଦରେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ଜନମାନବର ଦେଖା ନାହିଁ, କେବଳ ବଙ୍ଗଳା ବାରନ୍ଦାରେ ଦି'ଜଣ ଗୁର୍ଖା ସିପାହି ବନ୍ଧୁକ କାନ୍ଧରେ ପହରା ଦେଉଛନ୍ତି ।'

ଏହି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ସମ୍ବାଦରେ ଉପସ୍ଥିତ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଗୃଞ୍ଚଳ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ରାତି ରାତି ସବୁ ଶ୍ରମିକ ମହଲରେ ବେତାର-ବାର୍ତ୍ତା ଖେଳିଲା ପରି ସମ୍ବାଦ ଖେଳିଗଲା ଯେ, ସାହାବ ହରିଙ୍କୁ ଆପୋଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ଛଳନାରେ ଡାକିନେଇ ମାରି ଦେଇଛନ୍ତି—ଲାସ୍ର ଦେଖା ମିଳୁନାହିଁ । ଯେ ଶୁଣିଲା ଟୋଲା ମାରିଲାପରି ଦଣ୍ଡେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା ।

ପରଦିନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଗଣିତ ଶ୍ରମିକରଧାଡ଼ି ପିମ୍ପୁଡ଼ି ସୁଅପରି ସାହାବବଙ୍ଗଳା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ସେ ଦିନ ସେ ଜନତାର ଅଗ୍ରଣୀ ନିଜେ ଧରମୁ । ସାହାବ ବାରନ୍ଦାରେ ଥାଇ ଏସବୁ ଦେଖି ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ଗୁର୍ଖାସିପାହି ଦିହେଁ ଫାଟକରେ କଣ୍ଟି ପକାଇ ବନ୍ଧୁକ କାନ୍ଧରେ ଧରି ବଙ୍ଗଳା ଚାରିପାଖ ଟହଲ ମାରୁଥାନ୍ତି । ଜନତା ଫାଟକ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଚିତ୍କାର କଲା- "ପୁଞ୍ଜିବାଦ ଧ୍ୱଂସ ପାଉ,—ଇନ୍‌କଲାବ୍—ଜିନ୍ଦାବାଦ୍ !" ସାହାବ

ପିସ୍ତଲ ଉଠାଇ ଫାଟକ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସି ଗର୍ଜ୍ଜନ କରି କହିଲେ—"ଏସ୍ ସିପାହି ! ଇନ୍ ଛୟୁଟାନ୍ ଲୋଗୋକୋ ଭଗାଦୋ ।"

ସାହେବଙ୍କର ଏହି ବ୍ୟବହାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ଜନତା ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଧରମୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ହାତ ଉଠାଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହି ଉଠିଲା—"ଧୈର୍ଯ୍ୟଧର ଭାଇମାନେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ! ଏପରି ଗରମ ହେଲେ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆମକୁ ଶାନ୍ତ-ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ପଶୁବଳ ସହିତ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଆହୁରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇ ଦ୍ୱିଗୁଣ ତେଜରେ କହିଉଠିଲା—"ଦେଖୁଛ ଭାଇ, ଏଇ ଯେଉଁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଧମନୀ ମୋର ଏଇ ଶୁଖିଲା ଚମଡ଼ାତଳେ ବାହାରିହୋଇ ପଡ଼ୁଛି, ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଏଇଥିରେ ଉତ୍କଳର ବୀର ଖଣ୍ଡାୟତ ବଂଶର ରକ୍ତ-ପ୍ରବାହ ବୋହୁଛି । ଏଇ ଯେଉଁ ଦୁର୍ବଳ କୋହଳ ବାହୁ ଦି'ଟା ଦେଖୁଛ—ଏହାରି ବଳରେ ଦି'ଦି'ଟା ଅଧମହଣିଆ ଖଣ୍ଡା ଫର ଫର ହୋଇ ଘୂରିବୁଲୁଥିଲା । ଆଜି ଆଜି, ଆଜି ତାହା ଏହି ଶୋଷକ ଶାସକ-ଗଣଙ୍କର ନିବିଡ଼ ଶୋଷଣ ଫଳରେ ରକ୍ତହୀନ, ତେଜୋହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ତା'ନ ହେଲେ ଆଜି ସାହାବର ସାଧ ଥାଆନ୍ତା, ହରିଭାଇକୁ ନେଇ କେଉଁଠି ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ? ପ୍ରତିଜ୍ଞା କର ଭାଇ, ଏଇଠି ଏମିତି ବସିରହିବା ପଛକେ—ହରିଭାଇକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନ ନେଇ ଯିବାନାହିଁ ।" ଜନତା ମଧ୍ୟରୁ ସମସ୍ୱରରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଉଠିଲା—"ନିଶ୍ଚୟ, ନିଶ୍ଚୟ !—ସାହାବ ଆମ ହରିଭାଇକୁ ଭଲରେ ଭଲରେ ଫେରାଇ ଦିଅ ।" ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନତା ସମସ୍ୱରରେ [illegible] ଚିତ୍କାର କରିଉଠିଲା ।

ସାହାବ ଏ ବ୍ୟାପାର ଦେଖି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥାନୀୟ ପୋଲିସ୍ ଫଉଜଙ୍କୁ ଫୋନ୍ କରି ନିଜର ବିପଦ ସମ୍ଭାବନା ଜଣାଇ ଦେଲେ । ତା'ର କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପୋଲିସ ଆସି ଧରମୁକୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ହଠାତ୍ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଖଳତା ଦେଖାଗଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସଂଖ୍ୟ ଶ୍ରମିକ ଧରମୁକୁ ମଝିରେ ରଖି ତା' ଚାରିପାଖ ଘେରିଗଲେ, ଆଉ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ—"ଫେରିଯାଅ—ଫେରିଯାଅ ଦସ୍ୟୁ, ଧରମୁକୁ ଆମେ କେବେହେଲେ ଛାଡ଼ିବୁ ନାହିଁ ।"

ଠିକ ଏତିକିବେଳେ ଧୂଳି ଉଡ଼ାଇ ଶହେ ଜଣ ସଙ୍ଗୀନ୍ଧାରୀ ଗୁର୍ଖା ସିପାହୀ ଧରି ହଜାରିବାଗରୁ ଦଉଡ଼ି ଲରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଆଖି ପିଛୁଳା ମାତ୍ରକେ ଅବସ୍ଥା ଭିନ୍ନ ରୂପ ଧାରଣ କଲା । ଜନତାକୁ ହଟିଯିବାପାଇଁ ଆଦେଶ ଦିଆଗଲା—କିନ୍ତୁ ଜନତା ସେ ଆଦେଶ ଗ୍ରାହ୍ୟ କଲେନାହିଁ, ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲେ ଅଟଳ ଅଚଳ ହୋଇ । ପୁଣି ଥରେ ସାବଧାନ ସଙ୍କେତ ଦିଆଗଲା; ମାତ୍ର ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ତ ଜନତା ସେ ଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ପୂର୍ବଠାରୁ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଦମ୍ଭରେ ଅବିଚଳିତଭାବରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଲା ଲାଠି । ଲାଠି ଓ ବନ୍ଧୁକ କୁନ୍ଦା ମାଡ଼ରେ ନିରୀହ ଅଶିକ୍ଷିତ ମୂକଜନତା ଅସ୍ତ୍ରବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ପୋଲିସ ଫଉଜ ତାଙ୍କର ପଶୁବଳର ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇ ସାରି ଦମ୍ ନେଲେ ସେତେବେଳକୁ ଧରମୁ ପ୍ରମୁଖ ସାତଜଣ ଶ୍ରମିକ ବନ୍ଦୀ । ଆଜି ରାମଦୀନ, ପ୍ରତାପସିଂହ, ଶଙ୍କରା ମଧୁଆ ପ୍ରଭୃତି ଅଭିଶପ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଚକ୍ରାନ୍ତ କୋଳବଳରେ ମାଡ଼ି ବାମୁଡ଼ି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ସାହେବ ବାରଣ୍ଡାରେ ଥାଇ ହାଃ ହାଃ କରି ହସିଉଠି
କହିଲେ—"କ୍ୟା ହୁଆ ଭରମୁ, ଦେଖା । ହାଃ-ହାଃ-ହାଃ "

ସେହି ଦିନ ଶୁକ୍ରବାରବେଳର କଥା । ଟ୍ରେନ୍ ଟାଇମ୍ ହୋଇ-
ଯାଇଥାଏ । ଷ୍ଟେସନର ଅଦୂରରେ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମର
ଦୁଇପାଖ ସଙ୍ଗୀନ୍‌ଧାରୀ ଗୁର୍ଖା ସିପାହୀଗଣ ପହରା ଦେଉଥାଆନ୍ତି ।
ଗୋଟାଏ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଧରମୁ ଓ ତା'ର ସଙ୍ଗୀ ଛ ଜଣ
ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛନ୍ତି—ହାତରେ ତାଙ୍କର ହାତକଡ଼ି ଗୋଡ଼ରେ ବେଡ଼ି ।
ଡବା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ପୋଲିସ ପହରା । ରତ୍ନମୀ ଧୀରେ ଧୀରେ
ଯାଇଁ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ପାଖ ନିମ୍ବଗଛ ତଳେ ଠିଆହେଲା ମିଳିବନରେ,—
ତା'ର ପ୍ରାଣରେ ଯେ ଆଜି ପ୍ରବଳ ଝଡ଼ ତୋଫାନ ବୋହିଚାଲିଛି ।
ସ୍ୱାମୀ ତା'ର ରାଜଦ୍ରୋହୀ ବନ୍ଦୀ ବେଶରେ । ସେ ଗୌରବମୟ
ଯାତ୍ରୀର ଲଲାଟରେ ଜୟଟିକା ପିନ୍ଧାଇଦେବା ପାଇଁ କେହି ଆସିନଲେ
ନାହିଁ କି ଫୁଲହାର ଧରି ତା ନିକଟରେ ଛିଡ଼ାହେବାପାଇଁ କେହି
ରହିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ରତ୍ନମୀ ଆସିଛି ଏକ ଦୁଃଖର ଅଶ୍ରୁସାଗର
ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ! ସ୍ୱାମୀ ତା'ର ତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା ମାତ୍ରକେ
ସେ ସାଗର ତା'ର ଉଦ୍ଦାମ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠିଲା । ଧରମୁ
ତାକୁ ଇଙ୍ଗିତରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ବାରଣ କରି ତା' ଆଡ଼କୁ
ଚାହିଁରହିଲା ।

ଆଜି ଧରମୁ ତାର ଜୀବନର ବୃନ୍ଦାବନ ଏହି ଶ୍ୟାମଳ
ଭୂଇଁକୁ ଶେଷ କରିଦେଇ ଯାଉଛି—କେତେଦିନ ପାଇଁ ସେ
ଜାଣେ ନାହିଁ । ରତ୍ନମୀକୁ ତା'ର ଅନେକ କଥା କହିବାର ଥିଲା—
ରତ୍ନମୀର ମଧ୍ୟ କହିବାର ଅନେକ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେହି କାହାକୁ
କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ଆଜି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଆଜି ଯେ ଏକ

ଅନନ୍ତ ବ୍ୟବଧାନ । ଧରମୁ ଏତେଦିନକେ ଆଜି ରତ୍ନମଣିକୁ ନିକଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛି । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ରତ୍ନମଣିର ରୂପର କି ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଆଜି ସେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଆଗର ବହ୍ନିରୂପିଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ ରତ୍ନମଣି ନୁହେ । 'ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ତାର ଶିଥିଳତା ଦେଖାଦେଇଛି । ଗାଲ ଓ ଆଖି ଦିଓଟି ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇଛି । ପଞ୍ଜରା ଓ ବେକର ହାଡ଼ ଉପରକୁ ବାରିହୋଇ ଦେଖାଯାଉଛି । ରତ୍ନମଣିର ସେ ଶୀର୍ଣ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ଆଡ଼କୁ ଧରମୁ ଆଉ ଚାହିଁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ନିଜପ୍ରତି ତା'ର ଏକ ବିରାଟ ଅସମ୍ମାନ ଆସିଗଲା—'ସେ ଯେ ଏକ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ପିଶାଚ । ତା'ର ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଅମ୍ଳାନ କୁସୁମ ରତ୍ନମଣି ମଧ୍ୟ ଅକାଳରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଲା । କି ଅଧିକାର ତା'ର ଥିଲା ରତ୍ନମଣିର ପ୍ରାଣଟାକୁ ନେଇ ଏପରିଭାବରେ ଖେଳିବାକୁ ? କେତେ ଦିନ ହେଲା ପେଟପୂରା ମୁଠାଏ ଭାତ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଯୋଗାଇ ପାରିନାହିଁ । ସେହି ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ଶୀଳା ଦେବୀପ୍ରତିମା ରତ୍ନମଣିର ଅଧର ଫାଙ୍କରେ ଦିନେ ହେଲେ ତ ସେ ଏକ ହସର ରେଖା ଫୁଟାଇ ପାରିନାହିଁ ! କି ଅତ୍ୟାଚାର ! ଆଉ ରତ୍ନମଣି, ଦୟାମୟୀ ରତ୍ନମଣି ତା'ର ସଂସାରକୁ ଆସି କେବଳ ନୀଳକଣ୍ଠ ପରି ବିଷପାତ୍ର ଧରି ଚୁମ୍ବନ ଦେଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ କିଏ ? ଧରମୁ, ସେ ନିଜେ !' ଆଉ ସେ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ, କେବଳ ନୀରବରେ ରତ୍ନମଣି ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପ୍ରାଣର ନିବେଦନ ତା'ର ଜଣାଇଗଲା, ଆଖିର କରୁଣ ଚାହାଣୀରେ । ରତ୍ନମଣି ମର୍ମେ ମର୍ମେ ସେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଭାଷା ବୁଝିପାରିଲା, ପ୍ରାଣଟା ତା'ର ହାହାକାର କରି କାନ୍ଦିଉଠିଲା । ଧରମୁ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ଦୁଃଖଟା ଗୋପନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଧରା ପଡ଼ିଗଲା ତା'ର ରତ୍ନମଣି ପାଖରେ ।

ହଠାତ ଗାର୍ଡ଼ ସାହେବଙ୍କର ସିଟି ବାଜିଉଠିଲା । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଇଞ୍ଜିନ୍‌ଟା ଏକ ବିରାଟ ଚିତ୍କାର କରି ଧକ୍‌ଧକ୍ ହୋଇ ଆଗକୁ ଧାଇଁ ଚାଲିଲା—ବିଦ୍ରୋହୀ ବନ୍ଦୀଗଣଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟଜନମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ତର କରି । ରତନୀ 'ହାୟ ହାୟ' କରି ସେହି ନିମ୍ବଗଛ ମୂଳେ ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଜନତା ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ ଧରି ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲା ।

ଧରମୁ ରେଲ ଡ଼ବା ଭିତରେ ବସି ଝରକା ଦେଇ ବାହାରକୁ ଚାହିଁ ସେହି ଗୃହାଭିମୁଖୀ ନିରାହ ଅଶିକ୍ଷିତ ମୂକ ଜନତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହିଥିଲା । ଇଞ୍ଜିନଟା ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଆସି କାଲ ନଦୀର ପୋଲ ଉପରେ ପଡ଼ି ଦ୍ୱିଗୁଣ ଶବ୍ଦ କରିଉଠିଲା । ହଠାତ୍ ଧରମୁର ଦୃଷ୍ଟି ଯାଇ ପଡ଼ିଲା ସେଇ ପଳାଶ ଗଛଟା ଉପରେ—ଯାହାର ମୂଳରେ ସେ ତାର ରକ୍ତ ମାଂସର ପ୍ରତନିଧିକୁ କେଇ ହାତ ମାଟି ତଳେ ସାଇତି ରଖିଛି ! ସେଇ ଗଛର ନାଲି ନାଲି କେଇଟା ସୁନ୍ଦର ଫୁଲଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଆଖିରୁ ତା'ର ଝରଝର ହୋଇ ଲୁହ ଖସି-ପଡ଼ିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତା'ର ପରିଚିତ ସ୍ଥାନ ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତା'ର ଆଖି ଆଗରୁ ଲୁଚିଗଲା । ଏଣିକି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ତାର ଅତୀତ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ତା' ସମ୍ମୁଖରେ ନାଚି ଉଠିଲା ! ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ସେଇ ପଲ୍ଲୀ ଗାଁ—ତରାବୋଇ । ଗ୍ଲେଟ କୁଡ଼ିଆ ଖଣ୍ଡିକରେ ଶୈଶବ ତା'ର କଟାଇଥିଲା—ବାପମା'ଙ୍କୁ ହରାଇ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ । ପିଲାଦିନେ ତରାବୋଇରେ ସେଇ ଫଗୁ ଖେଳ ଅଜ ଦଶ ମେଳନ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ତା'ର ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେ ଅଛି । ଯେମିତି ଟିକିଏ ବଡ଼ ହେଲା, ସତ୍ୟବାଦୀ ମଉସା ଘରକୁ ତା'ର ଚାଲି ଆସିଲା । ସେଇଠି ସତ୍ୟବାଦୀର ବକୁଳବନ

ଆଶ୍ରମରେ ରହି କିଛିଏ ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ଲାଭ କରିଥିଲା । ମଉସା ତାର ପାଖଗାଁ ଗଡକୁଣ୍ଡର ଏକ ଦରିଦ୍ର ଖଣ୍ଡାୟତ ବଂଶର ଜଣେଶ୍ରୀ କନ୍ୟା ସହିତ ତାକୁ ହାତକୁ ଦୋହାତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ତାପରେ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗ ସେ ଆସିଲା ସିଂହଭୂମି ସମ୍ମିଳନୀ ପ୍ରେସକୁ ଦପ୍ତରୀ ହୋଇ । କିନ୍ତୁ ନିଯୁକ୍ତ ଦେ ତାକୁ 'କୁଲି' କରି ପୃଥିବୀକୁ ପଠାଇଥିଲା ! ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗଲେ । ସମ୍ମିଳନୀ ପ୍ରେସ ଗଲା । ଶେଷରେ ସେ ବୁଲିବୁଲି ଗୁଆ ଲଦା ଖଣିରେ କାମପାଇ ହେଲା କୁଲି !

କୁଲିଗିରି କରିବାକୁ ତା'ର ମୂଳରୁ ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା ବା କୁଲିଗିରିକୁ ସେ ଆଦୌ ଅସମ୍ମାନ କରୁ ନ ଥିଲା । କେବଳ ଅବିଚାର ଅତ୍ୟାଚାର ଉପରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ମୂଳନୁଆ ଦିଆ, ସେଇଠାକୁ ସେ କେବେହେଲେ ଭଲ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ତା'ଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷକୁ କେବେହେଲେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି-ପାରି ନାହିଁ । ମେନେଜରମାନେ ଯେତେବେଳେ କୋଠି ଜେଣ୍ଟଲମ୍ୟାନ୍ ପିନ୍ଧି ମଟରରେ ବସି ଧୂଳି ଉଡ଼ାଇ ପହଞ୍ଚି ଯାଆନ୍ତି, ଗଣ୍ଡାଗଣ୍ଡା ସିଗାରେଟ, ନିଆଁ ଲଗାଇ ପାଉଁଶ କରି ଦିଅନ୍ତି,—ଧରମୁ ଯେତେବେଳେ ଭାବେ, କେଉଁ ଅଧିକାର ନେଇ ଏ ମେନେଜର ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବସନ୍ତି । ଖାଦାନ ଆଉ କଳଘର ତ ଚାଲିଛି କେବଳ ତାଙ୍କର ପରିଶ୍ରମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି । ତା'ହେଲେ ଏଇ ମେନେଜର ବା ତାଙ୍କର ମାଲିକ, ଆଉ ଏହି ଶ୍ରମିକ କୁଲି—ଯୁଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଅଧିକାର ସମାନ ହୁଏ ନାହିଁ କାହିଁକି ? [illegible] ଶତାବ୍ଦି ତାକୁ ଆଜି ଏ ବେଶରେ ସଜାଇ ଦେଇଛି ।

ସେ ଆଜ ('ବୀ ବନ୍ଦୀ । ତାର ଯୌବନର ସ୍ୱପ୍ନଟା ତଳବନ୍ଧା
ବ୍ୟର୍ଥପ୍ରେମ ଭିତରେ ଲିଭିଯାଇ ନାହିଁ । ତା ଭିତରେ ଅନେକ
କଳ୍ପନା ଭରି ରହିଥିଲା । ଏଣେ ରତମୀ,—ତା ପାଇଁ ନିଜ
ନିଜକୁ ରିକ୍ତ କରି ଦାଣ୍ଡରେ ଆସି କାଙ୍ଗାଳିନୀ ବେଶରେ ଛିଡା-
ହେଲା —ତାକୁ ବି ସେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଭଲ ପାଇଛି !—ଶ୍ରଦ୍ଧା
କରିଛି । ଆଜି ବିଦାୟ ଦିନରେ ସେ ସେହି ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ପ୍ରେମର
ସ୍ମୃତିଟାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପାଶୋରି ପାରୁ ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘ-
ନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ସେ ତାର ବନ୍ଦୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଲୁହ
ଟିକିଏ ହସିଦିଏ, ମାତ୍ର ହସଟା ତା'ର ବିକୃତ ହୋଇ ପଦାକୁ
ବାହାରି ପଡ଼େ ।

ରତମୀର ଯେତେବେଳେ ଚେତନା ଆସେ—ସେ ଦେଖେ -
ସେ ତାର ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆଟିରେ ଶୋଇଛି, ତା' ମୁଣ୍ଡ ପାଖରୁ
ହରିବୋଉ ବସି ପଙ୍ଖା କରୁଛି । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଦିନଟା-
ଯାକର ସବୁକଥା ତା'ର ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସେତେବେଳେ
ସମ୍ମୁଖର ସେହି ଠିକାଦାର ବଙ୍ଗଳା ଆଡୁ ସଙ୍ଗୀତର ତାନ
ଭାସିଆସେ—ତା'ର ଭଙ୍ଗାକୁଡ଼ିଆ ଆଡକୁ । ସେ ମନେ ମନେ
କହିଉଠେ—'ଓଃ କି ପାଷାଣ, କି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ! ଆଜି ଦିନକପାଇଁ
ହେଲେ ନୀତାନ ଏ ଆନନ୍ଦର ଗୀତସୁର ପରିବର୍ତ୍ତେ ଗୋଟିଏ
କରୁଣ ରାଗିଣୀ ବଜାଇ ଦେ ଭଲା !' ହଠାତ୍ ସେହି ବଙ୍ଗଳା
ଭିତରୁ ଖୋକାର ଦୋଉଟିଭାଷାର ମଧୁରସୁର ଭାସିଆସେ—
'ମା' 'ମା' । —ରତମୀ ଛାତିଟାକୁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଚିପିଧରି
କାନ୍ଦିଉଠେ— 'ମୋ ନିଧିରେ—ମୋ ସଙ୍ଖାଳରେ !' ହରିବୋଉ

ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଚେଷ୍ଟା କରି ନିଜେ କାନ୍ଦି ପକାଏ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ରତନୀ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ଥିରହୋଇ ହରବୋଲକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁରହି କଣ ଭାବିଲା—ପୁଣି ଆଖିବୁଜି ଛିଣ୍ଡା ପଟିଆ ଖଣ୍ଡିକରେ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ହରବୋଲ ତାକୁ ବୃଥା ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କ୍ରମେ ନିଜେ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲା—। ତା'ର ପାଳିଲା ପୁଅ ଯେ ଆଜିକୁ ଦଶ ଦିନ ହେଲା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ-ଯାଇଛି । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେ ଆଖିପୋଛି ଉଠି ଛିଡ଼ାହେଲା । ଆଉ ରତନୀର କଂସାଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ତା ଘରୁ ଭାତ ଦିଟା ଆଣିବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ହରବୋଲ ଯେମିତି କଂସାଟି ନେଇ ତା କୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଯାଇଛି—ରତନୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ଘରୁ ପାଦ କାଢ଼ି ସେଇ ମେଘ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଲୁଚିମାଇ ଧାଇଁଗଲା—କାଳିନଦୀର କୂଳଆଡ଼କୁ !

ସେତେବେଳେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାରଚ୍ଛନ୍ନ । ଗଭୀର-ରାତି । କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ହତଭାଗ୍ୟଗଣଙ୍କର ଶୋକଦୁଃଖରେ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରକୃତିଦେବୀ ଝଡ଼ବର୍ଷା ରୂପରେ ବୋହି ଯାଇଥାଆନ୍ତି । କାଳିନଦୀର ଗୋଳିଆପାଣି ଫୁଲି ଫୁଲି ଉଠି ଧାଇଁ ଯାଉଥାଏ । ରତନୀ ନୀରବରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ାହେଲା ତା'ରି କୂଳରେ । ସମ୍ମୁଖରେ ରେଲପୋଲ ତଳେ ବୀର ସହିଦ୍‌ମାନଙ୍କର ଚିତାନଳ ହୁତୁ ହୁତୁ ହୋଇ ଜଳି ଉଠୁଥିଲା—ଯେଉଁଠି ତା'ର ଦେଢ଼ବର୍ଷର ଆଦରର ଧନ ପ୍ରଥମ ସହିଦ୍ ଧରଣୀ କୋଳରେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଶାନ୍ତିରେ ଶୋଇଛି ! ପାଦତଳ ତା'ର ସମସ୍ତ

ପୃଥିବୀଟା ଉପର ଟିକଏ ଟିକଏ ହୋଇ ତଳକୁ ଦବିଗଲା ।
ସେ ଆଉ ଠିଆ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ—ସେଇଠି ଖସିପଡ଼ିଲା ।

ପରଦିନ ସକାଳୁ ହରବୋଉଠାରୁ ଖବର ପାଇ କେତେଜଣ ରତମୀକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆସି କାଳନଦୀକୂଳରେ ଦେଖନ୍ତି—ଝାମ୍ପୁରା ବରଗଛ ଡାଳରେ ପିନ୍ଧିଲା ଶାଢ଼ୀଟି ବେକରେ ବାନ୍ଧି ଝୁଲୁଛି—'ରତମୀ' !